

T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

III. SELİM DÖNEMİNDE DONANMADA YAPILAN MERASİMLER

Nalân KARAÖZ
2501110818

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Zeynep TARIM

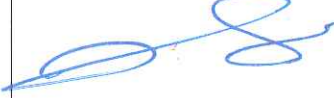
İstanbul 2015

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Nalan KARAÖZ Numarası : 2501120397
Anabilim/Bilim Dalı : Akdeniz Dünyası Araştırmaları Tez Savunma Tarihi : 18.08.2015
Danışman : Prof.Dr.Zeynep TARIM Tez Savunma Saati : 12:00'da
Tez Başlığı : III. Selim Döneminde Donanmada Yapılan Merasimler

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.ZEYNEP TARIM		Kabul
PROF.DR.İDRİS BOSTAN		Kabul
DOÇ.DR.ÖMER İŞBİLİR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
YRD.DOÇ.DR.MUHARREM VAROL		
YRD.DOÇ.DR.ERTUĞRUL ÖKTEN		

III. SELİM DÖNEMİNDE DONANMADA YAPILAN MERASİMLER

Nalân KARAÖZ

ÖZ

Denizcilik konusunda dünyanın en önemli güçlerinden biri olan Osmanlı Devleti hüküm sürdüğü denizlerin ve sahil şeridinin emniyetini sağlamak ve hükümlerliğini korumak adına muntazam olarak Akdeniz'e, Karadeniz'e, Tuna'ya donanma göndermekteydi. Yoğun çalışmalar neticesinde hazırlanan donanma büyük tören ve şenliklerle denizlere uğurlanırken aynı şekilde dönüşünde de büyük merâsimler tertib edilmekteydi. Nizam-i Cedid hareketiyle özdeşleşmiş olan III. Selim dönemi, teşrîfatın ve kadim kaidelerin son zamanlarına tesadüf etmektedir. Bu aynı zamanda merâsimlerin klasik çağlarını yaşadığı son dönemdi. Bu çalışma Sultan III. Selim dönemini, denizciliğin kaydettiği aşamaları ve geleneksel teşrîfat çerçevesi dâhilinde, büyük bir titizlikle icra edilen donanma merâsimlerini dönem kaynakları ve belgeleri ışığında ayrıntılı olarak incelemeyi amaçlamıştır.

Anahtar kelimeler; Merâsim, Teşrîfat, Donama, Yalı Köşkü, Osmanlı Denizcilik

THE NAVY CEREMONIES IN THE REIGN OF SELİM III.

Nalân KARAÖZ

ABSTRACT

The Ottoman Empire had one of the most important marine power in the World, which has systematically ruled the seas and provided the security of the coastlines. They sent naval forces to the Mediterranean, the Black Sea and to the Danube in order to protect the sovereignty.

As a result of intensive studies well-prepared navy fleet was sent off to the sea with Grand ceremonies and special solemnity, the same process occurred when they turned back.

The Nizam-ı Cedid movement was identified with the period of Sultan Selim III. It could be said that they were the last classical epoch because they came upon in the end of ceremonials and ancient conventions.

This study purposes to observe the stages of the naval forces and the traditional protocols in main frame during the period of Sultan Selim III. Performed with highly meticulous work with detailed periods, sources and documentations.

Keywords: protocol, navy fleet, ceremonies, ottoman empire,

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti bir kara devleti olduğu kadar bir deniz devletiydi. Kadim bir devlet geleneğine sahip Osmanlı Devleti denizcilikte de aynı yapıya sahipti. Devletin her kurumunda titizlikle icra edilenteşrifat Osmanlı Devleti'nin en eski kurumlarından olan denizcilikte en kâmil haliyle tatbik edilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin kadim geleneklerinde hayat bulmuş olan teşrifat III. Selim döneminde donanma için yapılan merâsimler klasik çağ gelenekleri anlayışıyla ifa edilmekteydi. Merâsimler kültür tarihinin bir parçası olurken, tertip edilen denizcilikle ilgili merâsimleri Osmanlı Devleti denizciliğinin kültürüne, kendine özgü yapısına ve karakterine ışık tutmaktadır. Ayrıca donanmada tatbik edilen merâsimler devletin deniz gücünün ihtişamını dolayısıyla hükümdarın ne kadar etkin olduğunu sergilemekteydi.

Osmanlı Devletinde denizcilik, günümüze nazaran sosyal ve kültür hayatının büyük bir kısmında yer almaktaydı.

Bu çalışmada Osmanlı denizcilik tarihini, teşrifat ve merâsimleri inceledim. III. Selim dönemini tüm yönleriyle özellikle bahriye kısmıyla değerlendirmeye gayret ettim. Denizciliğe dair çeşitli nedenlerle yapılan merâsimler ifade ettiği kavramlarıyla birlikte bu törenlerin gerçekleştiği mekânları,merâsim günleri için bu mekânlarda yapılan hazırlıkları ve donanma merâsimlerine mahsus olan günler için düzenlenen şenliklere dair yapılan eğlencelerden bahs ettim. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin en önemli resmi merâsimlerinden olan donanmanın denize açılma törenini ve İstanbul'a dönüşünü ayrıntılı bir biçimde ele aldım. Merâsimlerin vazgeçilmezi olan hilâatleri ve verilen diğer hediyeleri farklı kaynaklardan ele alarak çeşitliliğini yansıtmaya çalıştım. En önemlisi denizcilikle merâsimleri ilişkilendirmeyi ve anlamlandırmayı amaçladım. Bu bilgiler doğrultusunda denizcilik kültürüne dair izler aradım. Denizciliğin sosyal dokusunu kültürel kimliğini yansıtacak bir konu olmasından dolayı bu çalışmanın bir nebze de olsa bu sahaya bir yarar sağlamasını ümit etmekteyim.

Yüksek lisans hususunda beni yüreklendirerek okul kapılarının bana yeniden açılmasına vesile olan Prof. Dr. İdris Bostan hocama teşekkür ederim. Tez danışmanlığımı kabul ederek beni onurlandıran, başlangıcından tezin ortaya çıktığı bu ana kadar muhabbetli desteğini hayatımın her safhasında hissettiğim, zamanını, derin bilgi ve tecrübesini hiçbir şekilde esirgemeyen sevgili hocam Prof. Dr. Zeynep Tarım'a teşekkürden çok daha fazlasını borçluyum. Ayrıca hayatım ve eğitim serüvenimde daima yanımda olan anneme ve babama, sevgili eşim Kemâl Karaöz'e, kıymetli kızlarım Reyyân ve Hândân'a sonsuz destekleri için müteşekkir olduğumu ifade etmek isterim.

Nalân KARAÖZ

İstanbul 2015

İÇİNDEKİLER

Öz	III
Abstract.....	IV
Önsöz	V
Kısaltmalar	XI
GİRİŞ	1
Osmanlılar ve Denizcilik	1
III. Selim Döneminin Özelliği	6
Osmanlılarda Merâsim ve Teşrîfat.....	7
Teşrîfatın Uygulama Alanı Olarak Denizcilik.....	7
Bu Çalışmada Kullanılan Kaynaklar.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. III. Selim ve Döneminde Denizcilik.....	12
1.1.1. III. Selim'in Hayatı.....	12
1.1.2. III. Selim Döneminde Dış Dünyayla İlişkiler	13
1.1.3. III. Selim'in Ölümü ve Dönemin Sonu.....	19
1.1.4. III. Selim'in Denizcilik Politikaları.....	21
1.1.5. III. Selim'in Döneminde Bahriyenin Durumu ve Islahatları.....	24
1.1.6. III. Selim Döneminin Kaptanıderyaları.....	28
1.1.6.1. Kaptanıderya	28
1.1.6.2. Cezayirli Gazi Hasan Paşa	30
1.1.6.3. Küçük Hüseyin Paşa	31
1.1.6.4. Diğer Kaptanıderyalar.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.	Donanma İçin Yapılan Merâsimler	33
2.1.1.	Osmanlı Devleti'nde Merâsimler ve Teşrîfatın Önemi	33
2.1.2.	Teşrîfatçılık	34
2.1.3.	Donanma için Yapılan Merâsimler	36
2.1.4.	Donanma İçin Yapılan Merâsimlerin Mekânları ve Hazırlıklar	37
2.1.5.	Tersane	38
2.1.6.	Yalı Köşkü.....	42
2.1.7.	Beşiktaş	44
2.1.8.	Başarda-i Hümayûn.....	39
2.1.8.1.	Flandra Çekilmesi.....	40
2.1.9.	Donanmada Gerçekleşen Diğer Merâsimler	45
2.1.10.	Denize Kalyon İndirme Merâsimi.....	45
2.1.11.	Kaptanıderyalık Tevcihinde Gerçekleşen Merâsim	51
2.1.12.	Bahriye Kanunnamesinin İlanı.....	51
2.1.13.	Tersanede İnşası Tamamlanmış Büyük Havuzun Açılış Merâsimi	52
2.1.14.	Donanma Merâsimlerinde Gerçekleşen Şenlikler.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1.	Donanmanın Denize Açılış Merâsimi	59
3.1.1.	Donanmanın Denize Açılış Hazırlıkları.....	59
3.1.2.	Uğurlu Vakit Tayini ve Müneccimbaşı.....	65
3.1.3.	Donanma-yı Hümayunun Tersaneden Alarga Olması	67
3.1.4.	Donanmanın Denize Açılış Merâsiminin Uygulama Alanı Yalı Köşkü... 69	
3.1.4.1.	Padişahın Beşiktaş'tan Sandal-ı Hümayûn ile Yalı Köşkü'ne Gidişi	71
3.1.5.	Hil'atler	73
3.1.5.1.	Donanmanın Denize Açılışında Verilen Hil'atler	75

3.1.5.2. Açılış Merâsiminin Kaptanıderya Olmadan İcra Edilen Şekli.....	78
3.1.6. Dolmabahçe Ziyafeti:.....	79
3.1.6.1. Dolmabahçeki Ziyafette Dağıtılan Hilâatler	81
3.1.6.2. Hilâatler Dışında Dağıtılan Hediyeler.....	84
3.1.7. Donanmanın Hareketi	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. Donanma'nın İstanbul'a Dönüş Merâsimi	89
4.1.1. Bâb-ı Âsafi'de İcra Olunan Merâsim	91
4.1.2. Bâb-ı Âsâfi'de 'Kale Kilidi' Teslim Merâsimi	92
4.1.3. Donanmanın Dönüşünde Yalı Köşkü'nde Düzenlenen Merâsim	93
4.1.4. Donanmanın Dönüş Merâsiminde Dağıtılan Hilâatler ve Hediyeler	94
4.1.5. Donanmanın Tersane-i Âmire'ye Giriş Merâsimi	98
4.1.6. Sadrazamın Tersane-i Âmire Ziyareti	100
Sonuç ve Değerlendirme	101

BİBLİYOGRAFYA

Kaynak Eserler.....	105
Araştırma ve İncelemeler	1078

RESİM ve EKLER

Ek: 1. Sultan III. Selim.....	116
Ek: 2.Kaptan Paşa Tören Kıyafetiyle.....	117
Ek: 3. Cezayirli Gazi Hasan Paşa.....	118
Ek: 4. Küçük Hüseyin Paşa.....	119
Ek: 5. III. Selim Dönemi Sancak	120
Ek: 6. III. Selim Dönemi İpek Sancak	120
Ek: 7. Sancak-ı Şerif'e takılan Mushaf-ı Şerif.....	121

Ek: 8. Mahmudiye Kalyonu.....	122
Ek: 9. XVIII. Yüzyılda Tek Anbarlı Kalyon	123
Ek: 10. XVIII. Yüzyılda Kalyon Örneği.....	123
Ek: 11. Yalı Köşkü'nde Donanmanın AçılışMerâsimi	124
Ek: 12. Tersane-i Âmire'nin Görünüşü 1815.....	125
Ek: 13. Beşiktaş.....	126
Ek: 14. BOA, Nr 352, Sadâret Defteri	127
Ek: 15. BOA, Cevdet Saray, 123/6168	128
Ek: 16. BOA, Nr.356 Sadâret Defteri	129
Ek: 17. BOA, Cevdet Bahriye, 299/12285.....	130

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
Bkz :	Bakınız
Haz :	Hazırlayan
DİA :	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İA :	MEB İslam Ansiklopedisi
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
İÜ :	İstanbul Üniversitesi
İÜY-TY:	İÜ Yazma Eserler Kütüphanesi
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
HAT:	Hatt-ı Hümayûn
C.BH:	Cevdet Bahriye
C.SM:	Cevdet Saray
C. ML:	Cevdet Maliye
C. AS:	Cevdet Askeri
AE. SABH I:	Ali Emiri Abdülhamid I.
AE. SSLM III:	Ali Emiri Selim III.

GİRİŞ

Osmanlılar ve Denizcilik

Osmanlılar Anadolu topraklarına geldikten sonra kendilerinden önce kurulmuş olan beyliklerin tecrübeleri üzerine denizciliği devam ettirmişlerdi. Çaka Bey ilk ciddi denizcilik harekâtını 1085 yıllarında başlatmış ve hızla geliştirmişti¹. Bilhassa Karesi Beyliği'nin Osmanlılara geçişiyle denizcilik daha da zenginleşmişti.

Osmanlı Devleti'nin 1354 yılında Gelibolu'yu fethetmesi ve Rumeli'ye geçişiyle denizlere ciddi manada yönelme başlamıştı. Gelibolu Osmanlılar için sadece Balkanlara açılan bir kapı değil aynı zamanda denizlere çıkış noktasıydı². Osmanlı beyliğinin deniz coğrafyasında Venediklilerle mücadelesi denizcilik sahasında tecrübeler kazanmasına ve denizlere yönelik yeni politikalar geliştirmesine sağlamıştı.

II. Mehmed, İstanbul kuşatması sırasında Gelibolu'da ki tersane faaliyetlerine çok önem vermiş bunun neticesinde yaklaşık irili ufaklı 350-400 gemiden oluşan Osmanlı Donanması teşekkül etmişti³. İstanbul'un fethi sırasında gemilerin karadan yürütülüp Haliç'e indirilmesi meselesi üzerinde yapılan yorumlar bile Osmanlı Donanması'nın üstünlüğüne işaret etmektedir. İstanbul'un fethiyle birlikte Sultan II. Mehmed'in "sultan-ı berr u bahr"⁴ yanıkara ve denizlerin sultanı olarak anılması Osmanlı Devleti deniz imparatorluğunun kuruluşunun başlangıcıydı. Osmanlı Devleti İstanbul'un fethinden sonra Karadeniz'e yöneldi. Bu yönelişle birlikte Karadeniz sahillerinde yer alan ve Rum İmparatorluğuna ait Amasra, Sinop,

¹ İdris Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s. 13.

² Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, s. 15.

³ a.g.e, s. 17.

⁴ a.g.e, s. 18.

Trabzon Osmanlı topraklarına katıldı. Akabinde Karadeniz'in bir Türk gölü haline getirilmesi maksadıyla Kırım'a sefer başlatıldı.

İstanbul'un fethinden sonra boğazda Anadoluhisarı ve Rumelihisarı, Çanakkale boğazına da Sultaniye (Kal'a-i Sultaniye) ve Kilit Bahir (kilid-i Bahr)'in istihkâmıyla Akdeniz'den gelecek düşman saldırılarına karşı hem İstanbul'un güvenliği sağlanıyor hem de Akdeniz ile Karadeniz arasındaki ticaret yolu korunmuş oluyordu⁵. Bu gelişmelerle birlikte Sadrazam Mahmud Paşa komutasındaki donanma ile Ege sahillerine seferler düzenlendi. Bunun neticesinde 1470 yılında Eğriboz feth edildi⁶. Arnavutluk'un fethiyle birlikte Ege ve Akdeniz'e ulaşmış olan Osmanlı Devleti, Avlonya Sancakbeyliğine Gedik Ahmed Paşa'yı atadı. Akdeniz'in hâkim deniz gücü olan Venediklilerle mücadele içinde olan ve kendini Akdeniz'in diğer gücü olduğunu ispat etmiş Fatih Sultan Mehmed'in iki hedefi vardı; biri İtalya öteki de Rodos adasıydı⁷.

Gedik Ahmed Paşa tarafından hazırlanan donanmayla hem denizcilik hem siyasi olarak çok önemli bir yer olan İtalya'ya (Otranto) 1480 yılında çıkıldı. Bir seneden fazla Osmanlı Devleti idaresinde kalan Otranto, Sultan Mehmed Fatih'in ölümü ve ardından Cem meselesi yüzünden Osmanlı Devleti'nin elinden çıktı⁸. Aynı sene Akdenizde yaşanan bir başka önemli gelişme Mesih Paşa komutasındaki donanmanın Rodos üzerine yaptığı seferdi. Seferden müspet bir netice alınmamış olsa bile Akdeniz'de bu gelişmelerin yaşanması Osmanlı Devleti'nin deniz gücündeki ciddi artışının ifadesiydi. Sultan II. Bayezid dönemi deniz politikaları Fatih devrinin devamı niteliğindedeydi. 1484 yılında Kili ve Akkirma'nın alınması üzerine Karadeniz hâkimiyetiyle birlikte denizcilik tecrübelerinin kökleşmesinin yaşandığı önemli bir süreç başladı⁹.

Osmanlı Devleti çok kuvvetli bir donanmaya ve gereken her türlü teçhizata sahipken aynı kuvvette denizcilere sahip değildi. Venedik ve Cenevizler yüzyılların denizcilik birikimleri ve donanmalarıyla üstün güce sahipti. Böyle güçlü bir rakiple

⁵ a.g.e, s. 19.

⁶ a.g.e, s. 20.

⁷ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları-I*, İş Bankası yay, İstanbul 2009, s. 115.

⁸ Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 21.

⁹ a.g.e, s. 22.

mücadele etmek Osmanlıya onların sahip oldukları tecrübe teknolojinin aktarılması yönünden çok faydalı oldu.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu kıtasal (karasal) hâkimiyetin koruma ve büyütme yolunun denizlerden geçtiği bilinci doğrultusunda hareket edildiğini görmekteyiz. Sultan II. Bayezid döneminde de denizler üzerinde uygulanan siyaset bu yöndeydi.

1490 yıllarında Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü denizlerde yaşanan başlıca iki önemli olay vardı. Birincisi İspanya'da katliama maruz kalmış Endülüs Müslümanlarının feryatlarına yardım etmek üzere İspanya'ya karşı yürütülen mücadele diğer önemli gelişme de; Hint denizlerine ulaşan Portekizlilerin, Müslümanların kutsal addettikleri Mekke ve Medine'nin güvenliğini tehdit etmesi olasılığına karşı Memluk Devleti Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmasıydı. Bunun neticesinde Osmanlıların Portekizlilerle karşı karşıya gelmesiydi. Osmanlı Devleti Akdeniz ve Kızıldeniz gibi iki önemli ve büyük denizde, kadim ve güçlü deniz imparatorluklarına karşı aynı ölçüde karşılık verebilecek duruma gelmiş, hâkimiyet mücadelesine başlamıştı¹⁰.

Osmanlı Devleti'nin denizlerde varlığını göstermesiyle birlikte deniz devletleri diyebileceğimiz Venedik ve Cenevizlilerin gitgide azalmış, yaşanan bu mücadelenin neticesinde denizlere farklı bir hareketlilik ve yeni bir düzen gelmişti¹¹. Üstelik Venedik-Osmanlı savaşı (1499-1502) sonucunda imzalanan barış neticesinde Osmanlı Devleti deniz gücü Akdeniz'in egemeni hem de Avrupa politikasını yönlendirecek bir güç dengesine sahip olduğunu ispat etmişti¹².

On altıncı yüzyıla gelindiğinde Doğu Akdeniz dünyasında Osmanlı Devleti'nin gücü tartışılmaz ve karşı konulmaz hale ulaşmıştı¹³. Akdeniz'in gerçek manada hamisi olduğunu Endülüs topraklarında yaşayan hem Müslümanlara ve Yahudilere sahip çıkarak daha da pekiştirmişti. Osmanlı Devleti "*Morisco*" diye bilinen Endülüs Müslümanlarının yardım talebine istediği ölçüde cevap verememiş olsa da, denizlerde çok etkin olan, bağımsız oldukları halde manen Osmanlı

¹⁰ a.g.e, s. 23.

¹¹ Paul İmber, **Osmanlıda Yenilenme ve Türkiye'nin Sorunları**, çeviren: Hasan Ferhad-Muallim Angel, İstanbul 2000, s. 211.

¹² İnalçık, **Devlet-i 'Aliye I**, s. 134.

¹³ Palmira Brummett, **Osmanlı Denizgücü**, çeviren: Nazlı Pişkin, Timaş yayınları, İstanbul 2009, s. 22.

Devletine bağı Kemal Reis ve Barbaros Hayreddin Paşa gibi yetenekli denizciler vasıtasıyla Moriscolara sahip çıkmıştı. Kemal Reis ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın kendi imkânlarıyla onları bilhassa Kuzey Afrika'ya taşıma konusunda yardımcı olmuşlardı. İlerleyen yıllarda Osmanlı Devleti Kemal Reis, Barbaros Hayreddin Paşayı Osmanlı donanmasına dâhil etmişlerdi. Böylece Osmanlı donanması daha güçlenmişti. Bu şekilde ferdi hareket eden korsan gemilerin devlet hizmetine alınması onları daha sistemli ve organize etmiş ve Osmanlı donanmasının Akdeniz'in en uzak noktalarına kadar ulaşıp İspanya ile boy ölçüşecek duruma gelmesini sağlamıştı¹⁴.

Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılında Suriye'yi daha sonra 1517'de Mısır'ı fethetmesi Osmanlı Devleti'nin Akdeniz dünyasına hâkim olmasını sağladı ve bütün dünyanın yönünü değiştirdi. Yavuz Sultan Selim gerçekleştirdiği bu fetihlerle Osmanlı Devleti Kızıl Deniz vasıtasıyla Hint Okyanusuna dolayısıyla yenedünya ulaşmış oldu. Ünlü tarihçi Braudel; Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesinin II. Mehmed'in İstanbul'u feth etmesinden daha önemli olduğunu, çünkü bu olayın dünya tarihi ve Akdeniz tarihi açısından çok daha büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir¹⁵.

Yavuz Sultan Selim zamanında gerek yeni kazanılan yerleri muhafaza etmek, gerek yeni topraklar feth edebilmek için donanma ve deniz faaliyetlerine çok önem verildi. Denizciliğin gelişmesiyle birlikte Cezayir, Trablusgarp gibi uzak diyarlara denizlerden ulaşma yolu açılmış oldu. Bu sayede artık Osmanlı Devleti denizlerde sayısız zaferler kazanarak Akdeniz'in büyük bir bölümünde hüküm sürüyordu. 1522 yılına gelindiğinde Akdeniz dünyası ve Avrupa için büyük önem arz eden Rodos uzun uğraşlar sonucunda feth edildi¹⁶. Dönem artık Avrupa'da "muhteşem" diye bilinen Sultan Süleyman dönemi idi ve deniz fetihleri hızla devam ediyordu.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Akdeniz hâkimiyeti üzerinde yaptığı en önemli hamlelerden biri şüphesiz garp ocaklarının bir beylerbeyliğinde toplanmış olmasıydı. 1534 yılında Cezayir, Trablusgarp ve Tunus eyaletleriyle, adalarının

¹⁴ Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, s. 25.

¹⁵ Fernand Broudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, çeviren: Mehmed Ali Kılıçbay, Eren yay, İstanbul 1990, s. 24.

¹⁶ Machiel Kiel "Rodos", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, (bundan sonra DİA). C: XXXV, s. 156.

askeri ve siyasi yapılanmasını idare edecek beylerbeylik ihdas edildi¹⁷. Bu arada Kanuni'nin daveti üzere Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin idaresine katılmasıyla birlikte Akdeniz'in kaderi değişmeye başlamıştı. Cezayir-i Bahr-i Sefid adı altında ki bu eyalete beylerbeyi olarak Cezayir Sultanı olarak bilinen Barbaros Hayreddin atandı¹⁸.

1538'de Preveze Zaferi Akdeniz'de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini kesinleştirerek Osmanlı Devleti'nin denizciliği konusunda bir dönüm noktası teşkil etti¹⁹. 1560 yılında Cebre'nin fethi ve nihayetinde Akdeniz'in güvenliği açısından stratejik önemi yüksek Kıbrıs'ın 1571 yılında alınması Osmanlı Devleti'nin Akdeniz hâkimiyeti iyice pekişmişti²⁰.

1645-1699 yıllarına gelindiğinde ise Akdeniz'de Girit savaşları vardı. Girit deniz seferi Kıbrıs'tan sonra en büyük denizaşırı seferdi, fakat kolay başlayan bu sefer iniş, çıkışlarıyla Osmanlı Devletini tam yirmi dört yıl uğraştıracaktı²¹. 1783 yıllarında İspanya'nın Cezayir'i taciz etmesi Osmanlı Devletini uğraştırmaktaydı. İspanya; Malta, Portekiz ve hatta Anadolu'dan pek çok denizci müttefik toplayıp güçlü bir donanmayla Cezayir'e saldırmasına rağmen bir başarı elde edememiş, geri adım atmak zorunda kalmıştı²². Bütün Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti bu süreçte yayılma yerine daha önce kazanılmış toprakları savunma durumuna geçmişti. On sekizinci yüzyılın bu şekilde hareketsiz geçmesini Stanford J. Shaw; Venedik cumhuriyetinin deniz gücünden yoksun kalması nedeniyle denizlerde mücadelesiz ve uzun bir barış dönemi olmasına bağlamıştır²³.

¹⁷ İ. Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, s. 49.

¹⁸ **a.g.e.**, s 50.

¹⁹ İdris Bostan, "Preveze Deniz Muharebesi", **DİA**, C: XXXIV, s. 343.

²⁰ Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, s. 99.

²¹ Halil İncalcık, **Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları-II**, İstanbul 2013, s. 321.

²² Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, s. 125.

²³ Stanford J. Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, çeviren: Hür Güldü, Kapı yayınları, İstanbul 2008, s. 201.

III. Selim Döneminin Özelliği

III. Selim'in tahta geğtiği sırada Fransız İhtilali gerçekteşmiş ve getirdiği özgürlük anlayışıyla birlikte Avrupa toplumsal yapısında köklü değişimlerin yaşanacağı bir süreç başlamıştı. Diğer bir yandan sanayi devrimi gerçekteşirken Osmanlı Devleti tarıma dayalı ekonomisi ve devam eden savaşlarla birlikte çıkmaza girdiği bir dönem yaşamaktaydı. III. Selim Avusturya Rusya savaşları sırasında yeniçerilerin yetersizliğinin ve ordunun güç kaybettiği mevcut düzenin bozulmamasını arzu eden bir kitlenin var olduğu ortamda tahta çıktı. Uzun bir dönemden sonra tahta geçen genç bir padişah olmasıyla Sultan Selim sahip olduğu enerji ve bilgisiyle yeni ve farklı bir dönemi başlatmış oldu. Aslında uzun zamandan beri var olan ve hissedilen düzensizliğe başkaldırma cesaretini gösteren, bunları düzeltme cihetine giden padişah yeni bir düzen yani "Nizâm-ı Cedid" arayışına girişecekti. Böylece devletin temel yapısı ve kurumların hızlı bir yenileşme ve değişime girdiği bir dönem başlamıştı. Bu yapılan harekât tam da III. Selim'in dünya görüşünü yansıtıyordu. III. Selim eski düzenin doğal gidişatı devam ederken ihtiyaç duyulan yeni bir sistem inşa etmek amacıyla hamleler yapılmıştı. Askeri alana ağrılık verilen bu düzende öncelikle kuvvetli bir orduya ihtiyaç vardı. Bu ordunun var olabilmesi için her alanda eğitime önem verildi. Avrupa devletleriyle iletişime geçilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem diplomasi hayata geçiriliyordu.

III. Selim'in üzerinde hassasiyetle durduğu bir önemli konu liyakatti. Bu durumu bütün sınıflara yayma arzusunda olan padişah beklediği desteği pek bulamıyordu. Sonuçta devleti alışıla gelmiş bir anlayışın dışında bir yenileşme girişimi içine sokan III. Selim çok gayret sarf etmiş fakat muvaffak olamayıp hatta bunun sonucunu hayatıyla ödeyecekti.

Deniz kuvveti gücünün vazgeçilmez olduğu bilincinde olan Sultan III. Selim tersane ve denizciliğe bununla birlikte denizcilik eğitimine çok önem vermişti. Tahta geğtiği sırada Osmanlı Devleti Karadeniz'de Ruslara karşı mücadele vermekteydi. Daha evvel yaşanmış olan Çeşme Vak'asında ağır darbe almış olan donanma zor durumdaydı. Fakat bu darbe Osmanlı donanmasına ve bahriyesine yeni bir başlangıç oldu. Donanmanın ve denizcilik eğitimi üstünde titizlikle duran III.

Selim Avrupa'dan çeşitli gemi mühendisi getirtip gemiler yaptırdı ve mühendishaneler açtı. Bahriye'ye intizam getirebilmek için kanunname hazırlandı. Bunun sonucunda kısa zaman zarfında bahriyede büyük başarı elde edildi. Bu sayede Osmanlı Devleti Napolyon'un Mısır işgaline hazırlıksız yakalanılmasına rağmen donanmanın gücü sayesinde Mısır topraklarını rahatlıkla muhafaza edebildi. Staford J. Shaw deyimiyle Sultan III. Selim askeri alanda yapmayı arzu ettiği bütün yenilik ve gelişmeleri deniz alanında yapmış ve teşekkül etmiş olan donanmasıyla dünyanın en ileri gelen deniz güçlerinden birine sahip olmuştu.

Osmanlılarda Merâsim ve Teşrîfat

Osmanlı Devleti'nde önemli günler törenlerle kutlanır ve bu törenler için büyük hazırlıklar yapılırdı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren oluşturduğu ve zaman içinde geliştirip tekâmül ettirdiği teşrîfat kurallarına riayet edilmesi ve kusursuzca ifa edilmesi çok önemliydi. Saraydan başlayarak takib edilen usuller toplumsal yapının en küçük birimine kadar, hayatın her alanında var olan merâsimler de Osmanlı teşrîfatını oluşturuyordu. Yılların birikimiyle meydana gelmiş bu teşrîfat kaidelerini uygulanabilmesi ve titizlikle yerine getirilmesi teşrîfati efendinin vazifesiydi ve teşrîfati efendi bunu yazılı defterlerdeki kayıtlara göre uygulardı.

Teşrîfatın Uygulama Alanı Olarak Denizcilik

Osmanlı Devleti'nin idari ve beşeri hayatının her alanında düzenli bir şekilde ifa edilen merâsimler ebetteki denizlerle iç içe olan bir imparatorluğun denizle ilgili alanlarında da büyük bir ciddiyetle ele alınmaktaydı. Devletin karadaki ordusu için yapılmakta olan törenlerin benzeri deniz donanmasına da aynı itinayla uygulanmaktaydı. Osmanlı Devleti donanmasına ait bu merâsimlerle denizlerin üstündeki hâkimiyetini, gücünü ve ihtişamını pekiştirmekteydi. Muhtad olarak donanma için düzenlenen merâsimler; hükümdar için hem tebaasına, hem de yabancı elçilere "iktidarı" en etkili ve kudretli şekilde ilan ettiği özel günlerdi. Bu nedenle bu

merâsimlerin kusursuzca ifa edilmesi gemilerin en mükemmel şekliyle sergilenmesi denizlerin üstündeki devleti ve dolayısıyla devletin gücünü temsil etmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin en önemli kurumu ve ağır sanayisini oluşturmakta olan Tersane-i Âmile binlerce kişinin istihdam edildiği hem stratejik hem de iktisadi olarak çok önemli bir müesseseydi. Doğal olarak böylesine mühim bir kurum içinde her önemli gün için özel günler tertip edilmekteydi. Bunlar Kaptanıderyalık tevcihi, tersane emininin tayini, gemilerin denize indirilmesinden hatta küçük bir sandalın denize indirilmesine, sancak çekilmesine donanmanın açılışına, donanmanın denizlerden dönüşüne, sadrazamın tersaneyi ziyaret etmesi gibi önemli günlerde merâsimler yapılmaktaydı. Bu törenlerin pek çoğuna padişah, üst düzey devlet ricali ve halkın katılımıyla büyük coşku ve şenlikler içinde kutlanmaktaydı.

Denizciliğe ait bu merâsimler de yine teşrîfati efendi tarafından yazılı kaideler çerçevesinde düzenlenirdi. Ve neticesinde denizciliğe dair bu törenler; halkla devletin iç içe olduğu, ortak duyguların paylaşıldığı birlik ve bütünlük havasının meydana geldiği özel günlere dönüşmekteydi.

Bu Çalışmada Kullanılan Kaynaklar

Osmanlı denizciliğinin, yapılan merâsimlerin, dolayısıyla bu çalışmanın temel kaynağı Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde korunmakta olan müteferrik evrak ile teşrîfat defterleri olmuştur. Bu arşivdeki Cevdet Bahriye tasnifi III. Selim dönemine ve denizciliğe ait çok zengin bilgiler içermektedir. Cevdet Bahriye tasnifinde konuyla alakalı olarak daha çok donanmanın denizlere açılma merâsimi esnasında yapılan hazırlıklar, masraflar, Başlarda-i Hümâyûnun tefriş masrafları, Yalı Köşkü'ndeki tören esnasında verilecek hilâatlerin aidiyeti ve masrafları gibi belgeler yer almaktadır. Bunun yanında III. Selim'in Hatt-ı Hümâyûnları konuyla ilgili ilginç bilgiler vermektedir. Bu Hatt-ı Hümâyûnlarla birlikte donanmanın açılma esnasında oluşmuş ana kaidelerini kayd etmektedir. Bununla beraber padişahın donanmaya ilgisini ne kadar önem verdiğini öğrenmek mümkün olmuştur. Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren takip edilen davranış biçimleri kendinden önceki Türk İslam devletlerindeki geleneğin devamıydı. Bu devamlılığı sağlayabilmek adına

bir takım yazılı ve yazılı olmayan örfi kurallar vardı. Bu kuralların bir kısmı teşrîfat defterlerine yazılmıştı. Bu defterler merâsimlerin uygulanışına büyük ölçüde ışık tutmaktadır.

Bu teşrîfat defterleri merâsimleri anlatımı açısından adeta bir fotoğraf gibi merâsimleri en ince ayrıntısına kadar tasvir etmektedir. Bu çalışmada kullanılan Sadâret defterleri içindeki teşrîfat ile ilgili kayıtlar, bu özelliğe sahip hazine değerinde kaynaklardır. Donanmanın denize açılma merâsimi, donanmanın İstanbul'a dönüş merâsimi, Tersane emini tarafından Dolmabahçe'de tertip edilen ziyafet, gemilerin, sandalların denize indirme törenleriyle alakalı pek çok malumat içermektedir. Aynı şekilde belgelerde yer alan bilgiler, donanmanın merâsimle ilgili kısımlarına kıymetli bilgiler vermektedir.

Çalışma konusunun denizcilik olması hasebiyle ilk akla gelen Deniz Müzesi Arşivi'di. Zengin arşive sahip bu kurum dönem itibariyle daha çok gemicilik, mürettebat ve iktisadi belgeler içermekte, fakat merâsimlerle ilgili kayıtlara şimdilik tesadüf edilmemiştir. Sadece Deniz Müzesindeki tasvirler, sancaklar gibi görsel malzemeler donanmanın tasavvuruna dair zihinlerde fikir oluşması açısından çok önemliydi. Ayrıca Topkapı Sarayında korunan bazı portre ve donanma resimleri bu görsel malzemeyi destekledi.

III. Selim dönemindenizcilikle ilgili merâsimler için *Vâsıf Tarihi*, *Nuri Tarihi*, *Câbi Tarihi*, III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan *Rûznâme* gibi kaynaklarda donanmaya ait ayrıntılı malumat vermemektedirler. Mesela; "...donanma-yı hümayûn muhteşem bir merâsimle Akdeniz'e açıldı, Yalı Köşkü'nde Kaptanıderyaya hilâat giydirildi veya donanma-yı Hümayûn İstanbul'a döndü, kalyon deryaya nüzul etti..." şeklinde ifadelerle anlatılmaktadır. Düzenlenen merâsimlere dair bilgiler yerine genellikle donanmanın seferine dair malumat mevcuttur.

Eserinde Tevkî Abdurrahman Paşa'nın tarafından 1676 yılında kaleme aldığı *Kanunnâme-i Âl-i Osman* donanma merâsimlerine ve Kaptanıderyanın uyması gereken kurallara geniş biçimde yer vermektedir. Bu eser kendisinden sonra yazılmış bütün eserlere kaynaklık etmiştir. Günümüzde yazılmış donanma merâsimlerine dair

bilgilerinin temelini oluşturur. Bunun yanında yazma eserlerden Vahdetî Ebubekir Efendi'nin *Vukuat-ı Dîvâniyye* isimli eseri pek çok merâsimin yanı sıra donanma merâsimlerine ait kaideleri anlatmakla beraber yaşanan merâsimlerin nasıl bir havada geçtiğini neler yaşandığını edebi bir dille ifade etmektedir. Özellikle donanmanın denize açılma merâsimleri esnasında yapılan şenlikleri ayrıntılı ve güzel bir dille anlatmaktadır. Mustafa Münif Efendi'nin *Defter-i Teşrifât'ı* devletin resmi törenlerini anlatan eseridir. Mustafa Münif Efendi III. Selim dönemi teşrifâtçısı olduğu için yakından gözlemlemiş dolayısıyla eserin kaynak değeri tartışılmaz. Bilhassa gemilerin deniz indirilme merâsimleri çok zengin bilgiler içermenin yanı sıra Kaptanıderya olmadan ifa edilen merâsimlerin hangi kaide uygulanması, Padişahın törene sandal ile geldiğinde icra olacak merâsim, tersanede gemi indirilmenin yanında yeni yapılan havuzlar için törenleri detaylı bir şekilde kayd etmektedir. Es'ad Efendi, *Teşrifât-ı Kadîme* adlı eseri de merâsimler konusunda bir başucu eseri niteliğindedir diyebiliriz.

Günümüzde denizcilik tarihine dair yapılan çeşitli çalışmalar vardır. İdris Bostan'ın yayınları bu çalışmaya denizcilik açısından yol gösterici olmuştur ve bunun yanı sıra *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi* adlı eser dönemi bütün ayrıntılarıyla tespit edebilmek açısından çok değerlidir.

Osmanlı dönemi merâsimler ve teşrifât için İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devleti'nin Merkez Ve Bahriye Teşkilâtı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı* adlı eseri bu çalışmayla birlikte pek çok çalışmanın da başucu eseri olma bakımından çok değerlidir.

Zeynep Tarım'ın teşrifât ve merâsimlerin farklı alanlardaki uygulanmalarıyla ilgili yaptığı yayınları Osmanlı Devlet yapısını, sosyal ve kültürel anlayışıyla birlikte dünya algısını göstermesi bakımından bu çalışmanın zeminini oluşturmuştur. Ayrıca Hakan Karateke'nin merâsim kavramlarına dair çalışması da son derece önemlidir.

Denizcilik merâsimleriyle ilgili çalışmalar ise oldukça azdır. Orhan Şaik Gökyay'ın, "Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifât Hakkında Bazı

Belgeler” ve Zarf Orgun’nun, “Osmanlı İmparatorluğunda Kaptan Paşalara ve Donanmaya Yapılan Merâsim” isimli makaleler denizcilik merâsimlerine dair öncü ve değerli çalışmalardır. Bunun yanı sıra yakın zamanda Şakir Batmaz denizcilikle alakalı yaptığı çalışmasında donanma merâsimlerine de yer vermiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. III. Selim ve Döneminde Osmanlı Denizciliği

1.1.1. III. Selim'in Hayatı

27 Cemaziyülevvel 1175/ 24 Aralık 1761 de doğan III. Selim'in babası III. Mustafa annesi Mihrişah Sultan'dır¹. Gürcü asıllı olduğu düşünülen Mihrişah Sultan iyi bir terbiyeden geçtikten sonra III. Mustafa'nın eşi olmuş, III. Mustafa'nın ölümünden sonra 1774 tarihinde Eski Saray'a gönderilmiştir. III. Selim tahta geçince valide sultan unvanıyla tekrar Topkapı Sarayı'na dönmüştür. Hassas ve yardım sever bir Valide Sultan olarak bilinen Mihrişah Sultan 1805 yılında ölmüştür². III. Selim'in babası III. Mustafa her konuda iyi yetişmiş bir hükümdardı. Bilhassa edebiyat, nücüm ve tıp ilmiyle uğraştığı³ yaşadığı devrin ve muhitinin uleması ayarında bir âlim olduğu söylenmektedir.

Şehzade Selim babasının ilme merakı sayesinde daha çok küçük yaşta iyi bir eğitim almış ve terbiyesine çok özen gösterilmişti. Şehzade Selim babası Sultan III. Mustafa'nın elçi kabulleri sırasında yanında bulundu, tophane ve tersane gezilerine iştirak etti, törenlere katıldı. Bu sayede daha küçük yaşta hem uluslararası diplomasi hakkında fikir sahibi, hem de devlet işlerine dair bilgi sahibi oldu⁴.

Kaynaklarda babasının ölümü üzerine tahta geçen amcası Sultan I. Abdülhamid'in yeğeni şehzade Selim'e iyi muamele⁵ ettiği hatta Mihrişah Sultanı

¹ Cevat Eren, "Selim III", **İslam Ansiklopedisi**, (İA yazılacaktır), C: X, s. 441.

² Adil Şen, **Osmanlı'da Dönüm Noktası (III. Selim Hayatı ve Islahatları)**, Fecr yayınları, İstanbul 2003, s. 104.

³ Bekir Sıtkı Baykal, "Mustafa III", **İA**, C: VII, s. 700.

⁴ Kemal Beydilli, "Selim III", **DİA**, C: XXXVI, s. 420.

⁵ Beydilli makalesinde; amcasının adamlarından Tersane Emni Selim Ağa'nın Şehzade Selim'in şimşirlik penceresinden Çuhadar Hüseyin'le sohbet etmesine mani olduğunu söylerken yaşadığı sıkıntılara işaret etmektedir Kemal Beydilli, "III. Selim Aydınlanmış Hükümdar", **Nizâm-ı**

hemen Eski Saray'a göndermediğine dair kayıtlar vardır. Şehzade Selim amcası Sultan I. Abdülhamid'in saltanatı sırasında politikayı takip edebilme imkânlarına sahip olması rahat bir dönemine işaret etmektedir. Bu konuyla alakalı olarak Fransa kralı XVI. Louis ile 1786 yılındaki yaptığı yazışmalarından anlaşılmaktadır⁶.

1.1.2. III. Selim Döneminde Dış Dünyayla İlişkiler

III. Selim'in de dâhil olduğu on sekizinci yüzyılın son çeyreği dünya pek çok önemli gelişmelere sahne olmaktadır. Bunların en önemlisi kuşkusuz Amerika'da yaşanan (1756-1763) yedi yıl savaşları ve sonrasında onu takip eden Bağımsızlık savaşlarıydı (1775-1783)⁷. Avrupa kıtasında ise Rönesans'ın etkisiyle tetiklenen "Aydınlanma Çağı" ve 1789 Fransız ihtilaliyle birlikte; eşitlik, adalet, hukuk, özgürlük gibi mefhumlar başta Avrupa olmak üzere hızla bütün dünyaya yayıldı⁸. Dünyayı etkisi altına alan bu akım başta Avrupa ve Batı dünyasında "modern" kavramının doğuşuna sebep oldu. Dolayısıyla Fransız İhtilali nerdeyse bütün dünya için çok önemli bir dönüm noktası teşkil etti.

Dünyada bir takım köklü değişimlerin yaşandığı, yeni kavramların, farklı akımların ortaya çıktığı yeni bir dönem yaşanmaktaydı. Artık din için verilen savaşlar yoktu. Bunun yerine genişleme ve üstün gelme amaçlarıyla yapılan savaşlar vardı. Savaş alanlarının sahası değişmiş, kahramanlıkla elde edilen zaferler dönemi bitmiş, artık manevra ve taktikle kazanılan savaşlar öne çıkmıştı.

Bu gelişmelerin idrakine varmış olan Sultan III. Selim gidişatı düzeltebilmek için Avrupalıların silahlarıyla silahlanmak ve sahip oldukları donanımlarıyla donanmak adına pek çok sahada ıslahatlara girişti⁹. Bu esnada Avrupa'nın Fransız devrimiyle uğraşması, Sultan III. Selim için farklı bir imkân doğurdu. Osmanlı silahlı kuvvetlerini çağdaş batı ordularının düzeyine getirme amacı

Kadım'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 29.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün Veliâht İken Fransa Kralı Lui XVI İle Muhabereleleri", **Belleten**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1938, C: II, sayı, 5-6, s. 192.

⁷ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Filiz kitapevi, İstanbul 1995, s. 253.

⁸ **a.g.e.**, s. 19.

⁹ Yasemin Saner Gönen. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sultan III. Selim Zamanında Avrupa Devletler Sistemine Entegrasyonu -The Integration of the Ottoman Empire into the European state system during the reign of Sultan Selim III** (isimli yüksek lisans tezinin Türkçe çevirisi), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 1991, s. 73.

taşıyan ıslahatlarını uygulamak istedi. Bunun için Fransız devriminden kaçmış pek çok nitelikli insanı istihdam etme ve Osmanlı topraklarına getirme fırsatını vermişti¹⁰. Bütün Avrupa da tesirlerini gösteren Fransız İhtilali Osmanlı Devleti tarafından pek ciddiye alınmamış gibi görünse de devlet adamlarının durumun farkında oldukları anlaşılmaktadır. O günlerde Osmanlı Devleti etkilenmemiş görünse de bir sonraki yüzyıl Fransız İhtilalinin yol açacağı pek çok ciddi sıkıntıyla karşı karşıya kalmış olacaktı ve tüm bu olayların cereyan ettiği sırada III. Selim tahta çıkacaktı.

I. Abdülhamit 1789 Özi Kalesi'nin düşmesinin ardından vefat etmesi üzerine 7 Nisan 1789 'da Sultan III. Selim muhteşem bir cülus merâsimi ile Osmanlı tahtına çıktı. Bütün Osmanlı topraklarında bu olay büyük sevinçle karşılandı¹¹. III. Selim tahta “*Allah'ın inayetiyle geçtiğine saltanat ve hilafetin kendisi için ırsî haklar olduğuna inanıyordu*¹²”. Bu inancında onu kendinden önce gelmiş padişahlardan ayıran bir husus yoktu. Fakat III. Selim'in, padişahlık görevini, İlhamî mahlasıyla yazdığı dizelerinde; “*Layık olursa cihanda bana taht-ı şevket/ Eylemek mahz-ı sefadır bana nâsa hizmet*”¹³ iktidara bakış açısını göstermektedir.

Şehzadelik zamanlarından itibaren ıslahat fikri üzerinde mütalaa eden Sultan III. Selim, bu konuda devrin önde gelenlerinden fikir almak ve elbirliğiyle devleti layık olduğu düzeye çıkarabilmek adına adımlar attı. Daha sistemli bir meşveret oluşturma gayretiyle layihalar hazırlanmasını emretti¹⁴. Nitekim Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Sudurdan Veli Efendizade Emin Efendi, Sudurdan Salihzade Efendi, Sudurdan Âşir Efendi, Mevali-i fahhamdan Hayrullah Efendi, Defterdar Şerif Efendi, Tatarcık Abdullah Efendi, Çavuşbaşı Raşid Efendi, Abdullah Berrî Efendi, Hakkı Bey, Tersane Emîni Hacı Osman Efendi, Sadâret kethüdası Çelebi Mustafa Reşid Efendi, Muhasebei ûlâ Elhac İbrahim Efendi, Rikab-ı Hümâyûn kethüdalarından Rasih Mustafa Efendi, tarihçi Enverî Efendi, Kudema-yı ricalden

¹⁰ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu, İstanbul 2007, s. 57.

¹¹ A. Cevat Eren, “Selim III”, **İA**, C: X, s. 441.

¹² Enver Ziya Karal, **III. Selim Hatt-ı Hümayunları Nizam-ı Cedit 1789-1807**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1946, s. 147.

¹³ Necati Elgin, **III. Selim**, Yıldız Basımevi, Konya 1959, s. 46; Kaşif Yılmaz, **III. Selim (İlhamî)**, Trakya Üniversitesi yay, Edirne 2001, s. LXXV.

¹⁴ Karal, **III. Selim Hatt-ı Hümayunları**, s. 35.

Laleli Mustafa Ağa, Ali Faik Efendi, Mabeyinci Mustafa İffet Bey, Beylikçi Sun'i Efendi, Tezkire-i ûlâ Firdevs Efendi, Türk ordusunda hizmetli Bertano, İsveç elçiliği memurlarından M. d'Ohosson'dan konu ile ilgili layihalar istemişti. Enver Ziya Karal *Yayla İmamı Risalesi*'nde III. Selim devrinde yapılan ıslahatın 72 madde olarak tespit edildiğini yazmaktadır¹⁵. Yapılan ve yapılması gerekli görülen ıslahatlar ana hatlarıyla askeri, idari, ilmi, iktisadi, diplomasi, ticari ve siyasi alandaydı.

III. Selim'in tahta çıktığı sıralarda Avusturya ve Rusya savaşları hem iç hem de dış politikayı ilgilendiriyordu. Gidişatı düzeltmek arzusunda olan Sultan III. Selim'e göre evvel emirde yapılacak ıslahatlar için Osmanlı Devleti'nin dış dünyayla barış dönemine ihtiyacı vardı. Ancak hükümdar yapılması gereken ıslahatların savaş halinde gerçekleştirilmesinin pek mümkün olmayacağını idrakindeydi. Dolayısıyla dış dünyayı ve düşmanlarını daha iyi tanıyabilmek, sorunları daha iyi tespit edebilmek adına, bir an önce karşılıklı diplomasiye geçilmesi ve daimi elçiliklerle denge siyasetinin sürdürülmesi gerektiğine inanıyordu¹⁶.

Sultan III. Selim dönemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin politikasında farklı olarak muvazene siyaseti yani "*denge politikası*"¹⁷ başlatılmıştı. Bununla birlikte yanı sıra Avrupa'nın politik dengesini yakından takip edebilmek için daimi elçilikler kurulması gerektiği düşüncesindeydi. Dış politikada muvaffak olabilmek, milletlerarası diplomasiyi bilmek, Bâbiâliyi en iyi şekilde temsil etmek ve Avrupa ülkelerinin ticaret, tarım, sosyal, ekonomik, idari politikalarını incelemek, gelişmeleri gözlemlemek ancak kurulabilecek elçiler sayesinde mümkün görünüyordu. Kurulması ön görülen elçilikler Avrupa'dan tam 340 yıl sonra Osmanlı Devleti'nin gerçekleştireceği önemli bir hadisesiydi¹⁸. III. Selim, Yusuf Agâh Efendi'yi Osmanlı Devleti'nin ilk elçisi olarak İngiltere'ye tayin etti, daha sonraları bütün Avrupa devletlerine elçiler gönderildi. Gönderilen elçilerin hazırladıkları layihalar ışığında bir takım yenilikler başlamış oldu.

¹⁵ Karal, **III. Selim Hatt-ı Hümayunları**, s. 29.

¹⁶ Gül Akyılmaz, **III. Selim Döneminde Osmanlı Dış politikası ve İç Politika Üzerinde Etkileri**, Doktora Tezi, Konya 1995, s. 150.

¹⁷ Karal, **III. Selim Hatt-ı Hümayunları**, s. 155.

¹⁸ Alâeddin Yalçınkaya, "III. Selim Döneminde Dış Temsilciliklerin Kurulması", **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 586.

Sultan III. Selim sahip olduğu eğitim, donanım ve meziyetleri açısından fevkalade üstün, akl-ı selim ve zevk-i selim sahibi bir şahsiyetti. “Nizâm-ı Cedîd” yani yenilenme ve yeniden yapılanma tarihimizde Sultan III. Selim’le özdeşleşen bir kavram haline gelmişti. Doğru zamanda, yeterli enerjisi ve doğru fikirleri olan Sultan III. Selim ne yazık ki doğru çevreyle muhatap değildi. Prusya’nın müdahalesiyle Avusturya’nın barışa yanaşması, Rusya ile savaşmak isteyen padişahın kararına tezat bir görüş bildiren ve uygulayan Sadrazam Koca Yûsuf Paşa’nın davranışı Osmanlı Devleti’nde yaşanan sıra dışı bir boykot olayıydı. Yaşanan boykot hadisesi ıslahatların fitilini ateşlemiş, daha savaştan dönerken yapılması gerekenlerin tespit edilmesi için emir verilmesine sebep olmuştu.

Sultan III. Selim saltanatının ilk günlerinden itibaren idareci zümreyle taşra teşkilatına dair düzenlemeler konusunu ele almıştı. Savaş sebebiyle bu arzu edilen düzenleme ertelenmişse de daha sonraları “Nizâm-ı Cedid’e” dair hazırlanan layihalarda tekrar gündeme gelmişti¹⁹. Sultan III. Selim ilmiye sahasındaki ıslahat fikrinin önemini daha saltanata gelir gelmez ıslahat layihasını okutarak göstermişti. III. Selim’in arzusu “*cer’i ve cerbezeli*” yani *yürekli ve muktedir bir şeyhülislam* bulabilmektir²⁰. Bu nedenle olsa gerek epey şeyhülislam azledip atamıştı. Osmanlı Devleti Klasik döneminde kurumlarda liyakate dair bir sistem mevcutken, her geçen gün o sistemin gevşediği görülmekteydi. Bu konuyu düzeltebilmek adına III. Selim Nizâm-ı Cedid fikri bünyesinde öncelikle ilmiye sınıfından başlanmıştı. Bu hareket ilmiye sınıfı ve bürokrasisi tarafından pek kabul görmemiş ve tepki çekmişti. Tarihçi Stanford Shaw bu konu hakkındaki tespitini; “*Osmanlı yönetici sınıfının Avrupa’dan yalıtılmışlığı, onlara dair korumacılık ve gurur, gâvura ait olan her şeye karşı küçümseme, geçmişte Osmanlı’ya ihtişam kazandıran her şeye tapınmanın sürmesi yenilikleri kabullenmeyi engelliyordu*”²¹ diyerek dile getirmektedir. III. Selim ön gördüğü bu ıslahatlar siyaseti neticesinde pek çok gelişme yaşandı. Her alanda

¹⁹ Muzaffer Doğan, “III. Selim Döneminde Devlet Teşkilatına Dair Bazı Düzenlemeler”, **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 81.

²⁰ İlhami Yurdakul, “III. Selim’in İlmiye Islahatı Programı ve Tatbikatı”, **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi**, s. 113.

²¹ Stanford. J Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, Çeviren: Hür Güldü, Kapı yayınları, İstanbul 2008, s. 186.

yaşanan bu gelişmelerin şüphesiz en önemlisi teknolojik sahada gerçekleştirilen yeniliklerdi.

Sultan III. Selim dönemi teknoloji ve yenilik açısından çok önemli bir dönemdir. Islahat hareketiyle çok geniş yelpazede modernleşmeyi amaçlamıştı. III. Selim'in uluslararası denge politikası ve siyasi manevraları yanında daimi elçiliklerle birlikte kurulan ilişkiler neticesinde Avrupa'nın siyasi buhranı sonucu işsiz kalan vasıflı Fransız, İsveç, İngiliz mühendis ve hünerli kişiler için İstanbul cazibe merkezi haline gelmişti²². Yaşanılan bu süreç III. Selim'in Avrupa devletlerinin birbiriyle olan rekabetlerini kullanarak Osmanlı Devleti'nin lehine çevirebildiği olağanüstü bir duruma dönüşmüştü. Bu dönemin sonucunda sanayileşme hızla gelişmeye başladığı gibi ipek, cam, kâğıt fabrikası kurulmuştu. Mühendishanelerde top, tüfek, barut imali konusunda pek çok adım atılmıştı. Girişimciliğin ciddi bir dönem geçirdiği bu günlerde havacılık gelişmiş hatta balonla yapılan ilk gösteriler de yine bu zamanda yapılmıştı²³. Bu imkânlar dâhilinde üstün başarılar elde etme fırsatı yakalanmışken, ne yazık ki bu gelişmeler daha verimli hale gelememiş, hatta Sultan III. Selim'in tahtan indirilmesiyle bütün bu gelişmelerin inkıta'ya uğramış olduğunu görebilmekteyiz.

Sultan III. Selim'in kendisinin çok üstün bir sanatkâr olması sebebiyle Osmanlı Devleti tarihi içinde sanat adına çok önemli bir dönem yaşanmıştı. III. Selim'in sanata verdiği değer ve desteğinin Osmanlı sanatının pek çok dalı günümüze kadar kâmil şekliyle gelmesine vesile olmuştu²⁴. Sultan III. Selim'in her konuda yetişmiş insana değer verdiği ve sanatkâra özen gösterdiği bilinmektedir. Dönemin büyük musiki âlimi İsmail Dede Efendi'ye ısrar ederek saray bünyesine aldırması ve ihtimam göstermesi, devletin hem sanatkârlara hem de musikin inkişafın²⁵.

İyi bir eğitimden geçmiş olan III. Selim musiki derslerini çok kıymetli hocalardan almıştı. Bunlar Kıvrımlı Hafız, Ahmed Kamil Efendi, Kemani Âmâ Corci,

²² Zorlu, "III. Selim Dönemi Osmanlı Teknolojisi", **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 238.

²³ T. Zorlu, "III. Selim Dönemi Osmanlı Teknolojisi", s. 218.

²⁴ M. Fatih Salgar, **III. Selim Hayatı, Sanatı, Eserleri**, Ötüken yayınevi, İstanbul 2001, s. 29.

²⁵ Nuri Özcan, "III. Selim-Musiki", **DİA**, C: XXXVI, s. 425.

Musahib Kemani Hızır Ağa ve tanbur hocası Tanburi İzak Efendiydi²⁶. Sarayın içinde de musiki konusunda pek çok yenilik getiren III. Selim döneminde Harem dairesine musiki meşk-hanesinin açılması en önemli yenilikler arasında görülmektedir²⁷.

Sultan III. Selim hayata ve saltanata bakış açısındaki reformcu görüşlerini ilgilendiği alanlara da yansıtmıştı. Mesela müzikte, kendisinde önce var olan unsurları bünyesinde muhafaza edip bunun yanı sıra yeni makam ve formlar ekleyerek musikiye yeni bir bakış açısı getirmekle birlikte oluşan bu tarz neticesinde yeni bir “ekol” oluşumunun nüvelerini atmıştı. Bu “ekol” Osmanlı -Türk karakterinin belirginleştiği Lale devri dönemi müzik anlayışının en gelişmiş doruk noktasını oluşturmuştu²⁸. Sultan Selim batı müziğine de kayıtsız kalmamış bizzat Fransız rakkasların opera heyetine temsiller verdirtmişti²⁹. III. Sultan Selim’in reformcu kişiliğini anlatan örneklerden bir diğeri de Türk müziğine bizzat kendi teşvikleriyle yeni bir sistem getirilmesi arzusu³⁰. Bu arzusu neticesinde Abdülbaki Nasır Dede ve Hamparsum Limonciyan’ın hazırladıkları müzik yazı sistemi “*Tahririye*” adlı bir eserle padişaha takdim edildi³¹.

III. Selim döneminde edebiyat hayatının önemli kazanımı da Şeyh Galib idi. Padişaha yakınlığı ile bilinen Şeyh Galip verdiği eserlerle kendinden sonra gelecek nesillere adeta bir ilham kaynağı olmuştu³². Sultan III. Selim’in Avrupa mimarisine, resmine, müziğine duyduğu ilgi şehzadelik zamanlarından itibaren olmuştu³³. Padişahlık döneminde bizzat Avrupalı mimar ve sanatkârlarla irtibata geçip İstanbul’la ilgili projeler yaptırmıştı. Bunların en ünlülerinin Antoine -Ignace

²⁶ Ş. Şehvar Beşiroğlu, “Sultan III. Selim ve Besteleri”, **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 656.

²⁷ Özcan, “III. Selim-Musiki”, s. 425.

²⁸ Beşiroğlu, “Sultan III. Selim ve Besteleri”, s. 654.

²⁹ Ferdi Koç, **Sultan III. Selim Han Musiki Eserlerin Müzikal Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, M.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul 2003, s. 18.

³⁰ Ebced notası gibi bir sistem olmasına rağmen III. Selim daha batı tarzı sistem istediğinden dolayı böyle bir talepte bulunmuş olduğunu düşünmekteyiz.

³¹ Özcan, “III. Selim-Musiki”, s. 425.

³² M. Muhsin Kalkışım, “Şeyh Galib”, **DİA**, C: XXXIX, s. 55.

³³ Günsel Renda, “Sultan III. Selim ve Resim Sanatı” **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 642.

Melling'dir ki; yaptığı saraylar ve diğer binalarla Osmanlı mimarisinde neo-klasik üslubun doğmasına büyük etki etmişti³⁴.

Sultan III. Selim dönemi özellikle resim konusunda dönüm noktasıdır. Bu dönemde resim sanatı hem çok desteklenmiş hem de teknik bakımından pek çok yenilikler getirilmiştir. Dönemin ünlü ressamı Konstantin Kapıdağlı'ya siparişler verilmiş hatta Sultan III. Selim sadece kendi portresini değil bütün Osmanlı padişahlarının portrelerini yaptırıp Londra'da basılmasını arzu etmişti. Ne yazık ki, buna ömrü vefa etmemiş bu proje daha sonra II. Mahmud döneminde gerçekleşmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Günsel Renda çalışmasında hükümdarın yapılan portreleri Avrupa hükümdarlarına dağıtarak Avrupa güç dengesindeki varlığını yalnız fetihlerle değil, soylu Osmanlı hanedan imgesini görsel olarak güçlendirmeyi amaçladığını söylerken³⁵ III. Selim'in ufkunun neleri kapsadığını kaynaklar da bizlere söylemektedir.

Sultan III. Selim kılıç kullanmakta ve ok atmada son derece mahirdi³⁶. En sevdiği şeylerden biri de sikkelerinin koleksiyonun yapmak ve tasarlamaktı³⁷ ki bütün bu sanat faaliyetleri bize Sultan III. Selim'in ne denli bir sanat zekâsına sahip olduğunu gösteren diğer örneklerdir.

1.1.3. III. Selim Ölümü ve Dönemin Sonu

Nizâm-ı Cedid hareketi ile birlikte gerçekleşen uygulamalar pek çok kanadı özelliklede yenilikler karşısında menfaatleri zedelenmiş olanları rahatsız etmişti.

III. Selim 1805'te askerî ıslahatlar konusunda mecburi askerlik hizmetini ön görmüştü. Fakat bu görüşü pek benimsenmedi. III. Selim ertesi yıl tekrar mecburi askerlik fikri konusunda ısrar edince Tekirdağ mevki civarında karşıt taraflar arasında silahlı çatışma çıktı (Edirne vak'ası,1806)³⁸, bu olay Sultan III. Selim'in otoritesine ağır darbe vurdu ve akabinde çıkan "Kabakçı İsyanı" diye bilinen

³⁴ Renda, "Sultan III. Selim ve Resim Sanatı" s. 643.

³⁵ Renda, a.g.m, s. 652.

³⁶ Necati Elgin, **Selim III**, s. 48.

³⁷ N. Elgin, **a.g.e**, s. 20.

³⁸ Cevat Eren, "Selim III", **İA**, C: X, s. 454.

ayaklanma düzene karşı itaatsizliğin zeminini oluşturdu³⁹. Bu isyanın başlatan Mustafa adlı bir yeniçeri gibi görünse de; gerçekte faillerinin Köse Musa Paşa ile Şeyhülislam Topal Ataullah Mehmed Efendi⁴⁰ olduğu bilinmektedir. Ayaklanma İstanbul'da başlayınca Köse Musa Paşa tarafından padişaha olayı ehemmiyetsiz bir mevzu diye aktarıldı. Önemsiz olduğu fikrinde olan Sultan III. Selim bu konuyla ilgili yaptığı görüşmeler sonucu Nizâm-ı Cedid askerlerine karşılık vermemeleri üzerine kararını bildirdi. Bu kararın bir nedeni de İstanbul'a ordunun gelmesi takdirinde Rus ordularının Çatalca'ya gelme tehlikesinin varlığıydı⁴¹. Lakin bu karar hem isyancılara zaman kazandırdı hem de padişahı savunacak güçten mahrum bıraktı. Böylelikle asilere karşı koyacak hiçbir güç olmadığından dolayı isyancılar güçlenerek saraya kadar geldi⁴². Sarayda Köse Musa Paşa ve Ataullah Efendi padişahın aleyhine olarak karşı tarafı destekleyince kan dökülmesinden yana olmayan III. Selim teslim oldu⁴³.

Geri döndüğü dairesinde sadece dört ay kadar yaşayabilmiş olan III. Selim, hazin bir ölümle şehid edilmişti. Rivayet olunur ki; ölümünden sonra cebinden şu beyit çıkmıştır. *Kendi elimle yâra kesip verdiğim kalem/ Fetvâ-yı hûn-ı nâ-hakkımı yazdı ibtidâ*⁴⁴. III. Selim gibi bir padişahın şehadeti tüm halkta derin teessür yaratmıştı. Böyle acı bir son; eli kalem tutan pek çok kişiye padişaha dair mersiye yazdırmıştı⁴⁵.

III. Selim'in yeniliğe açık, halim selim bir kişiliğe sahip olduğu ayrıca çok iyi silah kullandığı ve savaş sanatlarına meraklı olduğu bilinirdi. Özellikle Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip ederdi. Silahlar konusunda Vauban'ın eserlerini tercüme ettirip incelemişti. Birtakım fişek ve topların kullanılması ile ilgili

³⁹ Kemal Beydilli, "Kabakçı Mustafa İsyanı", **DİA**, C: XXIV, s. 8.

⁴⁰ Bu konuda Aysel Danacı Yıldız, Kabakçı Mustafa isyanında Şeyhülislam Şerifzâde Mehmed ve Atâullah Efendi isyana destek verdiği yönünde kesin bilgiler olmadığını bildirmekle beraber bilinenin aksine isyanda herhangi aktif bir rollerinin olmadığını da vurgulamaktadır. Aysel Danacı Yıldız, "III. Selim'in Katilleri", **Osmanlı Araştırmaları**, sayı, 31, İstanbul 2008, s. 55- 92.

⁴¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, C:V, s. 83.

⁴² S. J. Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim**, s. 525.

⁴³ Shaw, **a. g. e.**, s. 526.

⁴⁴ Kâşif Yılmaz, **III. Selim (İlhami)**, s. sxcii.

⁴⁵ Yılmaz, **III. Selim**, s. sxxc.

olarak donanmada ki gemilerin neresinde, nasıl olması gerektiğini söylemesi onun ne denli bu işlere vakıf olduğu göstermektedir⁴⁶.

Mevlevi muhibbi olduğu bilinen III. Selim, devrin büyük Mevlevi şairi Şeyh Galib'e çok değer verirdi. Devrin şairleri arasında sayılabilen III. Selim'in "*İlhami*" mahlasıyla şiirlerini yazdığı divanı bulunmaktadır. Halk tarafından çok sevilen hatta muhalifleri tarafından muhabbet duyulan III. Selim yumuşak mizaçlı ve dürüst bir padişah olduğu kayıtlarda ifade edilmektedir. Hırslı olmaması, hassas mizacı neticesinde tahtını bırakmak durumunda kaldığında "*bütin bunlara benim hilmim sebeptir*"⁴⁷ ifadesi onun kimseye kırgın olmadığını ve tevekkül sahibi bir insan olduğuna da işaretliydi. Geride pek çok hayır ve hasenat bırakmış olan III. Selim babası III. Mustafa'nın Laleli'de yaptırdığı caminin türbesine defn olunmuştur.

1.1.4. III. Selim'in Denizcilik Politikaları

III. Selim'in tahta çıkmadan evvel Osmanlı Devleti'nin denizlerde fethe dayalı olmaktan çok savunmak üzere benimsendiği bir politikası vardı. Üstelik hem Karadeniz'de hem de Baltık'tan Akdeniz'e gelen Rusya'ya karşı koymak her geçen gün zorlaşıyordu.

1770 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin en acı vakalarından olan Çeşme vak'ası yaşandı. İngiliz desteğiyle Rus donanması Mora yarımadasında yaşayan Rumları ayaklandırma maksadıyla Ege denizine indi. Rus donanması Çeşmenin kuzeyinin açıklarındayken Osmanlı donanması Cezayirli Hasan Paşa'nın muhalefetine rağmen; Kaptanıderya Hüsâmeddin Paşa ve Rodos Beyi Cafer Bey tarafından manevra imkânı olmayan bir yere, Çeşme Limanı'nın içine sokuldu. Osmanlı donanması sahile yerleştirilen toplarla Ruslara karşı müdafaa için savaşa hazırlık yapmışlarsa da hesap edemedikleri bir saldırıya maruz kalmışlardı. Ruslar Çeşme limanında birbirine yakın vaziyette bulunan gemilere ateş kayıklarıyla saldırınca Osmanlı donanmasına dair otuz kadar gemi ateş alarak yanmıştı. Çok ciddi bir darbe alan Osmanlı donanmasından 5000 civarında asker hayatını kaybederken sadece Kaptanıderya Hüsameddin Paşa baştardasıyla Sakız adasına kaçarak

⁴⁶ Beydilli, "Selim III.", s. 424.

⁴⁷ a. g. m, s. 422.

kurtulabildi. Ruslar önemli bir zafer elde etmiş oldular. Cezayirli Hasan Paşa yeni bir kuvvetle gelerek burayı tekrar kurtarmış olsa da Ruslar Osmanlı donanmasına büyük tahribat vermişlerdi. Münir Aktepe 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca antlaşmasının en önemli etkenin Çeşme hadisesi olduğunu söylemektedir⁴⁸.

Çeşme vakasından sonra Osmanlı Donanması toparlanmaya gayret etmişti. Kaptanıderyalıktan azl edilen Hüsameddin Paşanın yerine gelen Cezayirli Hasan Paşa donanmaya ve tersane işlerine çeki düzen vermeye çalıştı. Getirdiği düzenlemelerle pek çok başarı elde etti. Bundan sonraki yıllarda Karadeniz'den gelen taarruzlar devam etti. I Abdülhamid zamanında 1789 yılında Özi kalesinin düşmesi denizlerde yaşanan acı bir kayıptı⁴⁹. Bu yenilgiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde bilhassa denizlerde ciddi sıkıntılar baş göstermeye başlamıştı. Bu şartlar dâhilinde III. Selim tahta geçti ve denizlerde var olan problemlerle baş etmek zorunda kaldı. Ruslar her taraftan baskılarını artmış özellikle Karadeniz'de üstün vaziyete geçmişlerdi. Buna mukabil Osmanlı Devleti derhal tedbir almaya çalıştı, Karadeniz'deki sahillerde bulunan kaleler kuvvetlendirilerek önlemler alınmaya gidildi ve neticesinde Anapa, Kefe gibi kalelerden donanma zaferlerle döndü⁵⁰. Fakat bütün bu tedbirlere rağmen 1791 yılında Zıştovi barış antlaşması imzalandı. Nihayet III. Selim iktidarında nispeten rahat bir ortam elde edildi.

Sultan Selim'in başlattığı reformcu düzen ve ıslahatların Adriyatik denizinde başarıyla uyguladığı görülmektedir⁵¹. Sultan III. Selim döneminde Akdeniz ve Adriyatik serhattini korsanlara karşı savunmak, Mısır'a ve civar bölgelere yapılan taarruzlara karşı daha rahat karşı koyabilmek için Osmanlı Devleti Ruslarla ittifak kurma yoluna gitti⁵². Bu ittifak neticesinde kurulan ortak bir filoyla Fransa işgalinde tutulan Yedi Ada ele geçirilerek, Cezayir-i Seb'a-i Müctemia adında bir cumhuriyet düzeni kuruldu. 1807'ye kadar devam eden bu düzen sayesinde Osmanlı Devleti Adriyatik serhaddini bir şekilde güvence altına alındı⁵³. Akdeniz

⁴⁸ Münir Aktepe, "Çeşme Vak'ası", *DİA*, C: IX, s. 289.

⁴⁹ Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *DİA*, C: I, s. 215.

⁵⁰ BOA, *Cevdet Bahriye* (bundan sonra **C.BH**). 114/5520, (1204/1790); Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C: IV/I, s. 564.

⁵¹ Kahraman Şakul, "Osmanlılar Fransız İhtilali'ne karşı: Adriyatik ve İtalya Sularında Osmanlı Donanması" *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 308.

⁵² K. Şakul, "Osmanlılar Fransız İhtilaline Karşı", s. 255.

⁵³ a.g.m, s. 255.

sahası üzerine gerçekleşen ve Osmanlı Devleti İngiliz ve Rusya arasında olan işbirliği ile Fransa'nın olası baskılarına karşı alınacak tedbirler alınmıştı.

Osmanlı donanması III. Selim döneminde Akdeniz'de İngiliz donanmasından sonra en güçlü donanma durumundaydı. Böylece Osmanlı Devleti Mısır ve Yedi Ada'da hem karada hem de suda harekât edebilme olanağına sahip olup, aynı zamanda Rus ve İngilizlerin her manada vazgeçilmez bir müttefikiydi⁵⁴.

III. Selim'in döneminde yaşanan ve dünyada da yankı getiren en önemli hadise kuşkusuz Napolyon'un Mısır'ı işgaliydi. Napolyon Bonapart, Toulun Limanından hazırladığı büyük filo ile 1798 de denize açıldı, kısa sürede Malta'yı ele geçirdi⁵⁵. Malta gibi mühim bir mevki ele geçiren Fransızlar Mısır'a gitmek üzere İskenderiye'ye geldi ve 22 Temmuz'da Mısır'a girdi⁵⁶. Osmanlı Devleti de tıpkı diğer Avrupa devletleri gibi Fransa'nın Mısır'a askeri bir çıkarma yapacağını tahmin edememişti⁵⁷. Paris Büyükelçisi Seyyid Ali Efendi'nin Napolyon'un Mısır'ı hedeflediğini anlayamamış olması⁵⁸ Osmanlı Devleti'nin bu hadiseye hazırlıksız yakalanmasına neden olmuştu. Fakat derhal önlemler alındı⁵⁹. Çok ciddi bir şekilde taarruzlarda bulunuldu. Osmanlı-İngiliz müşterek donanmasının düzenlediği harekâtneticesinde her taraftan sıkıştırılan Fransız kuvvetleri dayanacak gücü kalmadığından 1802 yılında iki devlet arasında yapılan antlaşmayla dört yıl süren bu savaş sona erdi⁶⁰. İstanbul'da ve devletin bütün topraklarında Mısır zaferi şenliklerle kutlandı⁶¹. Donanmanın dönüşünde sadece Yalı Köşkü'nde değil camilerde dini

⁵⁴ a.g.m, s. 311.

⁵⁵ E. Z. Karal, **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu**, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul, 1938, s. 150.

⁵⁶ E. Z. Karal, **Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu**, s. 151.

⁵⁷ K. Şakul, "Osmanlılar Fransız İhtilaline Karşı", s. 256.

⁵⁸ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C:V, s. 29.

⁵⁹ Beydilli bu konuyla alakalı olarak durumun hassaslığını şöyle ifade eder; "*Mısır'ın işgali Selim'in saltanat ve hilafeti için olağan üstü bir öneme sahipti. Bu hadiseyi bütün İslam âlemi içinde meşruiyetinin sorgulanabileceği bir saldırı olarak algıladı. Bu sebepten ötürü, Fransa'ya yapılan savaş ilânına dair başta yabancı elçiliklere dağıtılmak üzere hazırlanan "beyannâme"de, Mekke ve Medine'ye (Haremeyn) açılan bir kapı olarak takdim edilen, vergi ve imkânlarının büyük kısmı Haremeyn'e ayrılan Mısır'a karşı yapılan ve devletlerarası hukukta emsali olmayan bu "korsan" saldırısı; bütün İslam dünyasını ilgilendiren, "millet-i İslamiyye'nin hareketini mücib" Fransa aleyhine gaza ve cihadın bütün Müslümanlara farz-ı ayın" olduğu bir olay olarak gösterilmekteydi. Selim, senelerce devam edecek olsa dahi Mısır'ın kurtarılması için savaşmaktan kaçınılmayacağını ve "bir avuç kumundan" dahi asla vazgeçilmeyeceğini açıkça beyan etmekteydi". Kemal Beydilli, "III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar" **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010 s. 46.*

⁶⁰ K. Şakul, "Osmanlılar Fransız İhtilaline Karşı", s. 255.

⁶¹ Kemal Beydilli, "III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar", s. 47.

merâsimiyapıldı. Bu zafer neticesinde III. Selim'e gazi unvanı verildi⁶². Topkapı Sarayı müzesindeki Mısır zaferinin resmedildiği tabloda Küçük Hüseyin Paşa'nın gemisinde bu zafere karşılık olarak grandi direğine kala ve sorguç takılı olması, bayrağında ve dış tarafında ise hilal ve sekiz köşeli yıldız⁶³ görülmesi bize bu zafere her zamandan farklı bir iltifatta bulunulduğunu düşündürmektedir.

1.1.5. III. Selim Döneminde Bahriyenin Durumu ve Islahatları

Denizlerle çevrili ve sayısız elverişli limana sahip olan, her türlü malzemeye ve madene haiz topraklar üzerinde bulunan Osmanlı Devleti deniz gücü ve donanma konusunda üstün bir konuma sahipti. On sekizinci yüzyılın savaşız yani barış içinde geçmesiyle Osmanlı filosu biraz atıl duruma düşmüştü. Üstelik donanma artık bir değişim yaşamakta ve kürekli gemilerden yelkenli gemilere geçiş hızla gerçekleşmekteydi⁶⁴. Fakat bu geçiş kolay olmamaktaydı zira kadirga pek çok avantaja sahipken dünyayla rekabet konusunda başarısızdı. Üstelik devlet nezdinde gelişen olaylarla birlikte yeterli derecede bilgi sahibi denizci, gemici çok az kalmıştı. Donanmadaki disiplinsizliğin ciddi düzeyde olmasıyla birlikte⁶⁵ yaşanan Çeşme faciası reform yapmanın kaçınılmazlığını öne çıkarıp donanma konusuna öncelik verildi⁶⁶.

1770-1784 yılları arasında Osmanlı Bahriyesi'nin kötü vaziyeti hakkında ilk raporu hazırlayan M. Bonneval idi. İstanbul'da yaptığı incemeler neticesinde Bahriye teşkilatının durumunun pekiyi olmadığını ifade etmektedir⁶⁷. Bilhassa Çeşme⁶⁸ faciasından sonra Osmanlı Donanmasının elden geçirilmesi ve acilen yenilenmesi

⁶² Karal, **Selim III' in Hatt-ı Hümayunları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 80.

⁶³ Adı geçen resim için bkz. Fevzi Kurtoğlu, **Sancağımızın Tarihi**, Sebat Matbaası, İstanbul 1934, s. 44.

⁶⁴ İdris Bostan, **Beylikten İmparatorluğu Osmanlı Denizciliği**, s. 183.

⁶⁵ S. J. Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim**, s. 203.

⁶⁶ Tuncay Zorlu, **Osmanlı ve Modernleşme III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği**, Timaş yayınları, İstanbul 2014, s. 32.

⁶⁷ İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü", İÜEF, **Tarih Dergisi**, sayı, 35, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994, s. 178.

⁶⁸ Çeşme Vakası ayrı başlık olarak yazılmıştır.

hususunda herkes hem fikirdi. Bunu üzerine 1773 senesinde “Hendeshâne” kurulmuştu⁶⁹.

Sultan III. Selim tahta çıktıktan sonra Nizâm-ı Cedid hareketi çerçevesinde deniz ve kara mühendislik eğitimine çok önem verdi. Bu minval üzere tersane ve donanmanın tanzimi ve ıslahını ciddi bir şekilde “devlet politikası” olarak ele aldı. Padişah Kırım’ı tekrar Türk topraklarına katmanın, Karadeniz’i tekrar Türk gölü haline getirmenin ancak güçlü bir donanma ile mümkün kılınacağını biliyordu⁷⁰.

III. Selim’in itimat ettiği ve kendisine yakın bulduğu Küçük Hüseyin Paşa’yı Kaptanıderyalık mevkiine getirmesi denizlere hâkim olmaya verdiği ehemmiyeti göstermektedir. Böylece Küçük Hüseyin Paşa vazifeye gelir gelmez Bahriye ve Tersâne Mühendishânesi için lüzumlu ıslahat hareketlerine başladı⁷¹. Bunun neticesinde Sultan III. Selim 1804 yılında tersaneye yeni bir nizam getirdi. Nizamname gereğince gemi süvarilerinin devlet malını ziyana uğratmamaları için idari işler esaslara bağlandı. Gemiler kalyon, firkateyn, şehdiye şeklinde üç guruba ayrıldı. Her gemiye liyakatine kaptan tayin edilmesi ve açıkta kalan kaptanların mülazım kaptan olarak mevcut gemi kaptanlarının emrine verilmesi sağlandı. Bunun yanı sıra rüşvetin önüne geçebilmek maksadıyla ciddi bir düzenleme yapıp bahriye ümerasının ve kaptanların maaşlarında iyileştirme yapıldı⁷².

Yapılan ıslahatlar arasındaki en önemli mevzulardan biri gedikli neferatına getirilmiş düzendi. Daha evvel donanma Tersâneye döndüğünde gedikli neferatı⁷³ kışın oraya buraya dağılır, bunun sonucunda hem aralarında düzensizlik zuhur eder hem de gemiler bakımsız kalırdı. Bu düzenle birlikte neferatın yaz kış daimi olarak hizmet etmeleri sağlanmış oldu⁷⁴ ve bu sayede daha verimli bir hale geldi.

Küçük Hüseyin Paşa, Tersâne-i Âmire’deki Tersane Hendeshânesini gemi, haritacılık, seyrüsefer ve coğrafya eğitimi verilen Bahriye Mühendishanesine

⁶⁹ Ali İhsan Gencer, **Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)**, Türk Tarih Kurumu, İstanbul 1985, s. 31; Konu hakkında yapılan bir tartışma ve hendeshânenin 1775 yılında açıldığına dair bkz: Kemal Beydilli, “Savaş Eğitiminde Okullaşma” Türk Denizcilik Tarihi, 2, İstanbul 2009, s. 274-275.

⁷⁰ a.g.e, s. 32.

⁷¹ a.g.e, s. 34.

⁷² a.g.e, s. 35.

⁷³ Gedikli neferatı; Herhangi bir kurum ve mevkide uzun süre yer alan yani bir görevde kıdemli kişilere kullanılan bir tabirdi; Mehmed Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri**, M. E. B, İstanbul 1983, C:I, s. 656.

⁷⁴ Ali İhsan Gencer, **Bahriye’de Yapılan Islahat**, s. 41.

dönüştürmek arzusundaydı⁷⁵. Zira en büyük açmazın teknik donanım ve eğitim alanında olduğunun farkındaydı. Bu süreçte İsveçli ve Fransız uzmanlarından faydalanılmıştır. 1784 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti Fransızlarla teknoloji transferi konusunda işbirliğine girişmişti⁷⁶. Bununla birlikte Fransa'dan getirilen mimar ve yardımcı ekibiyle ilk kalyon inşasına başlanır ve bu başlangıç Osmanlı gemi teknolojisinde yepyeni bir dönem olur. Eskiden kalma imtiyazları olan Fransızlar bu konuda öncü olurlar. Bahriyeye gelen Fransız heyetinin içinde Mühendis Brun da bulunuyordu. İ. Bostan bilhassa mühendis Brun'un Osmanlı Bahriyesinde mühim bir rol oynadığını söylemektedir⁷⁷. Brun'la birlikte Fransızların her geçen gün sayıları artmıştı fakat yaşanan Mısır'ın işgali hadisesiyle birlikte mühendis Brun ve ekibinin durumu tehlikeye girmişti, hatta kovulmaları bile mevzu bahis iken Kapudân-ı derya Küçük Hüseyin Paşa sadrazamla görüşüp geri gönderilmesine mani olmuştu⁷⁸. Brun'un başarıları Rusya'nın dikkatini çekmiş, kendileriyle çalışması yönünde teklif sunulmuştu. Mevcut olan muhtelif sıkıntılar sebebiyle en sonunda Rusların teklifini kabul etmiş ve Rusya'ya gitmişti bunun üzerine Küçük Hüseyin Paşa tersanedeki işlerin devamını sağlamak adına mühendis Benuva'ya çok özen göstermişlerdi⁷⁹.

Aynı tarihlerde diğer ülkelerle de bu bağlamda ilişkiler devam etmekteydi. III. Selim İsveç tercümanı Muratça d'Ohsson vasıtasıyla İsveç mühendisleriyle irtibata geçmişti⁸⁰. Bunun üzerine mühendis Rode ve ekibi İstanbul'a geldiler. Ekibin içinde gemi inşa mühendisleri donanma subayları bulunuyordu. İsveç'ten gelen ekipten özellikle havuz konusunda faydalanma yoluna gittiler. İsveçli uzmanlar gemi inşası ve havuz inşası kısmıyla ilgilendiler.

Osmanlı Bahriyesi'nin modernleşme sürecinde Fransa, İsveç ve İngiltere'den yaralanmış, sarf edilen gayretler sonucu kara ve deniz mühendishanelerinde önemli sonuçlar elde edilmişti⁸¹. Modernleşen bu

⁷⁵ Mustafa Kaçar, "Tersâne Hendeshânesin'den Bahriye Mektebine Mühendishane'yi Bahri-i Hümayun" **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, İ.Ü yayınları, C: IX, sayı 1-2, İstanbul 2007, s. 59.

⁷⁶ İ. Bostan, "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü", s. 180.

⁷⁷ a.g.m, s. 180.

⁷⁸ a.g.m, s. 182.

⁷⁹ a.g.m, s. 183.

⁸⁰ a.g.m, s. 184.

⁸¹ a.g.m, s. 185.

mühendishanelerden önemli Osmanlı mimar ve mühendisleri yetişiyordu. Bu sayede III. Selim düzenli ve yetişmiş kadro yaratma konusunda karada başaramadığı ıslahatları donanmada başarıyordu⁸².

Dönemin kaynaklarında ve belgelerinde III. Selim'in donanmanın güçlü olması için azami gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. Donanmanın sefer hazırlıkları sırasında padişah donanmayı yakından takip ettiği, gemilerin yapımı hakkında bilgi alabilmek için tersaneyi sık sık ziyaret ettiği, donanmanın güçlü olması için gereken tedbirlerin alınmasını tenbih ettiği 1210/1796 tarihli belgedeki kayıtlardan anlamaktayız. Belgeye göre Sultan Selim kaimmakama hitaben tebdil-i kıyafet olarak tersaneyi ziyaret ettiğini söylemektedir. Hükümdar bu ziyareti esnasında sağlam gemilerin az olduğunu, yeniden yapılmak üzere hazırlanan yerlerde ve havuz da gemilerin olmadığını üstelik paraları ödendiği halde hala tamir edilmeyen pek çok geminin olduğunu gözlemlediğini söylemektedir. Ayrıca Akdeniz'e ve Karadeniz'e güçlü bir donanma ile çıkılması gerektiğini ve eldeki gemilerle bunun mümkün olmayacağını defterdarın ve tersane emininin bu konularda daha dikkatli olması gerektiğini belirtmektedir⁸³. Hükümdar donanmayla çok yakından ilgileniyordu. Bütün hedefi Akdeniz'e ve Karadeniz'e güçlü bir donanma çıkartmak olan padişah her fırsatta tersaneyi ve yapılan gemileri birebir takip ediyordu. Yapılması gerekenleri tenbih edip ve her türlü eksiğiyle ilgilendiği anlaşılmaktadır. Mesela 1213/1799 tarihli hatt-ı hümayûnda donanmadakilerin eksiklerinin giderilmesi konusunda yazdıkları bunu göstermektedir⁸⁴.

⁸² S. J. Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim**, s. 208.

⁸³ Belgede; “*defterdar gözünü açsın böyle maddelerde kusur ve çizik encâmı fenâdır gemilerin bir gün evvel yapılmasına ve bir gün evvel akçe verüp erbâbına ihâl olunmasına dikkât edesin çabuk yetişsin. Böyle şeyler kusur olunur ise idenlerin hakkından gelirim bu dinü devlettir bunda hatır gönül olamaz tersâne emînine tenbih edesin bir gün evvel levâzımı tekmîl edüp işinde kusur etmesün sonra elimden kurtulamaz.*” şeklinde yer almaktadır. BOA, **Hatt-ı Hümayûn** (bundan sonra **HAT**), 228/12712, (1210/1796)

⁸⁴ “*Benim vezîrim, gerek bunların gerek verâsından çıkacak donanmaların neferât ve zâhire ve mühimmatları her ne ise bir gün evvel tekmîl olunup müheyya olsun, gülleleri ve barutları çok olsun, hâk te'âlâ muvaffak ve mansûr eylesin*”. BOA, **HAT**, 238/13291, (1213/1799).

1.1.6. III. Selim Döneminin Kaptanıderyaları

1.1.6.1. Kapudan Paşa

Kapudan Paşa, Kaptan Paşa veya Kaptanıderya Osmanlı Devleti Bahriyesinin komutanıydı. Osmanlı Devleti'nde donanma-yı hümâyûnun ve denizlere dair her türlü işin en yetkilisi Kaptanıderya idi.

Kaptan kelimesi İtalyanca *capitan*⁸⁵ den gelmekle birlikte on altıncı yüzyıla kadar Türkler, *derya beyi*, *reis* tabiri kullanmışlardı. On altıncı yüzyıla gelindiğinde “*kaptan*” tabiri kullanılmaya başlamıştı⁸⁶. Donanma kumandanının payesi ilk zamanlarda sancak beyi durumunda iken 1534 yılından itibaren Barbaros Hayreddin Paşa ile birlikte beylerbeyi rütbesine yükselmişti. Osmanlı Devleti'nde ilk olarak Barbaros Hayreddin Paşa Mîrimîrân-ı Cezâyir ve Kapudan Paşa olarak adlandırılmıştı. On sekizinci yüzyılda gelindiğinde kapudan paşa “*Kapudân-ı Deryâ*” olarak zikredilmişti⁸⁷.

Kaptan Piyale Paşa'nın vezaretiyle birlikte kaptan paşalara vezirlik rütbesi verilmeye başlanmıştı. Kaptan paşanın vezir olmadığı durumlarda ise sadece Cezayir (eyalet) beylerbeyi payesi verilirdi⁸⁸. Kaptan paşa makamına önceleri kubbe vezirlerinden herhangi biri getirilebilirken daha sonra denizcilikten gelen birinin seçilmesine özen gösterilmişti. Bu konuda Kâtip Çelebi; kaptan paşanın kendisi korsanlıktan (denizcilikten) gelmese bile deniz işlerine dair korsanlara danışması gerektiğini hiç olmazsa başlarda reislerinin denizcilikten veya korsanlıktan gelmiş olmasına dikkat edilmesinin başarı açısından daha evla olduğunu belirtmektedir⁸⁹.

Kapudan paşa bahriyede yapılacak bütün işlerden sorumluydu. Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletine dair bütün tımar ve zeamet işleri ile tayinlerin, tersane tayinlerinin gemilerin yapımından sorumluydu. Bunun yanı sıra bilumum işlerde

⁸⁵ İdris Bostan, “Kapudan Paşa maddesi”, *DİA*, C: XXIV, s. 354; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*, haz: İdris Bostan T.C Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2008, s. 138.

⁸⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 432.

⁸⁷ İ. Bostan, “Kapudan Paşa”, *DİA*, C:XXIV, s. 354.

⁸⁸ Uzunçarşılı, *Merkez Ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 414.

⁸⁹ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, haz. İdris Bostan, 147-148; Kaptanıderyalık makamı ve bu makama yapılan tayinlerinin usulü ve sebepleri hakkında bir değerlendirme için bkz. İdris Bostan, *İstanbul'un 100 Denizcisi*, İstanbul 2014.

hüküm verme, padişah namına ferman yazma, tuğra çekme yetkisine de sahipti⁹⁰. Aynı zamanda sefer esnasında karaya çıkılan yerlerde dava dinleme, hakkında hüküm verme hatta idam etme salahiyeti dahi vardı⁹¹.

Kaptan Paşaların Tersanedeki makamı divanhane olup, idari işleri buradan takip ederdi. Padişah tersaneyi ziyaret ettiği zamanlarda da bu divanhane kullanılırdı⁹². Kapudan Paşa'ya bağlı olan Derya Kalemi, tersane ahaliyle alakalı işlerinin yanı sıra Kapudan Paşa eyaletine ait sancakların zeamet ve tımarların kime, nasıl, nice verileceği hususlara ilişkin kayıtlarını tutardı⁹³. Kapudan Paşa'nın bindiği geminin adına kapudâne-i hümayûn denirdi ve flamasına(sancağına) altın dikilirdi⁹⁴. Kapudan paşa'dan sonra "*patrona kaptanı*" gelir ki, ikinci kaptan sancak beyi ya da beylerbeyi olurdu. Ondan sonrada "*riyâle kaptanı*" gelir. Bunun devamında *süvari kaptanlar*, *baş reisler*, *hassa reisleri* gibi kapudanlar Kaptanıderyamaiyetini oluşturan ricaldi⁹⁵.

Kaptanıderyave bahriyede çalışan idarecilerin diğer devlet adamlarından farkı asâlarının olmasıydı, hatta bazı kayıtlarda onlardan sahib-i deynek diye bahsedilirdi. Kaptanıderyaasâsı sedefkârı yeşil renkte olurken, deniz ricalinin asâları maviydi⁹⁶. Kapudan Paşa'nın gemilerinde biri yeşil, biri kırmızı olmak üzere iki bayrak vardı.

Kaptanıderyane giydiğine dair kesin bilgiler olmamakla beraber merâsimler esnasında bazen başında sağ tarafı sırmalı şerit ile süslenmiş kallavî⁹⁷ sarığıyla bazen de selimisiyle üzerinde serasere kürk giydiği belgelerde yer almaktadır. III. Selim döneminden sonrasını gösteren kaynakta Kaptanıderyakaftanı iri desenli kumaştan kısa kollu ve omuz başları hizasında kürk ile çevrili gözükmektedir. Yenleri

⁹⁰ Mehmed Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri**, s. 185.

⁹¹ Bostan, "Kapudan Paşa", s. 355.

⁹² İdris Bostan, **Osmanlı Bahriyesi Teşkilatı: XVII Yüz yılda Tersâne-i Âmire**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s.10; Uzunçarşılı, **Merkez Ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 419.

⁹³ Uzunçarşılı, **Merkez Ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 416.

⁹⁴ **a.g.e.**, s. 434.

⁹⁵ **a.g.e.**, s. 435.

⁹⁶ **a.g.e.**, s. 415.

⁹⁷ Mahmud Şevket Paşa, **Osmanlı Teşkilât ve Kıyafe-i Askeriyesi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001, s. 46.

kaftandan kısa olup uçları kürklü olan ve yakadan başlayan kürkler kaftan boyunca ayakularına kadar inmektedir⁹⁸.

Kaptanıderya donanmaya dair her türlü hazırlıkları çok büyük bir titizlikle takip eder sorunlarıyla birebir ilgilenirdi. Donanmanın sefere çıkacağı zaman sefer ile ilgili konuları sadrazama danışır ve kendisine yazılmış olduğu bir yazıyla o sene nerelere gidileceği, hangi semtlere uğranılacağı, neler yapmayı tasarladıklarına dair bilgi verirdi⁹⁹.

1.1.6.2. Kaptanıderyalar

1.1.6.3. Cezayirli Gazi Hasan Paşa

Sultan III. Selim döneminin Osmanlı Kaptanıderyası ve sadrazamıydı. Aslen Kafkasyalı olduğu düşünülen Hasan Paşa yeniçeri ocağına girdikten sonra çeşitli muharebelere katılmıştı. Cezayir'e gidip orada epey tecrübe ve şöhret kazandı. Cezayirli lakabı da buradan gelmiş olmalıdır. 1761 yılında Osmanlı donanmasına giren Hasan Paşa Osmanlı-Rus savaşı (1768-1774) sırasında gösterdiği cesaret ve başarılar neticesinde Kaptanıderya oldu. Uzun yıllar süren idareciliği sırasında pek çok başarı elde etmişti. Cezayirli Gazi Hasan Paşa yiğit ve devlete sadık, gayretli ve sözünü esirgemeyen bir kişi olarak bilinmekteydi¹⁰⁰. I. Abdülhamid'in de desteğiyle birlikte Cezayirli Gazi Hasan Paşa eşme faciasından sonra çok ağır darbe alan Osmanlı donanmasını yeniden teşekkülü ve nizamı için çok gayet sarf etmiřti¹⁰¹. Masraflarını kendisi karşılayarak Tersane meydanında yaptırdığı kışlayla kalyoncu neferlerini düzene sokma ve itaati hususunda çok emek harcamıřtı¹⁰². III. Selim'in tahta çıkmasından kısa bir süre sonra 1790 yılında vefat eden Cezayirli Gazi Hasan Paşa'dan sonra Kaptanıderyalığa Giritli Hüseyin Paşa getirildi. Karadeniz'de Rus

⁹⁸ Sinem Arslan, **Osmanlı Dönemi Denizci Kıyafetleri (III. Selim II. Mahmud)**, İ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul 2012, s. 71

⁹⁹ Ahmed Vsif Efendi, **Mehâsinü'l-sr ve Hakâikü'l-Ahbâr**, Yayınlayan, Dr. Mücteba İlgürel, İ.. Edebiyat Fakültesi yay, İstanbul 1978, s. 140.

¹⁰⁰ Onun ne kadar kahraman olduğunu yazan kaynaklarda bunu ifade etmek için kedi yerine aslan beslediğini ve hatta aslanı ile gezdiğini yazmaktadırlar.

¹⁰¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C: IV, 1. Kısım, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 476; Biyografisi için bkz. Bostan, **İstanbul'un 100 Denizcisi**, s. 205-207.

¹⁰² Mahir Aydın, "Cezayirli Hasan Paşa", **DİA**, C: VII, s. 520; Bostan, **İstanbul'un 100 Denizcisi**, s. 202-205.

donanmasına karşı faaliyetlerini Giritli Hüseyin Paşa gerçekleştirmiştir¹⁰³. Kaptanıderyalığı 1792 yılına kadar süren Giritli Hüseyin Paşa'nın yerine Küçük Hüseyin Paşa getirilmiştir.

1.1.6.4. Küçük Hüseyin Paşa

Aslen Ahıska'lı olan Hüseyin Paşa 1767-68 yıllarında Sultan III. Mustafa zamanında saraya geldi. Sultan III. Selim'le şehzadelik döneminden itibaren yakın bir arkadaşlığı bulunan Hüseyin Paşa Sultan III. Selim'in en büyük yardımcılarından ve sırdaşlarındandı. Sultan III. Selim tahta geçince 1203/1789 yılında mabeyncilik, tebdilcilik, daha sonra 1204/1790 yılında baş çuhadarlık makamına getirildi¹⁰⁴. 1206/1792 yılında I. Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan ile evlenerek saraya damat oldu¹⁰⁵. Aynı yıl içerisinde vezaret rütbesiyle Kaptanıderyalığa¹⁰⁶ tayin edildi¹⁰⁷. Hayatının sonuna kadar Kaptanıderya olarak kaldı. Hüseyin Paşa Ege denizindeki korsanlarla mücadeleyi ele aldı. Egeyi korsanlardan temizleme konusunda son derece başarılı oldu. Daha sonra Vidin Seraskerliği sırasında, asilerin merkezi haline gelen Vidin'de asayişin sağlamak ve Pazvandoğlu Osman'ın itaatsizliğini ortadan kaldırmak istemişse de pek muvaffak olamamıştı. Saray içindeki bir takım rakiplerinin de oyunları neticesinde Vidin'de pek başarı elde edemedi. 1789'da Napolyon'un Mısır'a çıkmasıyla geri çağırıldı, hızlı bir şekilde Akdeniz'e açılarak Mısır'da asayişin sağladı ve ardından Sultan III. Selim adına Fetih hutbesi okuttu, kalenin anahtarlarını padişaha göndererek büyük başarıya imza atmış oldu¹⁰⁸.

Hüseyin Paşa, getirdiği teknoloji ve yeniliklerle Nizâm-ı Cedid'in en büyük destekçilerinden ve bizzat failerindendi. Hüseyin Paşa'nın en önemli faaliyetlerinden biri de donanmada onun yönetiminde yapılan ıslahatlardır. Donanma

¹⁰³ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C: IV, 1. Kısım, s. 564.

¹⁰⁴ Zarfı Orgun, "Osmanlı İmparatorluğunda Kaptan Paşalara ve Donanmaya Yapılan Merasim", Tarih Vesikaları, I/2 İstanbul 1941, s. 136.

¹⁰⁵ Enver Ziya Karal, **III.Selim Hatt-ı Hümayunları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1942, s. 164; Olivier, **Türkiye Seyahatnamesi: 1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul**, tercüme: Oğuz Gökmen, Ankara 1977, s. 29.

¹⁰⁶ Orgun, "Donanmaya Yapılan Merasim", s. 136.

¹⁰⁷ Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler" adlı makalesinde Küçük Hüseyin Paşa'nın Kaptanıderyalık rütbesi tevcih edildiği esnada yapılan merasimi hakkında ayrıntılı şekilde bahsetmektedir. Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler", **TED**, XII, İstanbul 1982, s. 33.

¹⁰⁸ Karal, **III. Selim Hatt-ı Hümayunları**, s. 142.

ve tersane nizamında bir takım değişiklikler yaptırdı. Yaptığı değişiklikler neticesinde ustalarda, mürettebatta ve gemilerde sınıflandırılmaya gitti. Donanma içerisinde ki eğitime çok önem verdi. Donanmanın yenilenmesi için Fransa'nın en önemli gemi mimar ve mühendislerini getirtti.

Kaptanıderya Hüseyin Paşa 1803'te yakalandığı verem hastalığı yüzünden öldü. Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nin yanına defnedildi. Fransızlarla Osmanlı Devleti arasında dostluk münasebetlerinin tesisinde katkısı büyük olduğundan ölümü Paris'te de üzüntü ile karşılanmıştı¹⁰⁹. Padişahla olan yakın ilişkisi sayesinde devlete dair mevzuları araştırma, incelemeye yatkın ve barış yanlısı olan Hüseyin Paşa donanma eğitimi almamış olmasına rağmen mükemmel bir komutan, ıslahatların en büyük destekçisi, azimli ve cevval bir devlet adamıydı¹¹⁰.

1.1.6.5. Diğer Kaptanıderyalar

Küçük Hüseyin Paşa'nın vefatından sonra 1803-1804 yıllarında küçük yaştan itibaren tersaneden başlayarak denizciliğe dair çeşitli vazifeler almış olan Abdülkadir Paşa Kaptanıderyalığa getirildi¹¹¹. Kısa bir süre Kaptanıderyalık vazifesinde bulunduğu anlaşılan Abdülkadir Paşa Bahriye Mühendishanesi hakkında yapılan yeni düzenlemelere dair padişaha bir layiha da sunmuştu¹¹².

Daha sonra Bostancı Hafız İsmail Paşa 1804-1805 yıllarında Kaptanıderyalığa getirilmişti Bostancıbaşı iken dürüstlüğüyle dikkat çekmiş fakat daha sonra Nizâm-ı Cedid taraftarı olduğundan dolayı Kaptanıderyalıktan azl edilmiştir¹¹³.

Hacı Mehmed Paşa 1805-1806 yıllarında daha sonralar sırasıyla Hacı Salih Paşa 1806-1807 yıllarında görev yaptığı bilinen Kaptanıderyalarıdır.

¹⁰⁹ Nejat Göyünç, "Küçük Hüseyin Paşa", *DİA*, C: IX, s. 7.

¹¹⁰ S. J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, s. 116.

¹¹¹ İdris Bostan, *İstanbul'un 100 Denizcisi*, İstanbul Büyükşehir Şehir Belediyesi yay, İstanbul 2014, s. 207.

¹¹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 537.

¹¹³ Kemal Beydilli, "İsmail Paşa, Hafız", *DİA*, C: XXIII, s. 116.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Donanma İçin Yapılan Merâsimler

2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Merâsimler ve Teşrifatın Önemi

Bir milletin benimsediği adetler, töreler ve alışkanlıklar neticesinde oluşan bilgi birikimi, kültür oluşumuna, bunların nihayetinde de bir medeniyet seviyesine erişilir. İnsanların birbirleriyle olan münasebetleri sonucunda oluşan sözlü kurallar, devlet nezdine taşınıp bir nevi protokole dönüştüğünde ise yazılı düzenlemeler gerektirir. Teşrifat adını verdiğimiz bu düzenlemeler çerçevesinde gerçekleşen resmi nitelikli merâsimler devlet ve halk münasebeti bakımından çok önemlidir. Osmanlı Devlet geleneklerinde, örfi hükümler nezdinde sarayda yapılan merâsimlere dair usûl ve erkânın tümünü oluşturan teşrifât kavramı tatbik noktasında hem şifahî, hem yazılı kaynakları kendine ölçü olarak almıştı¹. Şehzade ve sultan doğumları, şehzadelerin sünnet düğünleri, padişahların cülus törenleri, türbe ziyaretleri, cenaze merâsimleri, bayram şenlikleri, ordunun sefere çıkması, donanmanın denize açılması, divan toplantısı, elçi kabulü gibi teşrifatın büyük bir titizlikle uygulandığı sahalardı². Osmanlı Devleti'nde merâsimlerin saray teşkilatının oluşumunu şekillendirdiği de anlaşılmaktadır³.

Şeref kökünden gelen teşrifat kelimesi şerefleendirme, şeref verme manasına gelmektedir⁴. Bununla birlikte resmi törenlerde riayet edilmesi gereken usuller aslında adetlerin ve toplumsal olarak kabul gören inceliklerin bir nevi özünü sergilemekteydi.

¹ Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlılar'da Teşrifat" / Ceremony and Protocol at the Ottoman Court, **Türk Dünyası Kültür Atlası/A Cultural Atlas of the Turkish World: Osmanlı Dönemi I/Ottoman Period I**, İstanbul 1999. s. 428.

² Z. Tarım Ertuğ, "Osmanlılar' da Teşrifat", s. 428.

³ Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, İstanbul Tarihi, C:VIII, sayı 16, İstanbul 2010. s. 131.

⁴ Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Enderun Kitapevi, İstanbul 1989, s. 407.

Devlet, geçmiş ve gelenek tarafından sağlanan kadim olgu birikimini, gelecek nesillere örnek teşkil etmesi açısından sergilerken aynı zamanda tebaayla da iletişimi amaçlamıştır. Devletin, yabancı memleketlere ihtişamını göstermek maksadıyla düzenlediği merâsimler ise son derece önemli ve anlamlıdır⁵.

Osmanlı Devleti'ndemerâsimler mutlak meşruiyetin Allah tarafından görevlendirilen bir iktidarın tebaasıyla iletişimi olarak değerlendirilebilirdi⁶. Merâsimler bir yönü ile hem halka hem de entelektüel yani aydın kesime hitap etmesi açısından iktidarın gücünün ve meşruiyetinin tanınması için müthiş fırsatlardı. Kimliğini ispat etmiş bir devlet için belirli aralıklarla ihtişamın ve kudretin pekiştirilmesi adına merâsimler düzenlemek çok önemliydi. Zira bireylerin sıkı bağlarla bütünleşmesi, ortak duyguların paylaşılması ve toplumda bir bütünlük havasının oluşması merâsimlerle mümkün olabiliyordu⁷. Bir bütünlük içerisinde merâsimler ele alındığında; yer aldığı mekânlar, merâsim alayının güzergâhı, merâsimlere dâhil olan kişiler bu kişilerin durduğu yer, üzerlerindeki elbiseleriyle, merâsimin amacını anlatmak ve aktarmak açısından önemli izlerdir⁸. Bu açıdan baktığımızda iktidarın istikrarı için bu inanç ve destek merâsimlerin ruhunu oluşturuyordu. İşte devletin varlığını ve kimliğini göstermek gibi bir fonksiyon üstlenen merâsimlerin elbette bir takım kurallara bağlı olarak gerçekleşmesi kaçınılmazdı. Teşrîfat, merâsimler de uygulanması belirlenmiş olan kuralları temsil etmektedir.

2.1.2. Teşrîfatçılık

Divan-ı Hümâyündeki mühim vazifelerden biri teşrîfatçılık idi. Teşrîfatçılık vazifesi Osmanlı Devleti'nde Teşrîfati Efendi adıyla bilinen kişinin sorumluluğuna verilmiş bir görevdi. Teşrîfatî Efendi sarayda yapılan bütün merâsimleri en iyi şekilde bilmek durumundaydı⁹. Fatih Sultan Mehmed döneminde var olan kanunların bir sisteme oturtulması neticesinde teşrîfat kuralları yazılı bir şekilde Kanunnâmede

⁵ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 5.

⁶ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 209.

⁷ Karateke, **Padişahım Çok Yaşa**, s. 210.

⁸ **a.g.e**, s. 213.

⁹ Uzunçarşılı, **Merkez Ve Bahriye Teşkilâtı**, s. 58.

yer alarak teşrîfata dair temel kaideler belirlendi¹⁰. Devletin gelişmesiyle birlikte Fatih Sultan Mehmed Teşkilat Kanunnâmesi'nde yeni düzenlemeler ve yeni hükümler eklenmek suretiyle yeni Kanunnâmeler yazılmıştı. Bunların en önemlisi Sultan IV. Mehmed'in nişancısı olan Abdurahman Paşa'nın 1676-1678 yıllarında hazırladığı *Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi* olarak bilinen eserdir¹¹. Bunun yanı sıra daha sonra yazılmış olan Teşrîfat Defterlerindeki bütün kurallar da bu kanunnâmeye dayanmaktadır.

Teşrîfatçının emri altında teşrîfat kalemi, teşrîfat kisedarı, teşrîfat halifesi, kesedar yamağı gibi vazifeliler yer almaktaydı¹². Ayrıca tertip edilen mufassal isimli teşrîfat defterleri vardı ki, bu defterlerde, merâsimlerin ne şekilde uygulanması gerekliliği başından sonuna kadar en ince ayrıntısına kadar kaydedilirdi. Yazılanları kusursuz şekliyle ifa etmek teşrîfati efendinin sorumluluğu altındaydı¹³. Bununla beraber, giydirilen hil'atlerin cinslerini, miktarlarını, yapılan ziyaretleri ve masrafları zabteden defterler de vardı¹⁴.

Değişim yaşanan her şeyde olduğu gibi zamanla adetler, törenler, kaideler de değişmeye yüz tutmuştur. İlerleyen yüzyıllarda teşrîfat kaleminde pek çok değişiklik vuku bulmuştur. Sultan III. Selim döneminde düzenlemeye gidilerek günlük olarak tutulan vekâyi' (mufassal) defterleri yerine vukuat (icmal) defterleri tutulmaya başlanmıştı¹⁵. Daha sonra Tanzimat döneminde de bir takım değişikliklere uğrayan teşrîfatçılık, varlığını yirminci yüzyılın başına kadar korumuştur¹⁶.

Resmi teşrîfat anlayışının ve teşrîfatın uygulanma sahası olan merâsimlerin tarihsel serüvenine baktığımızda, Sultan III. Selim dönemi ayrı bir önem teşkil etmektedir. En belirgin önemi merâsimlere geleneksel bakışın son demlerine tekabül etmesidir. Bir nevi “Klasik Çağ” merâsimlerinin son dönemidir. Mehmed Es'ad Efendi'nin *Teşrîfat-ı Kadîme*'si, Sultan III. Selim'den hemen sonra kaleme aldığı, yaşadığı dönemle birlikte geçmiş dönemi de derlemiş olduğu eserindeki “kadîm”

¹⁰ Filiz Karaca, “Teşrifat”, *DİA*, C: XL, s. 571.

¹¹ Karaca, “Teşrifat”, s. 571.

¹² Tarım Ertuğ, “Osmanlılar' da Teşrifat”, s. 430.

¹³ a.g.m, s. 430.

¹⁴ Uzunçarşılı, *Merkez Ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 60.

¹⁵ Karaca, “Teşrifat”, s. 571.

¹⁶ a.g.m, s. 571.

kelimesini kullanması da muhtemelen yaşadığı dönemin değişikliklerine bir atıf¹⁷ olduğunu bizlere düşündürmektedir.

2.1.3. Donanma için Yapılan Merâsimler

Osmanlı Devleti'nin gücünü ve ihtişamını merâsimlerle gösterirken bu geleneğini belki de en fazla yaşadığı saha denizlerdeki donanma için yapılan kutlamalardır. Denizcilik alanında (Akdeniz ve Karadeniz'de) tek güç olma iddiasında olan bir devletin bütün diğer merâsimlerde olduğu gibi denize dair törenlerle denizler üzerindeki mutlak hâkimiyetin ve iktidarı sergilemek amacı taşıyor olmalıydı. Yapılan gösterişli merâsimlerle devletin halk nezdinde ki itibarını yükseltmek ulaşmak istenilen bir sonuçtu. Merâsimlerin etkisi sadece yapılan alanı kapsamıyordu. İstanbul'da gerçekleşen merâsimler şenlikler bütün Osmanlı topraklarında duyurulmaktaydı¹⁸. Bu ilanlar Osmanlı Devleti coğrafyası üzerinde yaşayan tebaanın, “aynı” duyguları paylaşması sağlanırken, müşterek bir hissiyatta buluşmalarını sağlamaktaydı¹⁹.

Osmanlı Devleti'nin en büyük sanayilerinden biri olan deniz donanmasında her an gemi, sandal, filika, gibi vasıtalar yeniden yapılmakta veya eskiler tamirle yenilenmekteydi. Tersanede yapılan bütün bu gemiler ve türleri padişah tarafından dikkatli bir şekilde takip edilirdi. Yapılan veya yenilenen gemiler tamamlanınca padişahın devlet ricaliyle birlikte ve geniş halk kitlelerinin katılımıyla gemilerin denize indirilme merâsimi gerçekleşirdi. Bu merâsimler şaşalı bir şekilde kutlanırken²⁰ aynı zamanda böyle büyük ve belki de Osmanlı Devleti'nin tek ağır sanayisi sayılabilecek kurumun başarısı halka ve yabancılara bu sayede sergilenir, adeta iktidarın gücü gösterirdi.

¹⁷ **Mehmed Es'ad Efendi, “Teşrifat-ı Kadîme”**, Osmanlı İmparatorluğunda Teşrifat, Haz: H. Ahmed Arslantürk, M. Tosun, S. Soyluer, Okur kitaplığı yay, İstanbul 2012, s. 6.

¹⁸ Eserde “...mevla ve teşekkür-i mevhibe bari-i teâlâya müstelzem olmakdan nâşî Rumeli ve Anadolu câniblerinde vâkı' eyâetler mutasarıffu vüzerây-ı îzâve Mekke-i mükerrerme şerîfi ve Kırım Hanı cenâblarına ve Edirne ve Bursa kadılarına bâ-emr-i hümayûn taraf tâmü'ş şeref-i âsafânedden tahrîr olunan mekâtib-i beşâret-i fehva dahi itmamen lisurûr ve tebdilen li'l-hubur hademe-i Devlet-i Âliyye'den intihab olanlar ile irsâl olundu.”Rumeli ve Anadolu topraklarıyla birlikte Mekke ye, Kırım hanlığına, Edirne Bursa gibi memleketin bütün topraklarına ilan edildiği bildirilmektedir. **Vukuat-ı Divâniyye**, s. 17.

¹⁹ Karateke, **Padişahım Çok Yaşa**, s. 211.

²⁰ Adı geçen merasimler bölüm şeklinde ayrıntılı olarak yazılmıştır.

Osmanlı Devleti büyük uğraş ve çabalarla hazırladığı donanmasını her sene Akdeniz'e ve Karadeniz'e sefere göndermekteydi. Devleti ve halkı yakından ilgilendiren bu hadise büyük merâsimler eşliğinde gerçekleşmekteydi. Nerdeyse senenin altı ayını denizlerde geçiren donanma kışa yakın döndüğünde büyük törenler ve şenlikler yapılırdı. Tertip edilen bu şenliklerdeki maksat; zor bir yolculuktan gelendiyse gelenleri ve onları bekleyenleri taltif etmek, sağ salım, muzaffer bir şekilde döndüyse elde edilen zaferi kutlamak, eğer ki, mücadeleli ve zor bir zaman geçirildiyse şayet yaşananları unutmak gibi amaçlar içermekteydi. Bütün yapılan bu merâsimlerle ifade edilmek istenilen; kadim bir devlet olmanın getirdiği büyük ve güçlü bir iktidarı yani devleti ve devletin büyük kurumlarından olan donanmanın üstünlüğüne işaret etmektir. Aynı zamanda yapılan bu merâsimler ayrıntılarıyla birlikte kuruma ve devletin yapısına dair fikir ve toplumsal dokunun kültürü hakkında ipucu vermektedir²¹.

Osmanlı Devleti'nin donanmasına ait daha pek çok merâsim donanmanın şekillendiği mekânlarda gerçekleşirdi. Şüphesiz Tersane-i Âmire bunların en önemlisini oluşturmaktaydı. Bir diğer önemli mekân Topkapı Saray'ının uzantısı olup denizle birleştiği noktadaki Yalı Köşküydü²². Ve tabii deniz ve sahil kesimi, kasırlar, köşkler donanmanın halk ile bulunduğu en görkemli merâsimlerin gerçekleştiği asıl sahasıydı.

2.1.4. Donanma İçin Yapılan Merâsimlerin Mekânları ve Hazırlıklar

Osmanlı Devleti'nde benimsenen ilke ve değerler devlet kurumlarının her kademesinde yansıtılmaktaydı. Yapılan merâsimler aynı zamanda pek çok simgesel unsur barındırmaktaydı. Osmanlıda *remiz* diye adlanan simge anlayışı bir nevi; duyularla fark edilemeyen duyuların önüne geçirmeyi ve anlaşılmayı amaçlamaktadır²³. Simgelenen nesne yansıtılırken amaç aynı zamanda bir ilkeyi işaret etmek ve farklılıkları bir araya getirmektir. Bu nedenle merâsimlere padişahın ve devlet erkânının özel kıyafetleriyle katılması, padişahın gideceği yere tahtının

²¹ Zeynep Tarım Ertuğ, "Hırka-i Şerif Ziyareti", İstanbul Üniversitesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul 1998, s. 45.

²² Yalı Köşkü ayrıca bölüm olarak ele alınmıştır.

²³ Metin Bobaroğlu, **Simgesel Düşünme**, Anadolu Aydınlanma Vakfı yayınları, İstanbul 2013, s. 5.

taşınması, hilâatlerin dağıtılması, gemilere flandıra çekilmesi, sancak-ı şerife Mushaf konması, başlarda-i hümayûnun tayin edilmesi bunların hepsi düzenlenecek merâsimin simgeleriydi.

Donanma merâsimlerinin gerçekleşeceği mekânlar günün önemine binaen süslenir ve donatılırdı. Denizciliğe ait olan bu merâsimlerde kuşkusuz denize bağlantılı mekânlar kullanılmaktaydı. Bunlar sahildeki saraylar, kasırlar, yalılar ve denizlerdi. Törenlerin gerçekleşeceği bu mekânlar bu nedenle en uygun ve güzel hale getirilirdi.

Bilhassa padişahın iştirak edeceği törenlerde padişahın geçeceği mahaller temizlenir, boyanır ve oturacağı yerin mefruşatı yenilenirdi. Padişahla beraber bütün diğer devlet erkânı içinde aynı hazırlıklar yapılırdı. Bu hazırlıkların devlet düzeyindeki konumuna göre etrafının mefruşat da şekillenirdi. Mekânların donatılması bir nevi devlet adamlarının merâsim kıyafetleri giymeleri gibi mekânların da hazırlanmasıydı. Bütün bu mekânların tefriş ve döşeme bahalarıyla ilgili olarak arşivde pek çok kayıt bulunmaktadır.

2.1.5.Tersâne

Osmanlı Devleti'nin denizlerle en mühim bağıni oluşturan ve kuruluşuyla birlikte başlayan daha sonra Osmanlı donanmasının merkez üssü haline gelen Tersane-i Âmire İstanbul'un fethiyle birlikte gemilerin inşa edildiği en teşkilatlı kurumuydu. Tersane gözler, mahzenler, kârhâneler, odalar, cami, zindan, divanhane, bahçe ve kasırdan meydana gelen bir yapılanmaya sahipti. Bu müessese²⁴ aynı zamanda pek çok merâsimin ev sahipliğini yapmaktaydı. Kubbealtında Kaptanıderyalık tevcih edildikten sonra tersaneye gelen Kaptanıderya tersanenin divanhanesinde düzenlenen törenle tebrikleri kabul ederdi. Ayrıca tersane ricaline tevdi edilen rütbelere için hilâat törenleri de yine tersane divanhanesinde gerçekleşmekteydi²⁵. Bilhassa gemi, kalyon, sandal, filika indirilmesinde büyük çapta tertib edilen törenlerin hepsi tersanede düzenlenmekteydi²⁶. Bunun yanında

²⁴ İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, s. 7.

²⁵ BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 50a.

²⁶ BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 50b-51a.

tersaneye inşa olan yeni havuzların bitimi törenle kutlanmaktaydı²⁷. Donanmanın açılışı sırasında baştarda-i hümayûnaflandra çekilmesi akabinde donanmanın denize açılmak üzere gemilerin alarga olması da yine tersanede gerçekleşen en önemli merâsimlerdi.

2.1.6. Baştarda-i Hümayûn

Donanmanın ve donanma için tertip edilen merâsimlerin en önemli parçası olmakla beraber aynı zamanda törenlerin de gerçekleştiği bir mekândı. Baştarda-i hümayûnpadişahı dolayısıyla iktidarı denizler üzerinde “simgesel” olarak temsil etmekteydi.

Donanmanın denize açılma merâsimlerinin tertip edilmesi sırasında en önemli hususlardan biri baştarda-i hümayûnun hazırlanmasıydı. Baştarda-i hümayûngemisine Hünkâr gemisi de denilmekteydi²⁸. Baştarda donanmada Padişahı dolayısıyla gücü ve yetkiyi en ihtişamlı şekilde sahnelemekteydi. Bu özelliğinden dolayı diğer gemilere nazaran daha bakımlı ve süslüydü. Ayrıca baştarda padişahın çeşitli yerlere yaptığı ziyaretlerde de kullandığı bir gemi çeşidiydi. Donanma sefere giderken padişah deniz seferine çıkmadığı için baştarda-i hümayûnakapudan paşa binerdi. Baştardaların genel olarak padişaha ait oldukları bilinmektedir. Bir gemi baştarda olarak inşa edilmiş olabilir veya yapılan gemilerin içinde en iyilerinden bir tanesi baştarda olarak seçilip süslenebilirdi.

Donanmanın maiyetindeki gemiler devlete ait olmakla beraber sefer esnasında bazen baştardanın kiralanabildiğine de rastlamaktayız²⁹. Merâsimde hangi geminin baştarda olarak kullanılacağı belirlendikten sonra seçilen baştarda padişaha muhakkak bildirilir ve onayı alınır³⁰. Mesela donanmada iyi inşa edilmiş nitelikli bir gemi baştarda olmak üzere kiralanabilirdi. 1207/1792 tarihli donanmanın çıkışı

²⁷ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, Ali Temel, İstanbul Üniversitesi, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi Kürsüsü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1977, s. 90.

²⁸ Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı**, s. 87.

²⁹ BOA, **C. BH**, 86/4141, (1205/1791).

³⁰ Kaptan Paşa'nın Bahr-ı Zafer kalyonun teçhizi hakkındaki tavrında padişah; “*izn-i hümayûnum olmuştur, alarga oluna*” diye görüşünü bildirmiştir. BOA, **HAT**, 200/10183, (1204/1790).

sırasında deniz ümerasında Ahmed Bey'in çekdirmesi baştarda-i hümâyûnolarak donatılmıştı³¹.

Baştardanın bütün kısımları teknesi, direği, kürekleri ve yelkenleri ve hatta bayrağı da yeşil³² olduğundan gemiye yeşil kadırga ismi verilmekteydi. Baştarda-i hümâyûnun donanmanın açılış merâsimi için her sene yeniden donatılması adettendi³³ Her sene geminin süslenmesi ve tefrişi ile ilgili yazışmalar ve işlemler yenilenirdi. Özellikle boyanmasına geminin iç ve dış tezyinatına çok önem verilir, bordoları yani etrafı al çuka ile süslenir, donatılıp döşenirdi³⁴. Bu süslemeler için yapılan harcamaların zaman zaman abartıldığını tespit etmek mümkündür. Mesela 1207/1793 tarihli bir belgede baştarda-i hümâyûnun donatılmasında sarf edilen masrafın abartılarak hazineyi zorladığı gerekçesiyle tersane eminine bu işlerin ve harcamaların bir nizama bağlaması tembih edilmişti³⁵.

III. Selimden çok önceki bir örnek bu geleneğin eskiden beri devam ettiğini göstermektedir. Baştardanın on altıncı yüzyılda özenle süslendiğini anlatan kayıtlar aynı zamanda donanmanın içinde ki seçkin konumunu da söylemektedir. Mesela o tarihleri anlatan Fransız seyyah Fresne Canaye seyahatnamesinde baştarda-i hümâyûniçin; “çok büyük bir sanatla boyanmış ve yıldızlanmıştı” diyerek tasvir ederken “o kadar ki, uzaktan bakıldığında kökleri deniz dibinde bulunan bir servi ağacına benziyordu”³⁶ diye ifade eder.

2.1.6.1.Flandra Çekilmesi

Donanmanın denize açılma merâsimi dâhilinde tersanede gerçekleşen bir başka tören de flandra çekme törenidir. Flandra büyük gemilerin direklerine asılan tafta bezinden mamul geniş olmayan uzun şerit sancaklardı³⁷.

³¹ Belgede, “işbu sene-i mübârekede ihrâc olan donanma-yı hümâyûn günü âlâyı irâesi içün ümerâ-i deryâdan Ahmed Bey kullarının çekdirme sefinesi cây-i baştarda-i hümâyûn olmak üzere techîz ve tanzîm olmak bâbında...” şeklinde yer almaktadır. BOA, C. BH, 231/10756 (1210/1796)

³² İdris Bostan, **Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri**, Bilge Yay, İstanbul 2005, s. 187.

³³ BOA, C. BH, 23/1083 (1207/1793); İ. H. Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s. 439.

³⁴ BOA, C. BH, 40/1900 (1211/1797); BOA, C. BH, 214/9972 (1206/1792).

³⁵ BOA. C BH, 18/894 (1207/1793).

³⁶ **Fresne Canaye Seyahatnamesi**, çeviren: Teoman Tunçdoğan, Kitapyayınevi, İstanbul 2009, s. 87-88.

³⁷ Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı**, s. 166; Mehmed Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, s. 633.

On sekizinci yüzyılın sonunda sefere çıkarken baştarda-i hümayûna flandra çekilmesi adettendi³⁸. 1203/1790 yılında baştardanın denize açılacağı sırada baştarda-i hümayûnolacak yeni yapılmış çekdirmenin flandrası olmadığı için enderun hazinesindeki flandra ödünç alınmıştı³⁹.

Osmanlı Devleti'nde gemilere flandra çekilmesine ne kadar özen gösterdiği flandra çekmek için vakit tayini konusundaki yazışmalardan anlaşılmaktadır. Donanmanın sefere çıkacağı sırada, baştarda-i hümayûnaflandra çekileceği vaktin tespiti için müneccimbaşından pusula talep edilir⁴⁰ ve müneccimbaşının belirlediği uğurlu bir saate flandra çekme töreni yapılırdı⁴¹. Genellikle flandra çekme işlemiyle donanmanın hareket etme saati aynı anda olduğu gibi bazen önce flandra çekilip üç gün sonra donanma hareket saatinin belirlendiği görülmektedir. Çoğunlukla donanmanın ihracı esnasında Tersane-i Âmirede yapılan merâsimde gemilerin tersane önüne alarga olmasıyla birlikte flandra çekilirdi. Bunun yanı sıra donanmada bütün gemilerin bayrakları vardı. Donanmadaki gemilerin bayrakları (sancakları) zaman içinde değişikliğe uğramış olsa bile en çok bilinen rengi yeşildi. Bu renk zamanla kırmızı rengini almıştı. Kalyonların sancakları yeşil olurken baştarda-i hümayûnun sancağı yeşil zemin üstüne Zülfikar ve Hilal desenliydi. Bundan başka sancakların üzerine Kelime-i Tevhid ve Fetih suresi yazıldığı bilinmektedir⁴². Sultan III. Selim döneminde Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa'ya sancakların kırmızı şâli

³⁸ Bostan, **Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri**, s. 188.

³⁹ BOA, **HAT**, 13/494, (1203/1790).

⁴⁰ BOA, **HAT**, 213/11608, (1205/1791); BOA, **HAT**, 1387/55070, (1204/1790).

⁴¹ Bu konuyla ilgili belgede şunlar kayıtlıdır: “*Bu sene-i mübârekede kapudan paşa kulları ma’iyyetiyle bahr-i sefide ihrâc olunmak üzere Tersâne-i Âmire pişgâhında alarga olunan süfün-i donanma-yı hümayûnlarının neferât-ı tekmîli kuvvet-i karîbeye resîde olmağla inşâallahüteâla işbu mah-ı zilkadetü’ş-şerifenin yirmi birinci Pazar günü bir vakt-i muhtarada baştarda-i hümayûna filandra refî ve taîlik yirmi beşinci penşembe günü âlây irâe olunmasını müşarun-ileyh kapudan paşa kulları bir kut’a takrîriyle ifade ve inha etmiş olduğundan, yevmeyn-i mezkûreyn de filandra taîliki ve âlây tertibi için birer münâsîp vakit ihtiyar ittürülüp müneccimbâşı efendiden zâyiceleri götürdülmele manzûr-ı şâhâneleri buyrulmak için müşarun-ileyhin takrîri ve zâyiceler huzûr-ı hümayûnlarına arz olduğu ve zâyiceler nâtik olduğu üzere mâh-ı mezbûrun yirmi birinci pazar günü saat gurûbu on biri elli dakika mürûrunda filandra refî ve taîlik ve yirmi beşinci penşembe günü saat gurûbuiçü otuz dakika mürûrunda ber-vech-i muîtâd alay tertib olunmasına mübarek ve münasîb vakt-i muhtar idiğü malum-u hümayûnları buyruldukte emr-u fermân şevketlü kerametlü muhâbetlü kudretlü veli-nîmetim efendim padişahım hazretlerindedir. Padişah buna karşılık olarak “Hâk Teâlâ selâmet virsün” diye yazarak onayını bildirmiştir. BOA, **HAT**, 1495/13, (1220/1805).*

⁴² F. Kurtoğlu, **Türk Bayrağı ve Ay Yıldız**, s. 98.

kumaş üzerine ay ve yıldız ilave edilmiş şekilde kullanmaya başlanmasının tenbih edildiğini görmekteyiz⁴³.

Donanmanın sefere hazırlık aşamalarında bir diğer gelenek de on altıncı yüzyıldan buyana uygulanan ve seferlerde her türlü beladan muhafaza olunmak için sancaklara dikilen “Mushaf-ı Şerif”ti. “Sancak Mushaf’ı” olarak da bilinen küçük Kur’anlar gemilere saltanat sancaklarının alemlerindeki özel yerine gümüş muhafaza içine Fatihalar eşliğinde takılırdı⁴⁴. Bütün halkın katılımıyla gerçekleşen bu törenler manevi birlik ve beraberlik ruhunun tesisi hakkında çok önemli rol oynamaktaydı.

Bunun yanında tıpkı ordunun Tuğ⁴⁵ alma merâsiminde olduğu gibi aynı şekilde Kaptanıderyalar donanmanın sefere çıkışı esnasında tuğ teslim alırlardı. Sefer sırasında taşıdıkları tuğu donanmanın dönüşünde sadrazamın tersaneyi ziyaretmerâsimi esnasında teslim ederlerdi⁴⁶.

2.1.7. Yalı Köşkü

Sarayburnu İstanbul’un Kuzeybatısında Haliç ile Marmara denizini ayıran kıyının köşesinde yer alan Topkapı Sarayı’nın tamamını içine alan İstanbul’a ve denizlerine hâkim bir konumdaydı. Yapılan bütün törenlerin her aşamasını temaşa edebilme imkânı veren denizlere hâkim bir noktada olması münasebetiyle donanma için yapılan merâsimlere de ev sahipliği yapmaktaydı. Bilhassa kıyısında bulunan Yalı Köşküyle donanmanın açılışı ve dönüşünde gerçekleşen merâsimlerin en görkemlisinin yaşandığı sahaydı.

Yalı Köşkü, Osmanlı Devleti deniz tarihinin en önemli ve en müstesna sahnelerine şahitlik etmiş bir yapı idi. Yalı Köşkü, deniz üzerinde yapılan her türlü şölen ve şenliklere, Padişah ve üst düzey idarecilerin toplantılarına, elçilere ev sahipliği yapmış büyük merâsimlerin gerçekleştiği mekândır.

⁴³ F Kurtoğlu, **Sancağımızın Tarihi**, Sebat Matbaası, İstanbul 1934, s. 41.

⁴⁴ Şakir Batmaz, **Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010, s. 38.

⁴⁵ Tuğ: Bağımsızlık alameti olan tuğ aynı zamanda hükümdarlık, vezirlik, beylerbeylik, sancak beyliği gibi görev ve memuriyet işareti sayılan yani askeri ve idari bir yetkinin işaretçisidir. Tülin Çoruhlu, “Tuğ maddesi”, **DİA**, C: XLI, s. 334

⁴⁶ Belgede; “*Kapudan paşa kullarının rüsum-ı îsâl-i tuğ ve alem ve teslim-i berat ve tuğra-yı garrâ merasimi tekmil olunub çakerleri dahi ...*” şeklinde kayıtlıdır. BOA, **HAT**, 254/14482, (1208/1793).

Topkapı Sarayı'nın Marmara'ya bakan kısmının Sarayburnu'yla bugün ki Sirkeci'nin kesiştiği noktada, kal'a surlarının sahilinde⁴⁷ Saray'dan bağımsız müstakil⁴⁸ bir köşk olarak II. Bayezid döneminde inşa olduğu tahmin edilen İstanbul'un en tanınmış ve gösterişli kasırlarından biriydi⁴⁹. Cebeciler Köşkü⁵⁰ olarak 'da bilinir. Pek çok kez tamir gören köşk son halini III. Murad devrinde almıştı.⁵¹ Sarayın deryaya açılan bu kapısı pek çok seyyahın dikkatini çekmiş olduğundan dolayı çeşitli tasvirleri vardır. Yapılmış olan tasvirlerden ve eserlerden yola çıkılarak bütün diğer köşk ve kasırlardan çok daha zengin ve gösterişli olduğu söylenebilir⁵². Önünde rıhtımı ve birkaç basamakla çıkılan bir alana oturmuş bu köşk adeta denizin üzerindeymiş izlenimi veren çok zarif ve ihtişamlı bir görünüme sahipti⁵³. Yalı Köşkü Bağdat Köşkü'ne benzemekle birlikte, taştan dört köşe, örtüsü tek topuzlu çatısı direklere dayanan geniş saçaklı şeklindedir⁵⁴.

Donanma sefere çıkarken ve dönerken padişah ve devlet erkânı, Kaptanıderyayı, deniz ümerasını, donanma serdarlarını, deniz leventlerini Yalı Köşkü'nden selamlar ve buradan uğurlardı⁵⁵. Tersanede hazırlıkları tamamlanıp alarga olmuş olan donanma müneccimbaşının ve padişahın onayını aldıktan sonra Yalı Köşkü önüne gelip padişahı topla selamlardı. Bu esnada Kaptanıderya kayıkla Yalı Köşküne gelip merâsim olduktan sonra hil'atler giydirilir ve dualar eşliğinde Yalı Köşkü'nden ayrılırlardı. Donanmanın gidişinde olduğu gibi dönüşünde de yine Yalı Köşkü'nde tören düzenlenirdi. Dönüş sırasında elde edilmiş ganimetler varsa Padişaha burada takdim edilirdi⁵⁶.

Yalı Köşkü aynı zamanda Bostancıbaşı'nın makamıydı. Bostancıbaşı, Padişahın saray hizmetlisi olarak İstanbul civarındaki bahçelerden ve

⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1945, s. 25;

⁴⁸ Zeynep Tarım Ertuğ, "Topkapı Sarayı", **DİA**, C: XLI, s. 257; Ahmed Refik, "Yalı Köşkü", **Güneş Edebiyat Dergisi**, C: I, İstanbul 1927, s. 12

⁴⁹ Sedhad H. Eldem, **Köşkler ve Kasırlar**, Devlet Güzel sanatlar Akademisi, İstanbul, 1969, C: I s. 173; Doğan Kuban, "Yalı Köşkü", **Dünden Bugüne, İstanbul Ansiklopedisi**, 1994, s. 416.

⁵⁰ D. Kuban, "Yalı Köşkü", s. 416.

⁵¹ Volkan Ertürk, "Yeni Sarayın Derya'ya Açılan Kapısı", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 8/7 Summer Ankara 2013, s. 185.

⁵² S. H. Eldem, **Köşkler ve Kasırlar**, s.177.

⁵³ D. Kuban, "Yalı Köşkü", s. 417.

⁵⁴ S. H. Eldem, **Köşkler ve Kasırlar**, s.177.

⁵⁵ D. Kuban "Yalı Köşkü", s. 417; Volkan Ertürk, "Yeni Sarayın Derya'ya Açılan Kapısı", s. 190.

⁵⁶ V. Ertürk, a.g.m, s. 191

kayıkhanelerden sorumlu ve aynı zamanda Marmara ve Karadeniz, Haliç sahillerin güvenliğinden, muhafazasından ve yapılanmasından da sorumluydu⁵⁷.

Yalı Köşkü sadece donanma ile ilgili törenlerde değil pek çok faaliyete de sahne olmuştur. Göreve atanan veya görevden alınan devlet adamlarına durumları bazen buradan tebliğ edilir, görevden alınanların sürgüne gönderilmesi de zaman zaman yine buradan olabilirdi.

Resmi faaliyetler dışında, sarayda yaşayanların şehir dışına veya şehir içindeki gezilerinde Yalı Köşkü kullanılırdı. Bunun yanı sıra Yalı Köşkü divan görüşmelerine, elçi kabullerine, Ramazanda huzur derslerine, padişah çocuklarının doğum, evlenme, sünnet düğün merâsim şenliklerinin yapılmasında, saray dışında bir yerde vefat eden saltanat mensuplarının cenaze törenlerinin gerçekleştirilmesinde, bayram kutlamalarında ve bunun gibi pek çok etkinliklere ev sahipliği yapmış çok faal bir mekândı⁵⁸.

Donanma merâsimlerinin yapıldığı ana mekânı şüphesiz Yalı Köşkü idi. Donanmanın denize açılma merâsimi için günler öncesinden başlayan hazırlıklar büyük titizlikle sürerdi. Büyük bir organizasyona ev sahipliği yapan Yalı Köşkü'nde başta iskelesi olmak üzere bahçesinde gelecek olan devlet ricali için büyük düzenlemeler ve süslemeler yapılırdı. Bunun yanında donanmanın sefere çıkış ve dönüş merâsimlerinde Yalı Köşkü'nün donatılıp döşenme masrafları "*döşeme bahası*" adıyla Kaptanıderyanın cebinden karşılanması adettendi⁵⁹.

2.1.8. Beşiktaş

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Türbesi Beşiktaş'ta bulunması sebebiyle denizciler için özel öneme sahip olan Beşiktaş Osmanlı donanmasının pek çok merâsimine de ev sahipliği yapmaktaydı⁶⁰. Ayrıca Yahya Efendi türbe ve haziresi Beşiktaş'a çok yakın Ortaköy yolu üzerindeydi ve denizcilerin bu türbeyi ziyaret etmeleri Beşiktaş'a ayrı bir kıymet verirdi. Donanmanın açılış merâsimi Yalı Köşkü'nde gerçekleştikten sonra Kaptanıderya maiyeti ve sadrazamla birlikte başarda-i hümayûnla Dolmabahçe'ye geçerek burada tersane emini tarafından

⁵⁷ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 475.

⁵⁸ V. Ertürk, a.g.m, s. 194.

⁵⁹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s. 417.

⁶⁰ BOA, **HAT**, 208/11036, (1208/1793).

düzenlenen ziyafete katılırdı⁶¹. Donanma sefere çıkmak üzere Dolmabahçe ve Beşiktaş önlerinden hareket ederdi. Donanmanın dönüşünde de yine Beşiktaş İskelesi kullanılırdı⁶². Dolmabahçe’de yapılacak olan merâsimler için gölgelik ve iskelesi de günün manasına uygun şekilde hazırlanıp donatılırdı.

2.1.9. Donanmada Gerçekleşen Diğer Merâsimler

Bahriye III. Selim dönemi ıslahatlarının en fazla gerçekleştirilmiş teşkilatıydı. Donanmadaki çalışmalara hız verilmiş ve sonuçları alınmıştı. Bunun neticesinde III. Selim dönemi donanma için yapılan etkinliklerden gemi yapımına başlama ve denize indirme merâsimlerinin çok yaşandığı bir dönem olmuştu. Yapılan merâsimlerin sayısı ve ayrıntıları hem arşiv belgelerinde hem de çeşitli teşrifat defterlerinde oldukça geniş şekilde yer almaktadır⁶³.

2.1.9.1. Denize Kalyon İndirme Merâsimi

Tersanede gerçekleşen en mühim hadiselerden biri denize gemi indirme merâsimiydi. Geniş katılımın olduğu yabancıların ise izin dâhilinde iştirak edebildiği geminin denize indirme merâsimi çok şaşalı bir şekilde kutlanmaktaydı. Uzun uğraşlar sonunda hazırlanan kalyon, filika, sandal vs gibi gemilerin inşasının tamamlanması büyük törenlerle kutlanırdı. Bu törenler için bütün tersane temizlenir, süslenirdi. İndirilecek olan gemi donatılırdı. Gemi donatılması esnasında kullanılan süslemelerden biri avize asılmasıydı. III. Selim döneminde saraylara, evlere, caddelere tefriş amaçlı yaygın bir şekilde asılan avizeler gemilerde de kullanılmaktaydı⁶⁴.

⁶¹ BOA, **HAT**, 1504/80, (1222/1807).

⁶² BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 53a.

⁶³ Çeşitli kaynaklar yanında 352 ve 356 numaralı Sadâret defterlerinde gemi indirme merasimlerine dair oldukça teferruatlı kayıtlar bulunmaktadır. **BAO, Sadâret Defteri**, nr. 352, 356.

⁶⁴ Eserde gemilerin süslemesi ile alakalı şunlar yer almaktadır. “*Hattâ Tersane-i Hümayûnda inşası bitip de denize indirilen harb gemileri bile, indirme merasiminde avize ve aynalarla süslendi. Bunun güzel bir sahnesi, Hicrî 1167 vekâyi arasında Vasıf Tarihi’nde okunur, bu bendin bugünkü yazı dilimize çevrilmiş sureti şudur: «Tersane-i Âmirede inşa olunan üç anbarlı kalyonu hümayun bitmek üzere olduğundan padişah mutad üzere avizelerle tezyinini emretti. Padişah, sadırâzam vesair devlet erkân ve ricali avizeler göndererek, teşrifatta yazılı olduğu üzere kalyona asıldı. O dağ gibi geminin her yanı kıymetli kumaşlarla da süslendi* ». Reşat Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, C: III, s. 1340.

Denize gemi indirme törenlerine Padişahın ve Kaptanıderyanın katılması kanundu⁶⁵. Bütün mühim hadiselerde olduğu gibi uğurlu saatin aranması geminin denize indirilmesinde de gözetilirdi. Müneccimbaşının gösterdiği uğurlu vakit belirlenince gerekli mevkilere pusula gönderdikten sonra bir kıtāa da padişaha gönderilir ve yapılacak merâsim için izin istenirdi⁶⁶. Merâsim esnasında bu töreni temaşa etmeye gelen halka ikramlarda bulunulurdu. Tersanede denize gemi indirme merâsiminin tümü tersane emini denetiminde gerçekleştirirdi⁶⁷. Gemi indirme merâsiminde dikkat çeken diğer bir nokta bu törene hanedana mensup kadınların yani valide sultan ve padişahın kız kardeşleri sultanların da iştirak etmeleri idi⁶⁸. Valide sultan ve sultanlar tarafından gönderilen hediyeler gemi inşasına başlama ve gemi indirme merâsimlerinde geminin süslenmesi için “askı”lara asılırdı. “Askı” duvara ip gerilerek padişah ve devlet adamları tarafından gönderilmiş hediye kumaşlar ipin üstüne dizilerek süslenmesiydi. Bu kaide padişahın izni dâhilinde gerçekleşen bir uygulama olup sırasıyla önce padişahın, valide sultanın, sultanların sonra da devlet adamların rütbelerine göre sırasıyla hediye ettikleri kumaşlar asılarak, süslenmiş olan gemi tören için gelmiş olan bütün ahaliye adeta teşhir edilirdi. Askılara asılacak hediyelerin diziliş şekli yine teşrifat defterinde yazıldığı biçimde uygulanırdı. Akabinde bu teşhir edilen hediyeler gemi inşası esnasında emeği geçmiş mimar, usta, işçiler tarafından paylaştırılırdı⁶⁹. Buna örnek olarak 1212/1797 yılında yaşanmış olan yeni bir kalyonun inşasına başlama töreninde padişah, devlet adamları ve görevliler tarafından pek çok hediye gönderilmişti. Bu merâsimde Padişah tarafından; üstûfe parça, atlas parça, diba parça, valide sultan tarafından; donluk şal, üstûfe, diba, telli hataî, Şah Sultan tarafından; beledâr, siyah çukalı şal, telli hataî, Beyhan Sultan tarafından; üstûfe, ağır telli hataî, Hadice Sultan tarafından; pend işleme şal, yollu işleme keremsûd donluk, üstûfe Esmâ Sultan tarafından; çiçekli şal, üstûfe, diba, telli hataî, sadrazam tarafından; çuka, üstûfe, diba, telli hataî, vasat hataî, şeyhülislam tarafından; çuka, üstûfe, diba, telli hataî,

⁶⁵ BOA, HAT, 247/13956, (1208/1793); Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s. 490.

⁶⁶ BOA, HAT, 1391/55472, (1204/1790).

⁶⁷ Orhan Şaik Gökyay, “Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler”, s. 57.

⁶⁸ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, Ali Temel, s. 74.

⁶⁹ Şakir Batmaz, **Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010, s. 16.

vasat hataî, Kaptanıderya tarafından; donluk şal, atlas parça, çuka, üstûfe, telli hataî, kethüda bey tarafından; çuka, üstûfe, diba, telli hataî, vasat hataî, valide sultan kethüdası tarafından; çuka, üstûfe, diba, telli hataî, reisülküttap tarafından çuka, üstûfe, diba, telli hataî, yeniçeri ağası tarafından; çuka, üstûfe, diba, telli hataî, defterdar tarafından çuka, üstûfe, diba, telli hataî, îrâd-ı cedide defterdarı tarafından; çuka, sade hataî, ağır telli hataî, mirahor-ı evvel tarafından; çuka, sade hataî, ağır telli hataî, tevkî'i tarafından; çuka, sade hataî, ağır telli hataî, defter emin tarafından; çuka, sade hataî, ağır telli hataî, ruznamçeci tarafından; çuka, sade hataî, ağır telli hataî, muhasebeci tarafından; çuka, ağır telli hataî, şehremini tarafından; çuka, ağır telli hataî, tersane emini tarafından; çuka, telli hataî, sipah ağası tarafından; çuka, telli hataî, silahdar ağası tarafından; çuka, telli hataî, cebeci ağası tarafından; çuka, telli hataî, topçu başı tarafından; çuka, telli hataî, gümrük emini ağa tarafından; çuka, telli hataî, duhan gümrüğü ağa tarafından; çuka, telli hataî, galata voyvodası efendi tarafından; çuka, telli hataî gönderilmişti⁷⁰. Bu bilgiler hediyelerin kimler tarafından gönderildiğini ve hediyelerin neler olabileceğine dair bize fikir vermektedir.

Tersane emini tarafından gemi indirme merâsiminin bir gün öncesinde indirilecek geminin başında adet üzere pilav, zerde gibi yemekler hazırlanarak tersane amelelerine ve fakirlere dağıtılırdı⁷¹. Ondan sonra ikindi vakti mehterhane çalmaya başlar sabaha kadar süren eğlenceler devam ederdi. Diğer bir yandan denize inecek kalyonu padişah ve devlet ricalinin temaşa edebilmesi için yakınında bir başka kalyonun kış tarafına mehterhane-i haymeden gelen Padişah'a mahsus bir çadır kurulurdu. Hazırlanan bu bölüme padişaha özel taşınabilir birde taht yerleştirilirdi. Sadrazam'da kendisine mahsus kalyonun orta direğine yakın yerdeçadır kurulurdu. Düzenlenen bu yerler en güzel ve gösterişli şekilde süslenir ertesi gün için hazırlanırdı.

Geminin denize indirilme merâsiminin haberini bir gün öncesinden kethüda bey devlet erkânına yazı ile bildirirdi. Kalyonun indirileceği gün padişahın gelmesinden iki saat önce yeniçeri ağası, daha sonra defterdar ve rikâb-ı hümâyûn ağaları, gelirdi. Bir gün öncesinden reisülküttab sadrazamı ve şeyhülislamı

⁷⁰ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, s. 75.

⁷¹ Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler", s. 57; Şenay Özdemir Gümüş, "Osmanlı'da Gemilerin Denize İndirilmesi", **Sosyal Bilimler**, Celal Bayar Üniversitesi, S.B.E, C:VIII, sayı.1, s. 18.

merâsimden haberdar ederek,merâsim günü konaklarından almak suretiyle tersaneye getirirdi⁷². Tersaneye şeyhülislam ve sadrazam kapı takımıyla gelirdi. Tersaneye geldiklerinde *Camii önü* iskelesinde şeyhülislamı ve sadrazamı Kaptanıderya, tersane emini, defterdar ve yeniçeri ağası karşılardı. Selamlaşma kısmından sonra tersane emini elindeki asayı sadrazama vermek suretiyle önüne düşüp, kendilerine mahsus hazırlanan yerlerine gelirlerdi. Hazırlanan bu gölgelikte kahveler eşliğinde sohbet edilir, padişahı karşılamak üzere beklenirdi. Padişah tersaneye deniz yoluyla gelirdi. Tersaneye gelince çekdirmeden ve divanhaneden top atılırdı⁷³. Sadrazam, yeniçeri ağası, reisülküttap defterdar efendi, rikâb-ı hümâyûn ve çavuşbaşı iskelede ayakta beklerlerdi. Padişah sandalından inince sadrazam padişaha yaklaşıp zemin-bûs ederek selamladıktan sonra çavuşlar tarafından alkış olurdu. Bundan sonra merdivenin en üst kısmında olmak üzere sırasıyla bulunan şeyhülislam ve iskelede bulunan sadrazam, vezirler, defterdar, reisülküttap, çavuşbaşı, tersane emini, rikâb-ı hümâyûn ağaları “kadd-ı hamide-i terkim” ile padişahı selamlarlardı. Tezkereci, mektûbi efendiler, muhafız ağa ve odabaşı ağa duran kalyonun yanında beklerlerdi, onlarda selama geçince iki nefer gedik ağası merdivenin aşağısında “söz ile kıyam ederlerdi”. Kaptanıderya ve sadrazam padişahın koltuklarına girip merdivenden geçerek Padişaha mahsus hazırlanmış yere gelirlerdi. Daha sonra Kaptanıderya ve tersane emini denize inecek olan kalyonun yanına gelip padişahın izin gelmesini beklerlerdi. Tayin edilen uğurlu saatin gelmesiyle birlikte padişahın da izniyle kalyonun baş ve kış taraflarında kurbanlar kesilerek, dualar edilirdi. Ve kalyonun indirilmesine başlanırdı. Dua eden şeyhe tersane emini tarafından (o esnada) çuka ferace hilâat verilirdi. Kalyon denize indirildikten sonra gemi isimlendirilirdi⁷⁴ ve merâsim münasebetiyle orada bulunan kimseler tarafından tarih düşürülürdü⁷⁵. Önce şeyhülislama sonra Kaptanıderyaya padişah huzurunda hilâat giydirilip alkış olunurdu. Bundan sonrada Kaptanıderyanın hediyeleri sırasıyla rikâb-ı hümâyûna takdim edilirdi. 356 numaralı Sadâret Defterinde rikâb -ı hümâyûna arz olunan

⁷² Orhan Şaik Gökyay, “Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler”, s. 57.

⁷³ a.g.m, s. 58.

⁷⁴ Gemiye isim verme merasimden birkaç gün önce, beş on isim padişaha takdim edilir, padişah içlerinden birini seçerek gemi isimlendirilirdi. Batmaz, **Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi**, s. 20.

⁷⁵ Batmaz, **Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi**, s. 22.

hediye; mücevher kuşak, tüfenk, endam aynası, dürbün, saçaklı ihram diye kayd edilmektedir⁷⁶.

Pusulalar kethüdaya teslim olduktan sonra darüssaade ağası huzurunda; kethüdaya, kapıcılar kethüdasına, hazine kâtibine, ağasına, vekil harç kâtibine, mutasarrıfa, mehterana, çaşnigire, hilâatler dağıtırdı. Bu merâsim esnasında tersane eminine, mimarlarına ve gerekli görülen tersane çalışanlarına da hilâatler verilirdi⁷⁷. Dağıtılan hilâat çeşitlerini anlatan bir başka örnek de 1212/1798 yılı olaylarının kayd edildiği Teşrifat Defteridir⁷⁸. Bu deftere göre kalyonun denize indirme merâsiminde sadrazam'a serasere kaplı samur kürk ve üstlük, şeyhülislama serasere kaplı ferve-i beyza ve üstlük, tersane amirine yeşil çukaya kaplı samur kürk ve üstlük padişahın huzurunda verilmişti. Daha sonra sadrazamın makamı ve huzurunda Kaptanıderyanın kapı kethüdasına, tersane kethüdasına, liman reisine, kalyonlar kâtibi ve vekiline, tersane ruznamçecisine, tersane sergi eminine, icare kâtibine, zindan kâtibine, kul kâtibine, mahzenler kâtibine, mahzenler halifesine, hilâatler dağıtılmıştı.

Kalyonun denize indirilmesi tamamlandıktan sonra tersanede bulunan cami altında bazen sadrazamın huzurunda bazen kaimmakamın huzurunda hilâatler verilirdi. Bu hilâatler şu kişilere dağıılmaktaydı: Üç anbarlı kaptanına, tersane ruznamçeci başına liman katibine, mahzen katiplerine, mahzen eminine, büyük katibine, barut katibine, peksimetçi başına, baş mimar halifesine muhtemed başına, kalyon mimarlarına, nakkaş başına, dökmeçibaşına, kalyon nakkaş başına, donanma başağasına, manda ağasına, divanhane başçavuşuna, liman reisi katibine, liman nazırı vekili katibine, tersane emini çavuşuna, kumbaşına, eyalet başçavuşuna, kalafat ağasına, kalafatçı başına, kalyon kalafatçısına, tersane baş kalafatçısına, kalafat kethüdasına, yiğitbaşına, vardıyan başına, zindan kilitçisine, kethüdalar reisine, makaracı başına, üstübücü kethüdasına, demirci başına, burgucubaşına, marangozbaşına, oymacıbaşına, direkçibaşına, Kaptanıderya çukadarına, tersane

⁷⁶ BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 50 b-51a,

⁷⁷ Kalyonun denize indirilme esnasında tersane eminine giydirilen yeşil çukaya kaplı a'la samur kürk, mühendislere giydirilen elvan çukaya kaplı samur kürk, kalfalara üç sincap kürk ve neferlere hilâatler verildiği yazmaktadır. BOA, C. **BH**, 28/1336, (1216/1802).

⁷⁸ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, s.95.

emini çukadarına, kereste emini çukadarına, teşrîfatî efendiye, halifesi ve kisedarına hilâatler verilmiştir.

Kalyonu denize indirmetöreninde pek çok merâsimde olduğu gibi atiyyeler dağıtılmaktaydı. Kalyonun inşasında ve denize indirilmesi esnasında emeği geçmiş herkese hediyeler verilirdi. Sadrazam kalyonun denize indirilme merâsiminde önemli miktarda atiyyeler verirdi. Bu atiyyeler Sadrazamın huzurunda gemi mimarlarına ve kalfalarına dağıtılmaktaydı. Misal Benova'ya, kantoş samur hil'at, 2000 kuruş, Benova'nın oğlu Benva'ya kubur sincap hil'at, 500 kuruş, tercümana hil'at, 350 kuruş, Burgucubaşı Nikola kalfaya hil'at, 500 kuruş, mimar Dimitri'ye hil'at, 150 kuruş, mimar Hristo'ya hil'at, 150 kuruş, mimar Mavri'ye hil'at, 150 kuruş, burgucu Anaştaş'a hil'at, 150 kuruş, Todori kalfaya hil'at, 150 kuruş, Kalaslu Ali kalfaya hil'at, 150 kuruş, İstefan kalfaya hil'at, 150 kuruş, Manuel kalfaya hil'at, 150 kuruş, Üç Anbarlı kaptanı Mehmed Kaptan'a hil'at, 150 kuruş, Kalafatçı kethüdası Hacı İsmail'e hil'at, 50 kuruş, kalafatçıbaşı Hacı Ali'ye hil'at, 50 kuruş, hamallar kethüdası vekili Petro'ya hil'at, 100 kuruş, hamalcıbaşına hil'at, 50 kuruş verilerek, kime ve ne dağıtıldığını gösteren başka bir örnektir⁷⁹.

Kalyonun denize indirilmesinden sonra padişahın hediye olarak getirdiği meyveler tersane emini tarafından tersane halkına dağıtılırdı⁸⁰. Tersanedeki kalyonun denize indirilmesi tamamlandıktan sonra kaide gereği top atılırdı. Tersanede gemilerin denize indirilme merâsiminden sonra padişahında katıldığı geniş çaplı şenlikler⁸¹ yapıldığı, tersane bahçesinde ağalar arasında çeşitli yarışmalar ve musiki fasılları tertip edildiği⁸² eğlenceler düzenlendiği, çengilerin dahi oynatıldığı bilinmektedir⁸³.

⁷⁹ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, s. 88.

⁸⁰ Sadâret Defterlerinde kalyon, filika ve sandalların alarga olmasıyla alakalı pek çok bölüm daha bulunmaktadır. Ayrıca III. Selim dönemini ele alan 352 numaralı Sadâret Defterinde de gemilerin denize indirilme merasimlerine dair geniş bilgiler yer almaktadır. BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 50 b-51a

⁸¹ BOA, **HAT**, 272/15987, (1203/1789)

⁸² **III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan "Rûznâme"**, yayına hazırlayan. V. Sema Arıkan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s. 159.

⁸³ Kalyonun denize indirilmesi hususuna binaen "*Bimennehu-te'âlâ işbu yevm-u mübârek isneyinde rû-yi deryâyâ nüüzülû musammem olan kalyon-ı cedîdin tenzîline yevm-i -merkûmda bir vakt-i sa'd-i ihtiyar imesi müneccimbâşı efendi dâ'ilerine tenbih olunmağla yevm-i mübarek-i merkûmda saat gurûbu üçü yirmi dakika mürûrunda vakt-i sa'd-i mübârek idüğünü havi efendi-i mümâ-ileyh dâ'ileri bir küt'a zâyîçe pusulasını takdîm etmekle zâyîçe-i merkûme ile yevm-i mezkûrda icrâ olunacak resmin bir küt'a teşrîfat-ı hümmâyûndan mahrec defteri marûz-ı atebe-i ulyaları kılınmıştır.*

2.1.13.Kaptanıderyalık Tevcihinde Gerçekleşen Merâsim

Tersanede yapılan bir diğer önemlimerâsimde Kaptanıderyalık rütbesi verildiğinde uygulanmaktaydı. Bu merâsimBâbîâli'de tevcih edilip hilâat merâsimi gerçekleşirdi. Burada Kaptanıderyaya samur kürk ve donanmış at gönderilirdi. Kaptanıderya donanmış atla ve kendi takımıyla bahçe kapısına gelir, Kaptanıderyaya mahsus filikaya binerek tersaneye doğru yola çıkılırdı. Tersane iskelesinde törenin gerçekleşmesi için Kaptanıderyayı bekleyen tersane emini tarafından karşılanıp büyük odaya geçilirdi. Diğer yandan divanhanede tersane ricali Kaptanıderyayı karşılamak üzere hazır oldukları haberi gelince tersane emini ve kethüdası Kaptanıderyanın önüne düşüp divanhaneye varırlardı. Divanhanede tersane hatibi dua ederken diğer taraftan iki nefer tersâne müezzini merâsim duasını sesli bir şekilde tekrar ederlerdi. Ondan sonra mehterhane çalmaya başlar ve o esnada derya ricalinden kaptanlar, tersane kâtipleri, tersane hizmetlileri rütbelere göre sırasıyla Kaptanıderyanın eteğini öperek selamlarlardı, sonra divanhaneden çıkılır ve toplar atılarak şenlikler başlatılırdı. Akabinde tersanede hilâat merâsimi başlardı. Teşrîfatı efendinin defterine kayıtlı olanlara hilâatler giydirilirdi. Bundan sonra tersane emininin düzenlediği üç gün sürecek olan ziyafete geçilirdi. Kaptanıderya bu ziyafete üzerinde Bâbîâli'de verilmiş hilatleriyle (ferace, samur kürküyle) katılırdı⁸⁴.

2.1.14.Bahriye Kanunnâmesinin İlanı

III. Selim döneminde donanmanın bünyesinde 1220/1805 yılında gerçekleşen bir diğer merâsim de Bahriye Kanunnâmesinin ilanına dair yapılmış merâsimdi. Diğer yapılan merâsimlerden bağımsız olarak gerçekleşen bu törene dair malumatteşrîfat defterlerinde rastlanamamıştır. Bu merâsim bahriyede yapılan ıslahatlara binaen kanunnamenin okunmasıyla gerçekleştirilmiştir. Akabinde gemiden sancak çektilmişti.Dört defa top atılması beklenirken, III. Selimin isteği

Manzûr-ı hümayûnları buyruldukta emr-u fermân şevketlü kerâmetlü mehabetlü kudretlü velî-ni'metim efendim pâdişahım hazretlerinindir. Takririne padişah cevaben; *"Kaîmmakam paşa teşrîfatı mucibince tanzim oluna fesad olur çengiler oynamasın sair rüsûm olsun."* demiştir. BOA, **HAT**, 205/10746, (1204/1790).

⁸⁴ BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356 vr, 50a.

üzerine tüfenk atılarak hem ilan edilmiş hem de Padişahı selamlama merâsimi gerçekleşmişti⁸⁵.

2.1.15.Tersanede İnşası Tamamlanmış Büyük Havuzun Açılış Merâsimi

III. Selim döneminde tersane bünyesinde inşa edilen havuzların tamamlanmasında merâsimler düzenlenmekteydi. Tersane emini tarafından düzenlenen bu tören esnasında istihdam edilen İsveçli mühendislere ve yardımcılara çeşitli hediyeler dağıtılmıştı. Bu hediyeler havuz mühendisi Ruda'ya samur kürk, 25000 atıyyekuruş, kalyon mühendisi Kanberi beyzade'ye samur kürk, 3500 atıyye kuruş, Ofçiyal Maltron'a kâkum kürk, 1500 atıyye kuruş, Ofçiyal Malmak'a kâkum kürk, 1500 atıyyekuruş, Halin ressama, sincap kürk, 1000 atıyyekuruş, tercüman Serakatyo'ya sincap kürk, 1000 atıyye kuruş verilmişti.

Binâ emininin maiyetinde olan hademelere verilen hediyeler ise şu şekildeydi: Baş mu□temed Sa'id Ağa'ya hil'at,1000 atıyye kuruş, kâtip Mehmed Emin Efendiye hil'at, 500 atıyye kuruş, divanhane çavuşu Mustafa'ya hil'at, 250 atıyyekuruş, divanhane çavuşu Seyyid Ahmed'e hil'at, 250 atıyyekuruş, mu'temed Seyyid İsmail'e hil'at, 150 atıyyekuruş dağıtılmıştı. Bunun yanı sıra lağımcıbaşı Lütfullah Alemdar'a, taşçı kalfası Tahir'e, hil□at, 250 atıyyekuruş, taşçı kalfası Mehmed'ehil□at, 250 atıyyekuruş, taşçı kalfası Seyyid Mehmed'e hil□at, 250 atıyyekuruş, dökmeçi hacı Süleyman'a, hil□at, 300 atıyyekuruş, verilmişti. Bununla birlikte Yâni kalfaya; kâkum kürk, 1000 atıyye kuruş, Yorgi kalfaya; sincap kürk, 300 atıyye kuruş, Kamyonos kalfaya; sincap kürk, 300 atıyye kuruş, duvarcı Trandafil kalfaya; hil'at, 500 atıyyekuruş, taşçı Surpa kalfaya; hil'at, 150 atıyyekuruş, Manuel kalfaya; hil'at, 150 atıyyekuruş, demircibaşı Sergiz'e; hil'at, 150 atıyye kuruş, marangoz Petroya; hil'at, 150 atıyyekuruş, burgucu Mikel'e; hil'at, 150 atıyyekuruş, tavşan Yakomî ye; hil'at, 100 atıyyekuruş, hamalbaş Kobra'l'a; hil'at, 25 atıyye kuruş, hamalbaş Kalos'a; hil'at, 25 atıyyekuruş, hamalbaş Manok'a; hil'at, 25 atıyyekuruş, hamalbaş Cenco'ya; hil'at, 30 atıyye kuruş, Hasan kaptana; hil'at, 150 atıyyekuruş, Tosyalı Mehmed kaptana; hil'at, 100

⁸⁵ III. Selim'in Kaptanıderyaya hitaben; *Benim vezirim, Güzeldir. Her bir gemiye birer suret-i verülüb her maddesi kapudanlar belleyüp vaktiyle icra eylesinler. Fîmâ-ba'd bu nizâmın hilafına asla hareket olunmasun Beşiktaş pîşgâhında top yerine tüfenk atsınlar* isteklerini bildirmektedir. BOA, HAT, 90/3670, (1220/1805).

atiyyekuruş, Gerzeli Mehemed kaptana; hil'at, 100 atiyyekuruş, dolap reisi Mehemed reise; hil'at, 100 atiyye kuruş, İbrahim çavuşa; hil'at, 100 atiyyekuruş, hediyeler havuz tamamlanma töreninde dağıtılmıştı⁸⁶.

2.1.16. Donanma Merâsimlerinde Gerçekleşen Şenlikler

İnsanlık tarihi kadar eski şenlikler, toplumlarda çok önemli bir işleve sahipti. Şenlikler; halkın enerjisini boşaltma, eğlenme, tek düzeylikten kurtulup coşkuyla yenilenme ve canlanma gibi birleştirici unsurlar içeren mahiyettedir. Geçmişte törenler ve şenlikler farklı olgu olmakla beraber birbirini takip eden iki kavramdı.

Osmanlı Devleti'nde tertip edilen şenliklerin halkın birbiriyle kaynaşması ve dayanışması gibi sosyal bir olgu içerisinde gerçekleşmiş olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nde kadın, erkek, çocuk, yaşlı, farklı milletten, farklı dinden insanlar tümü bu şenliklere iştirak etmekteydi. Tertip edilen bu şenlikler sayesinde halk arasında ilişkiler perçinleşiyor, bu vesileyle birbirleriyle kaynaşma ve kültür alışverişi gerçekleştirme imkânına sahip oluyorlardı. Şenlikler aynı zamanda halkın çeşitli sınıflarını meydana getirirken, farklı din ve tarikatlarında bir araya gelip kendilerine has anlayışlarını sergilemeleri, şenliklerin nasıl bir ortam ve anlayış çerçevesinde yapıldığını göstermek açısından önemlidir.

Şenliklerin bir başka önemli yönü de esnaf ve zanaatkârların ürünlerini sunma ve tanıtma olanağını elde edebilmeleriydi. Bu sayede şenlik zamanları bir yandan ticari hareketlik ve canlılık sağlarken diğer yandan sanatçıların eserlerini sergileyebildiği, bilimsel tartışmaların gerçekleştiği sahalar oluyordu. Şenliklere yabancı elçilerin katılması Osmanlı kültür hayatını ve yaşam şeklinin dış dünyaya gösterildiği bir alan olmaktadır⁸⁷.

Şenliklerin yalnızca İstanbul'da olmayıp bütün Osmanlı topraklarına yayılması ve ilan edilmesi bölgeler arasında da yakınlaşmayı ve hareketliliği

⁸⁶ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, Ali Temel, s. 90.

⁸⁷ Zeynep Tarım Ertuğ, "On altıncı Yüzyılda Eğlence ve Meclis", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C: IV, sayı 1. İstanbul 2007, s. 9.s.

gerçekleşmekteydi⁸⁸. Şenliklerin bir başka işlevi toplumdaki manevi dengeyi sağlamaktı. Bazen ordu veya donanmanın zorlu yolculuğunun ve meşakkatli mücadelenin ardından kazanılmış bir zaferi kutlamak olurken, kimi zamanda yaşanan bir hezimetin, başarısızlık ardından topluma kötü durumu unutturmak ve üzerlerinde hâkim olan ağır havayı dağıtabilmek adına da yapılmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde tıpkı diğer toplumlarda olduğu gibi takvime bağlı dini hüviyet taşıyan şenlikler ve takvime bağımsız olarak tertip edilen şenlikler vardı. Dini merâsimleri; *bayram*, *mevlit kandili*, *hurka-i şerif ziyaretleri*, *sürre alayı* gibi kutlamalar oluşturuyordu. *Nevruz* olarak bilinen gün de yine Osmanlı Devleti'nde şenliklerle kutlanmaktaydı. Takvime bağımlı olmayan şenlikler özellikle saraya mahsus doğumlar, düğünler, zaferler, seferlere açılmak gibi olaylarla ortaya çıkmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde şenlikler sadece İstanbul'da değil bütün ülkeye duyurulur ve kutlanırdı⁸⁹. Bununla birlikte şehirler baştanbaşa kandillerle, çiçeklerle ve çeşitli süslemelerle süslenirdi. Hatta Padişah tarafından hatt-ı hümayûn yazılarak dükkânların, çarşı-pazarların, meşhur olan bilindik mekânların, devlet kapılarının süslenmesi istenirdi. Şenliklerin en önemli unsuru şüphesiz müzik ve rakstı. Osmanlı eğlence anlayışında da yer alan müzik önemli yer teşkil etmekteydi. Çeşitli sazları kullanan sazandeler çarşı pazarları ve meydanları gezerek müzik icra ederlerdi⁹⁰. Şenliklerde halka eskiden beri yemek ikram edilmesi adettendi. Yemeklerle beraber meyve, kuru yemiş, çeşitli bitkilerden yapılmış şerbetler ikram edilirdi⁹¹. Geçit alayları Osmanlıda şenliklerin vazgeçilmez unsuruydu. Esnaf sergileri, alayları, nahıllar, eğlenceler devletin en üst düzey devletlerin katılımıyla birlikte bu şenlikler, görsel ve işitsel olarak tam bir şölen havasında gerçeklemekteydi. Şenlikler; şiirin⁹², resmin, süslemenin, ışık oyunların, gözbağcılık oyunların, tiyatronun, musikinin, raks gösterilerinin tüm sanatların en güzel şekli ve

⁸⁸ Metin And, **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 9.

⁸⁹ Vedat Arslangiray, **Vahdetî Ebû Bekir Efendi, Vukuat-ı Divâniyye**, İ.Ü Edebiyat Fakültesi, Osmanlı Müesseseleri Medeniyet Tarihi, Mezuniyet tezi, İstanbul 1974, s. 17.

⁹⁰ Nebi Öztürk, "Eğlence", **DİA**, C: X, s. 486.

⁹¹ Zeynep Tarım Ertuğ, "On altıncı Yüzyılda Eğlence ve Meclis", s. 8.

⁹² Sultan III. Ahmed zamanında denize gemi indirilmesi münasebetiyle düzenlenen törene şairlerin katılmasından hatta şair Nedim'in yapılan "uç anbarlı" gemi hakkındaki yazdığı şiirden bahsetmektedir. Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler", s. 61.

en kâmil haliyle icra edilen sahalardı⁹³. Bütün bu merâsimler ve törenler sonrasında yapılan eğlenceler bir toplumun karakterini ve dünyaya bakış açısının sergilendiği çok önemli etkinliklerdi⁹⁴.

Donanma-yı hümâyûnun şenlikler esnasında özel bir yeri vardı. Donanmanın İstanbul'da olduğu zamanlarda kutlanan diğer merâsimlerin şenliğinde deniz üstünü süslemek amaçlı kullanılmaktaydı. Örneğin Sultan Mustafa'nın oğlunun doğumu için düzenlenen şenliklerde deniz yüzeyi için donanma süslenip ışıklandırılmıştı⁹⁵.

Donanmanın denize açılma merâsimleri esnasında tertip edilen şenlikler saray menşeli olmakla beraber belli bir zaman dilimiyle de alakalı olduğu için takvime bağlı şenlikler sınıfına girerdi. Halkın ve devlet ricalinin geniş katılımının olduğu bu şenlikler üzerine Vahdetî Ebu Bekir Efendi (ö. 1202/1789) *Vuku'atı Dîvâniyye*⁹⁶ adlı eserinde, Donanma-yı hümâyûni için yapılan kutlamaların takriben on gün on gece sürdüğünü, bu süre zarfında İstanbul ahalisinin şahit olduğu şenlikleri ve yaşanan mutluluğun tarifi mümkün olmadığını belirtmektedir⁹⁷. Özellikle gece yaşanan şenlikler hakkında bize çok önemli bilgiler veren bu eserde yapılan eğlenceler şöyle ifade edilmektedir. “(75b)...Bahren olan donanma şenliği donanmay-ı hümâyûn'un dördüncü perşembe gecesi şevketlû efendimiz hazreti Yalı Köşkü'ne teşrîf ve fişek şenliği fermân buyrulmağla leyle-i mezkûrede mukaddema tenbih olunan vech üzre tehniye ve tedârik kılınan sallâr üzerinde nâdide sûvar-i acibe ve heyâkil-i garibeden neva nev ihtira ve inşâ ve ibdâ olan enva'i bahrî ve püskürme ve çarh-ı felek resminde masnu-ı nev-icâd fişekler ile şûle-feşân olarak her bir (75a) ocak birgece âteş bâzlıkda izhar-ı yed beyza ve husûsen asmânî fişekler kanadiline tarem asa-i ziyabahş perde-i siyahtar olup mürûr eden eyyâmın hakake

⁹³ Metin And, **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları**, s. 11.

⁹⁴ Z. Tarım Ertuğ, “On altıncı Yüzyılda Eğlence ve Meclis”, s. 5.

⁹⁵ Eserde; şehzadenin doğumu münasebetiyle yapılan törenlerde akşam başlayan şenliklerin sabaha kadar çeşitli eğlenceler içerisinde devam ettiğinden bahs eder. Şenliklerin düzenlenmesi için hatt-ı hümâyuna göre çarşıların pazarların dükkânların devlet dairelerinin ve dahi deniz donanmasını süslendiği birbirinden eşsiz dört gün dört gece yaşandığını kayd etmektedir. **Teşrîfatizâde Mehmed Efendi'nin Teşrîfat Defteri**, Hazırlayan: Halil Mercan, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1998, s. 38.

⁹⁶ **Vuku'at-ı Dîvâniyye**, s. 17.

⁹⁷ Ebu Bekir Efendi eserinde şenliği, “Donanmay-ı hümâyûn eyyâm olan on gün, on gece zarfında ahâli-i İstanbul'dan müşahede olunan sururu ve husûsen leyâisinde hâsıl olan safay-î ruhânî ve neşat-ı vicdânî kabil-i takrir değildir”. Şeklinde ifade etmektedir. **Vuku'at-ı Dîvâniyye**, s. 13.

her sâ'atı bir 'îyd ve leyâlisinin her gecesi bir leyle-i kadr-i sa'id olmuşdu. Bu güne meserreti hubûr ve şadmânî sürûrun taraf taraf ilâ ve işa'ını tahdîs-i nimet-i mevla ve teşekkür-i mevhibe bari-i teâlâya müstelzem olmakdan nâşî Rumeli ve Anadolu câniblerinde vâkı' eyâletler mutasarıffu vüzerây-ı îzâve Mekke-i mükerreme şerîfi ve Kırım Hanı cenâblarına ve Edirne ve Bursa kadılarına bâ-emr-i hümayûn taraf tâmü's-şeref-i âsâfânedden tahrîr olunan mekâtib-i beşâret-i fehva dahi itmamen li'surûr ve tebdilen li'l-hubur hademe-i Devlet-i 'Aliyye'den intihab olanlar ile irsâl olundu”⁹⁸.

İstanbul halkı donanmayı tebrik ve iyi dileklerini bildirebilmek, daha yakından seyredebilmek için kayıklar kiralamıştı. Bu gösteriler sırasında yeni ve daha önce hiç görülmemiş heykellerin örnekleri gösterilmişti. Deniz üzerinde çarkıfelek denen ışık saçan fişekler, yeni ve özenle hazırlanmış örneği olmayan çeşitli havai fişekler atılıp gösteriler yapılmıştı. Ateşbazların sergilediği gösterilerle birlikte özellikle geceleri siyah perde gibi olan gökyüzü fişekler ve kandillerle ışık kubbesine dönüştüğünü, geçen her anın bir bayram gecesine bir kadir gecesi güzelliğinde yaşandığını yazmaktadır⁹⁹.

Şenliklerin eskiden beri yapıldığını başka kayıtlardan da anlamaktayız. On altıncı yüzyılda donanmanın denize açılma merâsimi kapsamında yaşanan şenlikleri seyyah *Fresne Canaye Seyahatnamesi*'nde şöyle tasvir etmektedir; İstanbul'un her yerinde büyük bir telaşla hazırlıklar yapıldığı ve her yerden müziklerin yükseldiği, sabahları pencereden merâsim için yapılan hazırlıkları seyrettiklerini ifade eder. Bunun yanında donanmadaki gemilerin şatafatından, kaptan paşanın tersaneyi denetlerken halkın yaşadığı coşkudan, etrafa ve gemilere yapılan süslemelerden büyük bir hayranlıkla bahseder¹⁰⁰.

Donanmanın açılışında olduğu gibi donanmanın dönüşünde de şenlikler yapılmaktaydı. Dönüş merâsimleri genellikle aynı kurallar çerçevesinde uygulanmakla birlikte zafer hallerinde veya olağan üstü durumlarda daha özen gösterildiğine rastlamaktayız. Özellikle III. Selim döneminde Osmanlı Devletini hatta İslam dünyasını etkileyecek derece önemli olan Fransa'nın Mısır'ı işgal

⁹⁸Vukuat-ı Divâniyye, s. 17.

⁹⁹a.g.e, s. 17.

¹⁰⁰Philippe du Fresne- Canaye, *Fresne Canaye Seyahatnamesi*, çeviren: Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s. 88.

teşebbüsünden sonra kazanılan zafer nedeniyle yapılan merâsimlerin çok daha şaşalı ve coşkulu yaşandığı bilinmektedir. Bilhassa III. Selim'in Küçük Hüseyin Paşa'ya tebrik ve taltif için yazmış olduğu hatt-ı hümayûndan merâsim esnasında tevcih edilen hilâat lerin dışında Kaptanıderyaya ve zafer için çalışmış diğer ileri gelenlere çeşitli hilâatlerin yanında çeşitli hediyeler de dağıtıldığını anlaşılmaktadır. Adı geçen hatt-ı hümayûn da şöyle yazmaktadır. "...hizmetleri cihan makbulü hümayûnum olup yiğitliklerini ve gayretlerini tahsin eylemişimdir. Cümlesine hezâr âferin ve şâpaş olsun. Bu hizmetinizi tahsinen sana hileye-i fâhirei şâhanemden bir sevb bol yenli samur kürk ve bir adet mücevher çelenk ve bir kıtâa murassa seyf ve ilâyevmilkıyam sana nişan olup bâis-i iftiharın olsun için muvaffak olduğunı, nusratı ima eder sancak Mirahuru Sani Esat Bey ile irsal ve maiyetinde olanlara ve gerek İngiltere memurlarına ber mucebi defter hilâat ve nişanlar dahi tesyir olunmakla imdi kürkü duşu şecaatine iksa ve çelengi re'si iftiharına vaz ve kılncı sakı hâkimiyetine bent ve sancağı süvar olduğun sefineye talik ve küşat eyleyüp defter mucibince sairlerini tevzi edesin..."¹⁰¹. Mısır'ın zaferiyle birlikte Sultan III. Selime "gazi" unvanı verilip, camilerde hutbeler okundu. Bunun yanında yapılan şenlikler bünyesinde havaî fişekler atıldı ve kurulan mühendishanenin memurları tarafından ilk defa sıcak hava balonu gösterisi sergilendi¹⁰².

Bir başka zafer şenliği örneği de Hanya kalesinin fethinden sonra yaşananlardı. Halil İnalçık bu olayı; "*Girit'te çetin bir kuşatma sonunda Hanya kalesi fethi, İstanbul'da sevinçle karşılandı; üç gün üç gece donanma ilan olundu. Geceleri Haliç "kandiller ve tayyârât" ile donatılmış kayıklarla doldu, azîm çerâğân oldu*¹⁰³" diye belirtirken deniz zaferlerine mahsus şenliklerin muhteviyatı hakkında bize bilgi vermektedir.

İstanbul'da şenliklerin yeri Sultan Ahmed Meydanı¹⁰⁴, olarak bilirse de kayıtlarda donanmanın açılışı esnasında Haliç, boğazın üstü ve sahil kesiminin şenlik alanları olarak zikredildiğini görmekteyiz. Donanmanın denize açılış merâsimleri sırasında fişek şenliğinin çokça yapıldığını cephaneden barut alımıyla ilgili

¹⁰¹ Enver Ziya Karal, **Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 79.

¹⁰² Kemal Beydilli, "III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar", s. 47.

¹⁰³ Halil İnalçık, **Devlet-i Âliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları-II**, s. 321.

¹⁰⁴ Z. Tarım Ertuğ, "Eğlence ve Meclis", s. 9.

belgelerden¹⁰⁵ anlamaktayız. İ. H. Uzunçarşılı eserinde, donanmanın açılış merâsimi esnasında Yalı Köşkü'ne doğru açılan gemileri uğurlamak ve seyretmek amacıyla halkın sahil ve iskelelere nerdeyse yığıldığından bahsederken,¹⁰⁶ yaşanan olağanüstü coşkuyu bize tarif etmektedir.

¹⁰⁵ BOA, **Cevdet Maliye**, 130/5667, (1216/1801).

¹⁰⁶ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s. 439.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Donanmanın Denize Açılış Merâsimi

3.1.1. Donanmanın Denize Açılış Hazırlıkları

Osmanlı Devleti'nin Gelibolu'yu fethi, hem Rumeli'ye resmi geçişinde hem de denizcilik sahasında sağlam adımlar attığı döneme denk gelmektedir. İstanbul'un fethiyle birlikte tersaneler yeniden canlandırılmış, Sultan II. Bayezid ve Sultan I. Selim dönemlerinde Osmanlı'nın bütün topraklarında tersaneler inşa edilmiştir.

Osmanlı donanması Sultan II. Bayezid döneminden başlayarak on dokuzuncu yüzyıla kadar olan dönemde ilkbaharda¹ denize açılması adetti. Bazı seneler ise Mısır'daki ticaretin güvenliğini sağlamak amacıyla kış mevsiminde de Akdeniz'e gemi gönderilmekteydi². Rûz-ı Hızır³ günlerinin başlangıcıyla derya mevsimi açılmış olurdu. Derya mevsiminin gelmesiyle birlikte sefer hazırlıkları başlanırdı⁴. Donanma Rûz-ı Hızır ile Rûz-ı Kasım tarihleri arasında deryada bulunurdu.

Donanmanın her yıl mutâad olarak denizlere açılmasındaki maksat; Akdeniz sahillerin muhafazasından sorumlu olan Osmanlı Devleti'nin ecnebilere ve korsanlara⁵ gücünü göstermek ve oradaki ahalinin emniyetini sağlamaktı. Bunun yanı sıra devletin bir diğer amacı, Akdeniz sularında seyreden ticaret gemilerin güvenliğini muhafaza etmektir. Özellikle uzak olması hasebiyle Cezayir sahillerinde

¹ BOA, **HAT**, 153/6452, 1213/1799.

² Yusuf Alperen Aydın, **Sultanın Kalyonları** Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770), Küre Yay. İstanbul 2011, s. 388.

³ BOA, **HAT**, 258/14895,(1220/1805); Rûz-ı Hızır; Milâdî takvime göre Mayıs'ın altıncı, Rumî takvime göre Nisan'ın yirmi üçüncü günüdür. İnanışlara göre, çaresiz kalan ihlâs sahiplerinin yardımına koşan Hızır Peygamber, kendisi gibi ölümsüz olan İlyas Peygamber ile bu günde buluşurlar. Bu gün baharın başlangıcı olarak kabul eldir. Bu mevsim Rûz-ı Kasım'a kadar sürer. Kışın başlangıcı olan Rûzı Kasım; Rumî takvime göre Ekim'in yirmi altıncı, Milâdî takvime göre ise Kasım'ın sekizinci günüdür. Dolayısıyla sene Hidirellez ve Kasım olmak üzere ikiye ayırmışlardır. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri**, C. III, s. 803 ve a.g.e, C. II, s. 205.

⁴ BOA, **C.BH**, 133/6460.

⁵ BOA, **C.BH**, 27/1246,(S 29 1204/7 Kasım1789); BOA, **C.BH**, 133/6463, 1205/1790.

Osmanlı Devleti'nin varlığını hissettirmek ve o bölgeye musallat olan eşkıyaların zararlarını önlemekle birlikte Akdeniz'deki korsanların ayarı düşük parayla verilen zararları ortadan kaldırmak⁶ ve oluşabilecek şaibeli durumlara mani olmak amacıyla bir nevi gözdağı vermektir. Donanmanın her sene sefere açılması aynı zamanda deniz neferâtının düzenli olarak talim yapmasına imkân sağlaması açısından da önemliydi⁷. Önceleri sadece Akdeniz'e donanma açılırken zaman içinde, özellikle de 1624 yılından sonra Kazakların saldırılarına karşı koyabilmek adına bir donanmada Karadeniz'e gönderilmekteydi⁸.

Osmanlı Devleti hüküm sürdüğü denizlerin hâkimi olarak topraklarının en uzak noktalarına donanmasıyla ulaşmaktaydı. Afrika'nın kuzey kısmında yer alan Cezayir, Tunus gibi Osmanlı topraklarını donanmayla kontrol edebilmekteydi.

Osmanlı donanması Cezayir, Tunus⁹, Özi¹⁰, Varna, Tuna, (İnce) adı altında donanmalardan oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti sahip olduğu donanmasıyla denizlerin tümüne ulaşabilme ve o toprakların deniz gücüyle irtibata geçme olanağına daha kolay erişebiliyordu. Bu denizlerde seyreden donanmaların başına başbuğ atanmaktaydı¹¹. Başbuğun donanmada yeri önemliydi. Padişah tarafından onaylanarak seçilirdi. Cezayir Tunus kaptanları Akdeniz başbuğuna bağlıyken¹² Özi, İnce donanma Karadeniz Başbuğuna bağlı olmaktaydı. Adı geçen donanmaların merâsim esnasında İstanbul'a bizzat merâsim için geldiklerini, maiyetinde bulunan gemileri törenle sergilediklerini, bu geçit esnasında yenilenmiş, süslenmiş gemilerin halk ve padişah tarafından temaşa edildiğini belgelerden görebilmekteyiz.

Sultan III. Selim döneminde donanmanın hızla gelişmesi ve güçlenmesi için çok gayret edilmişti. Akdeniz ve Karadeniz'e güçlü bir donanma gönderebilmek için tüccar gemilerine de yer verilmekteydi. Denize açılma sırasında Osmanlı Devletine ait gemilerin yanı sıra donanmanın içerisinde tüccar gemilerin olduğunun ve tüccar

⁶ Ahmed Vâsıf Efendi, **Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr**, Hazırlayan: Dr. Mücteba İlgürel, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1978, s. 139.

⁷ Y. A. Aydın, **Sultan Kalyonları**, s. 388.

⁸ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s. 437; C. BH, 92/4429, (06 B -1205/10 Nisan 1790).

⁹ Donanma gemilerinin içinde bulunan Cezayir ve Tunus kaptanlarına diye yazılan hükümde bir sınıflandırma olduğu bizlere göstermektedir. BOA, C. BH, 133/6463, (1205/1791).

¹⁰ Özi donanması Karadeniz'e açılan bir diğer donanmaydı. BOA, AE. SABH. I, 10/913, (1203/1789).

¹¹ BAO, AE. SABH. I, 1/3, ,(1203/1789); BAO, C. BH, 31/1618,(1215/1801).

¹² Zarfî Orgun, "Osmanlı İmparatorluğunda Kaptan Paşalara ve Donanmaya Yapılan Merasim", s. 135-144.

gemilerin kadrosundan faydalandığını belgelerden müşahede edebilmekteyiz¹³. Bununla birlikte Osmanlı Devleti donanmanın sefere açılacağı sırada pek çok gemi ve türlerini kiraladığına da rastlamaktayız¹⁴.

Deniz donanmasının sefer dönüşlerinde tersaneye giren gemiler, kalyonlar ve tüm teçhizat yenilenirdi. Yeni gemiler yapılır, eksikler giderilir, devletin bütün topraklarından donanma için iktiza eden malzemeler temin edilir, donanmanın daha güçlü ve kudretli olabilmesi için bütün Osmanlı Devleti ve tebaası seferber olurdu. Bütün bu hazırlıklar bir sonraki baharda yapılacak donanmanın açılış seferine kadar tamamlanırdı.

Sefer hazırlıklarını padişah yakından takip ederdi. Sultan III. Selim'in sır kâtibi Ahmed Efendi'nin tuttuğu rûzname de Padişahın tersaneyi tebdilen gezdiği tersanenin durumu hakkında defterdardan ve tersane emini tarafından mütemadiyen bilgi aldığını kaydetmektedir. Bununla beraber pek çok diğer bütün kaynaklarda gemilerin yapımı hakkında bilgi alabilmek için tersaneyi sık sık tebdil kıyafet gezdiği ikazlarını yaptığını, donanmanın güçlü olması için gereken tedbirlerin alınmasını tembihlediğini görmekteyiz¹⁵. Yine bir başka belgede padişahın tebdilen tersaneyi ziyareti esnasında donanama kaptanlarından ve tersane memurlarından eksikler ve noksanlara dair bilgiler aldığını ve bu bilgiler doğrultusunda vazifelerini yapmaları hususunda sert bir şekilde ikaz ettiği görülmektedir¹⁶. Hatt-ı hümayûnlarında Padişah tersane idarecilerini belli durumlarda ikaz ettiğini, ihtiyaç duyulan durumlarda yeniden nizam verilmesinin gerekliliğini ve çoğu zamanda yapılmakta olan gemileri temaşa ettiğini belirtirken padişahın donanma hakkındaki titizliğini de bize göstermektedir¹⁷. Bunu yanı sıra Sultan III. Selim donanmanın her türlü ayrıntısıyla

¹³ BOA, HAT, 1399/56329,(1205/1791).

¹⁴ Belgede donanma maiyetinde bulunmak üzere kiralanan yirmi sekiz kıta su kayıklarının ücretlerini göstermektedir. BOA, C. BH, 86/4115, (1204/1790).

¹⁵ Padişah kaymakama hitaben; “*Kaimmakam paşa, Dün ki gün tebdilen tersaneye vardım gemileri gördüm, işe yarar sağ gemi az kalmış. Birkaç mâh mukkaddem bazı mahallerde müceddeden birkaç gemi yapılmak için tertib olunmuş idi. defterdar akçelerini gönderdi mi*”...”bu devlettir bunda hatır gönül olmaz tersane eminine tenbih edesin bir gün evvel levazımı tekemmül ediüp işinde kusur etmesün sonra elimden kurtulamaz.” şeklinde görüşlerini bildirmiştir. BOA, HAT, 228/12712, (1210/1796).

¹⁶ BOA, HAT, 1394/55820, (1205/1790)

¹⁷ Mehmed Ali Beyhan, **Saray Günlüğü**, Doğukütüphanesi yayınları, İstanbul 2007, s. 166.

hatta tersanedeki çalışanları teşvik etmek için şevklendirdiğini belgelerden müşahade edebilmekteyiz¹⁸.

Donanmanın açılmasından evvel bütün gemilerin merâsim için bakımları, nakışları, mefruşatı, boyaları¹⁹ yenilenecek tamamlanırdı. Gemilerin tezyinatına yani süsüne ve görünüşüne büyük önem veriliyordu. Donanmanın denizlere açılışı esnasındaki gemilerin, kalyonların, görünüşleri, intizamı çok mühimdi.

Donanmadaki düzen devleti dolayısıyla devletin gücünü temsil etmekteydi. Devlet donanmanın ihtişamıyla, devlet ricaline, yabancılara, büyük küçük bütün halka denizler üzerinde ki hâkimiyetini sergilerdi. Bu nedenle görünüşündeki heybet çok önemliydi. Sultan III. Selim'in donanmanın görüntüsüyle alakalı sadrazama gönderdiği hatt-ı hümayûnda şöyle bahs etmektedir. “*Gemiler alarga olduğu vakitte donanmaları, inceleri ve cümle armaları, boyanıp yağlanmıyor, inceler çamaşır ipi ve kapu ipi gibi görünüyor. İnce ve alat boyanıp, yağlanup püserî gibi görünmelidir. Düvel-i sâire sefâin-i armaları nasıldır dikkât oluna ifadeye hâcet yokdur, ben görürüm ikdâm ve gayret eylesün göreyim anı ve gemilerin bakır kaplamasına dikkât eylesün zirâ faidesini tecrübe eyledik kaplanmamış var ise kaplasun*”²⁰.

Donanmanın denizlere açılmak için yaptığı hazırlık aynı zamanda pek çok esnafın iş yapmasına vesile olmaktadır. Bütün Osmanlı topraklarından temin edilen malzemelerle birlikte iktisadi olarak ciddi bir hareketlilik ve canlılığa neden oluyordu. Bu sebeple tamamlanan donanma ve donanmanın açılışı hem halkın hem de devletin yakından ilgilendiği büyük bir hadise olmaktadır. Donanma için yapılan merâsimlerin halktaki tezahürünü, sefer öncesi halkın ve devlet ricalinin şenliklere iştiraklerini III. Selim döneminden hemen önce yaşamış olan teşrîfatçı Vahdetî Ebu Bekir Efendi (ö. 1202/1789) tarafından yazılmış olan “*Vuku'at-ı Dîvâniyye*”²¹ adlı eserde görmekteyiz. Vahdetî Ebu Bekir Efendi, donanmaya dair hazırlıkların tamamlanmasının ardından başlayan şenlik ve merâsim günlerinin toplamı takribi

¹⁸ Padişah bu konuyla alakalı olarak; “*Benim vezirim, gerek bunların gerek verasından çıkacak donanmaların neferat ve zehair ve mühimmatları her ne ise bir gün evvel teknil olunup müheyya olsun, gülleleri ve barutları çok olsun, hak teâlâ muvaffak ve mansûr eylesin*” şeklinde temennide bulunmuştur. BOA, HAT, 238/13291, (1213/1799).

¹⁹ BOA, A.E.SSM, III, 178/10663,(1212/1798).

²⁰ BOA, HAT, 263/15212, (1210/1796).

²¹ V. Arslangiray, **Vahdetî Ebû Bekir Efendi, Vuku'at-ı Divâniyye**, s.13.

olarak on gün on gece sürdüğünü söylemektedir. Ebu Bekir Efendi donanmaya hizmet eden esnafında bu şenliklerde yer aldığını yazmaktadır. Osmanlı Devleti'nde düzenlenen şenliklerde eğlenceli ve göz alıcı kısmı Esnaf Alaylarıydı. Osmanlı ordusu sefere çıkarken muhakkak esnaf alayı ve şenlikleri yapılmaktaydı²². Esnaf halkı, sürekli seferler içinde olan bir ülkenin yapısı içerisinde Osmanlı toplumunun en etkin gurubuydu²³. Esnaf Alay-ı esnasında esnaf halkını becerilerini, ürünlerini, sergiledikleri hünerlerini ortaya koydukları bu geçitler halk ve yabancılar tarafından çok ilgi görürdü. Donanmaya hizmet vermiş esnaf eserlerini Sultan Ahmed camiinde sergilemekteydi. Sergi etkinliğinden sonra yüz kırk yedi kol esnaf önce Bab-ı Hümayûn önünden daha sonra Alay Köşkü'nün altındaki Bab-ı Âsâfi önünden sırayla ve tek tek geçerek Muhzır ağa meydanında toplanırlardı. Burada Padişah ve donanma için dualar edilip veduanın ardından şenlikler eşliğinde kendilerine tek tek ikramlar sunulmakta olduğunu Ebubekir Efendi eserinde kaydetmektedir²⁴. Sultan III. Selim döneminde de donanma açılışı öncesinde Esnaf Alay geçidinin aynı şekilde devam ettiğini düşünmekteyiz.

Yapılan bütün hazırlıklardan Padişahın en ince ayrıntısına kadar haberdar olmakla beraber donanmayla ilgili tayinlerden alaya katılacak gemilere kadar hepsinin bizzat padişahın onayıyla gerçekleştiğini belgelerden tespit etmek mümkündür. Özellikle merâsimlerle ilgili düzenlenecek alaya hangi gemilerin katılacağı hususunu Padişahın bizzat Kaptanıderyayla mütalaa ettiklerini belgelerden anlamaktayız²⁵. Donanmanın temaşasıyla ilgili padişahın görüşü sorulan bir başka belgede²⁶ ise 1205/1791 yılında Cezayir donanmasının gereken vakitte gelemeyince padişaha bildirilmiş ve Cezayir donanmasının ne zaman temaşa edileceğine dair bilgi istenmiş bu konuda padişah görüşünü bildirmişti.

²² Metin And, **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları**, s. 227.

²³ Zeynep Tarım Ertuğ, "15. Yüzyılda Osmanlılarda Gündelik Yaşama Dair Bazı Ayrıntılar", İstanbul Üniversitesi 550.yıl Uluslar Arası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu,(XV. Yüzyıl) İstanbul 2004, s. 254.

²⁴ **Vukuatı Divaniye**, s.13.

²⁵ BOA, **HAT**, 197/9931,(1206/1792).

²⁶ Cezayir donanmasından altı geminin henüz gelmediğini bildiren Kaptanıderya gelmeyen gemilerin alaya ne zaman katılabileceğini sorusuna binaen padişah: "*Kaimmakam manzurum olmuştur. Bu gün olamaz. Cümlesi tekemmül gelsin bana haber veresin. Kaptan Paşaya haber gönderesin gemileri bu gün kâbil ise çekdiresün tersaneden gitsünler*". Hepsini bir arada görmek istediğini belirtir. BOA, **HAT**, 1393/55699,(1205/1791).

Donanmanın denize açılışı sırasında tersanede yapılan gemilerin “alarga”²⁷ yani denize açılma merâsiminden sonra gerçekleşen bir diğer kadim merâsim de donanmada yer alan neferata ait mevacibin dağıtılması için yapılan törendi. Mevacib dağıtılma töreni için sergi ferşi²⁸ düzenleme ve sergi nazırı tayin etme kararı alınır. Bu karar alındıktan sonra kararın en son hali padişaha sunulur, padişah tarafından onaylandıktan sonra sergi ferşine geçilirdi²⁹. Gemilerin alarga olmasıyla birlikte gerçekleşen mevacib³⁰ dağıtımını bazen şartlar gereği daha önceye veya daha sonraya alınabilirdi³¹.

Donanmanın denize açılma hazırlıkları esnasında gerçekleşen bir diğer âdet de gemilerin herhangi bir ziyana uğramaması, zaferle dönüp gelebilmesi maksadıyla Eyüp Sultan Camii’nde okutulan Buhârî-i Şerîf ve Neccâri-i Şerîfti³².

Donanma merâsimleri Osmanlı Devleti’nin denizler üzerinde yapılan en büyük törenleriydi. Sefere çıkma mevsimi yaklaştığında, tersane emini Bâbîâliye gelerek donanmanın denize açılması için sadrazamdan izin³³ ister; donanmanın hazır olduğuna dair bilgi vermekle beraber ne kadar süre içerisinde denize açılabileceğini de yazılı olarak beyan ederdi³⁴. Sadrazamda bu durumu padişaha telhis ile bildirirdi. Bundan bir sonraki adım müneccimbaşının en uygun ve uğurlu saatin tespiti için kendisinden zayıç isteme aşamasıydı. Vakt-i said yani uğurlu vaktin tayini Osmanlı Devleti’nin en kadim³⁵ geleneklerinden biriydi. Müneccimbaşı donanma merâsimlerinin gerçekleşmesi esnasında son derece önemli bir etkiye sahipti.

²⁷ Alarga: Duran gemilerin denize açılması veya gemilerin denizde açığa çıkma hali. **Kamûs-i Bahrî Deniz Sözlüğü**, haz, Mustafa Pultar, İş Bankası Yay, İstanbul 2011, s. 7.

²⁸ Sergi: devlet tarafından alacaklara ödenmek üzere verilen vesikanın adıdır. Sergi ferşi ise: alacak sahiplerinin alacaklarını alabilmeleri için düzenlenen sergiler için kullanılan tabirdir. M. Zeki Pakalın, **a.g.e**, C: III, s. 184.

²⁹ BOA, **HAT**, 202/10379, (1205/1791).

³⁰ Mevacib: üçer aylığı bir arada verilen maaş, aylık. Pakalın, **a.g.e**, C. II, s. 495

³¹ BOA, **HAT**, 258/14895, (1220/1805).

³² Şakir Batmaz, **Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi**, s. 37.

³³ Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 437.

³⁴ BOA, **HAT**, 1501/70, (1220/1805).

³⁵ Belgede uğurlu saatin aranma hususuyla alakalı olarak Padişah; “*Bi’t-tevfikallahu te’âlâ donanma-yı hümâyûn nusret-makrûnlarının mevsim-i hurûcu takarüb etmekle gerek alarga olunmaları gerek âlây ile ihrâcları vakt-i sa□d-i muhtara tatbik olunmak ve yedine kadime-i devlet-i ‘aliyyelerinden olduğuna binaen...*” şeklinde bildirmiştir. BOA, **HAT**, 115/4594, (1220/1805).

3.1.2. Uğurlu Vakit Tayini ve Münecimbaşısı

İslam bilimlerinde *ahkâm-ı nücûm*, *ilm-i nücûm*, *ilm-i eflak* diye bilinen, astronomi ve astroloji³⁶ olarak adlandırılan ilimle uğraşan ve yıldızlardan bir yorum çıkartabilen³⁷ kişilere “münecim” denmekteydi. En önemli vazifeleri astronomi hesapları ile takvim hazırlamak olan münecimbaşısı Osmanlı'nın son zamanlarına kadar bu vazifesini sürdürmüştür. Münecimbaşısı hazırladıkları takvimleri takdim ettikten sonra ekseriyetle *Nevrûziyye* isimli atıyyeler alırlardı³⁸. Bununla birlikte münecimbaşısının en mühim görevlerinden biri, ramazan ayı imsakiyesini ve devletin muhtelif işleri için başvurulmuş zayıçeleri hazırlamaktı³⁹.

En eski devirlerden bu yana astroloji bütün ana bilimlerle paralel seyreden bir değerde olmuştur. Çünkü astrolojide veya ilm-i nücûmda âlem-i kebirin (makrokozmos) âlem-i sağire (mikrokozmos) etkisinin olduğu bilinmekteydi⁴⁰. Kâtip Çelebi'nin “*Akıllı bir münecim, yıldızların hareketlerinin keyfiyetinden onların görünüşlerinden, bir burçtan bir burca geçişinden bâzı hadiseleri vukuundan önce çıkarmak mümkündür bu tıpkı hekimin nabız hareketlerinden hastalığı önceden tespiti edebilmesi gibidir*”⁴¹ dediğini kaydetmiştir. Fakat Kâtip Çelebi burada genel bir kaidenin söz konusu olamayacağına da altını çizmekle beraber bu ilmin sadece karada ve denizde rehber edilecek kadar uğraşılması gerektiğini de belirtmektedir⁴².

Osmanlı Devleti'nden önce de pek çok İslam devletlerinde hükümdarların münecimbaşısı bulunuyordu. Münecimbaşılığın kurum olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte Fatih Sultan Mehmed ve Sultan II. Bayezid zamanında İranlı Selman adlı bir münecimin varlığından söz edilmektedir⁴³.

Öteden beri en güzeli, en doğruyu ve en isabetliyi yapma isteği insanı “eşref saat” in arayışına sevk etmiştir. Yıldızların, burçların, gezegenlerin, ayın ve güneşin

³⁶ Salim Aydüz, **Osmanlı Devletinde Münecimbaşılık ve Münecimbaşılar**, Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Tarihi Bölümü, İstanbul 1993 s. 2.

³⁷ Mehmed Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri**, C: II, s. 618.

³⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s. 371.

³⁹ Salim Aydüz, **Osmanlı Devletinde Münecimbaşılık ve Münecimbaşılar**, s. 74.

⁴⁰ S. Aydüz, **a.g.e.**, s. 10.

⁴¹ S. Aydüz, **a.g.e.**, s. 11.

⁴² Bilal Yurtoğlu, Kâtip Çelebi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2009, s. 412.

⁴³ **a.g.e.**, s. 23.

konumlarının hareketlerinden çıkartılan hükümlerde en elverişli ana tekabül eden saate “eşref saati” denirdi⁴⁴. Eşref saati anlamına gelen *vakt-i muhtar*, *yümünlü*, *mes’ud*, *uğurlu an*, *vakt-i sudûr* gibi tabirler kullanılmıştır. Genel olarak padişah ve devlet adamları doğrudan uğurlu saate göre hareket etmekten ziyade, eşref saatini daha çok devlet teşrifatı içerisinde bir kaide-i kadim⁴⁵, bir an’ane olarak görmüş ve her devirde uygulamaya devam etmişlerdir⁴⁶.

Müneccimbaşına Osmanlı Devlet adamları tarafından devlete ait pek çok iş hususunda uğurlu saatin tespiti için müracaat edilirdi. Orduların sefere çıkmasında, savaş için hareket edilmesinde, donanma-yı hümâyûnun denize açılmasında, donanma dönüşünde gemilerin Haliç’e girilmesinde⁴⁷, gemilere filandıra çekilmesinde⁴⁸ ve devlete pek çok önemli durumlarda titizlikle uğurlu saat gözetilmekteydi⁴⁹. Bununla birlikte padişahların sultan düğünü gibi şahsi işlerinde de çocuklarının doğumundan ziyafetlerin tertibine varana kadar⁵⁰ eşref saatini aradıkları görülmektedir. Müneccimbaşının bir diğer görevi de yeryüzüne ve gökyüzüne dair hadiseleri bildirmek ve yorumunu yapmak; deprem, güneş tutulması, kuyruklu yıldız gibi doğa olaylarının oluşumunu açıklamaktı⁵¹.

Müneccimbaşı donanmaya dair hazırladığı zayiçeleri padişaha gönderir ve padişahın uygun görmesi takdirinde uygulamaya geçilirdi. Sultan III. Selim ilm-i nücüm konusundaki düşüncesini gönderilen zayiçenin kenarına “*Her gün Cenab-ı Allah’ın günüdür. Benim asla nücûma itikadım yoktur. Tevekkeltüâlâllah ne gün münasib görürseniz donanma çıksın. Cenk dahi ne gün münasib ise olsun*”⁵² şeklinde yazarak, uğurlu gün ve saatlerin abartılmaması hususuna değinmiştir. Lakin Sultan Selim ilm-i nücüm hakkında görüşünü bildirmekle beraber saltanatı süresince bu

⁴⁴ Reşat Ekrem Koçu, “eşref saati”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C: IX, s. 5384; Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri**, C: I s. 619.

⁴⁵ BOA, **HAT**, 115/4594, (1220/1805).

⁴⁶ S. Aydüz, **a.g.e.**, s. 99.

⁴⁷ BOA, **HAT**, 176/7658, (1217/1802).

⁴⁸ Donanma merasimlerinin mekânları ile ilgili kısımda ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

⁴⁹ S. Aydüz, **Osmanlı Devletinde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar**, s. 111.

⁵⁰ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 371.

⁵¹ S. Aydüz, **a.g.e.**, s. 113.

⁵² BOA, **HAT**, 213/11608, (1205/1791); Enver Ziya Karal, **III. Selim’in Hatt-ı Hümâyûnları (1789-1807)**, s. 70.

konudaki teşrîfat ve kaideye uymayı hiçbir zaman ihmal etmediğini görmekteyiz. Sultan III. Selim'in müneccimbaşısı Cihangirli Mehmed Sadık Efendi idi⁵³.

3.1.3. Donanma-yı Hümâyunun Tersaneden Denize Açılması

Osmanlı donanmasının denize açılmak için hazır vaziyette gelmesiyle birlikte sıra gemilerin alarga olmasına gelirdi. Tersâne-i Âmire den yapılacak olan gemilerin alarga merâsimi denize açılış merâsimin denizdeki birinci aşamasıydı ve çok büyük önem taşımaktaydı. Donanma merâsimleri içerisinde gemilerin alarga olma hadisesi için müneccimbaşından uğurlu saatin tayinin istemek vaz geçilmez bir kaideydi⁵⁴. Müneccimbaşı hazırladığı zayıçe üzerine denize alarga olma saatini ve daha sonra tersaneden hareket etme saatini teferruatlı bir şekilde hem Kaptan-deryaya hem de sadrazama birer kıta pusula göndererek bildirirdi. Alarga töreni gerçekleşikten sonra Yalı Köşkü'ndeki merâsime geçilirdi. Merâsimler aynı gün içerisinde olurken bazen bir iki gün sonra da gerçekleştirildiğine rastlamaktayız. Bazı zamanlarda ise Flandra çekme merâsimi gemilerin alarga olmasında sonra gerçekleşebilmekteydi⁵⁵.

Gemiler alarga olduktan sonra birkaç gün Haliç'te bekler, sergilenmiş olan gemiler halk tarafından temaşa edilirdi.

3.1.4. Donanma'nın Tersaneden Çıkışı

Osmanlı donanmasının denize açılma merâsiminin günü tespit edildiğinde o günün sabah namazının akabinde vezirler, şeyhülislam, kazasker, nişancı, defterdar ve yeniçeri ağası davet üzere kendi kayıklarıyla tersaneye gelirlerdi. Tersanedeki Kaptanideryanın odasına geçer ve yerlerini alırlardı. En son olarak sadrazam gelirdi. Sadrazamı Kaptaniderya tersanenin iskelesinde karşılar ve selamlama merâsiminden sonra sadrazamın önünden yürümek suretiyle divanhaneye varırlardı.

⁵³ a.g.e, s. 255.

⁵⁴ BOA, HAT, 115/4594, (1220/1805).

⁵⁵ BOA, HAT, 1495/13, (1220/1805).

Bütün heyet tamamlanmış vaziyetteyken sadrazam; tersane emini ve tersane kethüdasına hitaben “*donanma-yı hümâyûnün cemîi mühimmâtı görüleb bi-kusur yirli yirine teslim tekmîl olundu mı*” sorusunu sorar. Onlar cevaben “*temâm oldu ve cümle mühimmât ve levâzım görüldü*”⁵⁶ diye söyledikten sonrabâta tersane eminine, tersane kethüdasına ve sırasıyla tersane kâtiplerine ve hizmetlerine hilâatler dağıtırdı. Bu tören gerçekleşirken padişahın gelecek haber beklenirdi. Hareket haberi gelince vezirler başlarında selimi kavuklarıyla, ulema örfleriyle diğer devlet erkânı selimi serpuşlarıyla başarda-i hümâyûnadağru giderlerdi.

Odadan çıkıp başardaya geçmeleri ise şu şekilde olur; evvela tersane ricali çıkar, daha sonra devlet erkânı çıkıp, sadrazamı selamlamak üzere dizilirler, ondan sonra sadrazam odadan elinde sedefkâr asa ile ayakta beklemekte olan ulema ve vezirlere selam vererek hepsinin önüne geçip arkasından ulema ve vezirler kendisini takip ederek yürürlerdi. Daha evvel sadrazamı beklemek üzere iskeleye gelmiş olan reisülküttab, çavuşbaşı ile selimi başlığıyla elinde asasıyla tersane kethüdası ve onun önünde Kaptanıderya elinde asasıyla ayakta beklerlerdi. Sadrazam iskeleye varıncaiskelede bekleyen Kaptanıderyayı ve deniz ümerasını önüne alıp başardaya doğru geçerlerdi. Alay sancaklarıyla süslenmiş olan başardaya bütün mürettebat biner ve serenelere, küpeştelere, direklerin tepesine dizilerek uğurlama merâsimi için yerlerini alırlardı⁵⁷. En sona Kaptanıderyabaşarda-yı hümâyûna binip, Sancağı şerifin dibinde ayakta durmak suretiyle yerini alırdı. Başarda-yı hümâyûn mehter eşliğinde Yalı Köşkü’ne doğru yola çıkar fakat önce Kireç İskelesine uğrar sadrazam burada inip kara yoluyla saraya gelerek Yalı Köşkündeki merâsime oradan iştirak ederdi. Başarda mehter eşliğinde Yalı Köşkü’ne önüne doğru yol alırdı. Azap kapısı önüne gelince Yalı Köşkü’nden gelecek haberi beklemek üzere dururdu. Donanmanın tersaneden çıkması bu şekilde gerçekleşirdi⁵⁸.

⁵⁶ Tevki’î Abdurrahman Paşa, **Osmanlı Devleti’nde Teşrifat ve Törenler**, Haz: Sadık Müfit Bilge, Kitabevi yayınları, İstanbul 2011, s. 39.

⁵⁷ Şakir Batmaz, **Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi**, s. 39.

⁵⁸ **Tevki’î Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi** adlı eserde kayıtlı olan donanmanın denize açılma merasiminin tersane kısmında icra edilen merasime başka yerde rastlamamış olmamla birlikte bütün donanma merasimleriyle alakalı her türlü bilgiye Tevki’î Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi’nin kaynaklık ettiğine şahit olmuştum. On yedinci yüzyıl merasim kaidelerini anlatan Tevki’î Abdurrahman Paşa’nın Kanunnâmesi on sekizinci yüzyıla gelindiğinde bir takım değişiklikler olduğunu düşünmekteyim. III. Selim döneminin yazılı kaynaklarında açılış günü tersanede yapılan merasimlere dair herhangi bir kayıta rastlamadım. Ayrıca kullandığım kaynaklarda Yalı Köşkü’nde icra edilecek merasime sadrazamın kayıkla değil Bab- ı Âsafi’den çıkıp şeyhülislamla birlikte Topkapı

3.1.5. Donanmanın Denize Açılış Merâsiminin Uygulama Alanı Yalı Köşkü

Donanmanın en görkemli merâsimleri Yalı Köşkü'nde gerçekleşmekteydi. Donanmanın açılış merâsimine Padişah Yalı Köşkü'nden iştirak ederdi⁵⁹.

Denize açılmasının bir gün öncesinde kethüda bey, daha erken bir tarihte müneccimbaşının tayin etmiş olduğu donanmanın hareket saatini bir gün evvelinden kethüda bey; sadrazama, Kaptanıderya ve teşrifati efendiye yazılı olarak bildirirdi⁶⁰. Yalı Köşkü'nde gerçekleşecek merâsim için ise bir gün öncesinden şeyhülislama reisülküttab kisedarıyla haber verilirdi. Defterdar ise kethüda bey tarafından tezkire ile davet edilirdi.

Tayin edilen vakitte Yalı Köşkü'ne evvela defterdar gelir ve diğer devlet adamlarını beklerdi. Reisülküttab şeyhülislama⁶¹ refakat ederek Bab-ı Âsafiye gelirlerdi. Daha sonrabelirlenen vakitte sadrazam gelir ve şeyhülislam efendiyle beraber bir miktar beklemeleri ve dinlenebilmeleri için hazırlanmış olan Darüssaâde ağa mevkiine⁶² geçerlerdi⁶³.

Padişah, üzerinde kıymetli seraser kaftan, başında kıymetli taşlarla süslenmiş mücevveze veya selimi başlık,⁶⁴ rikâb takımıyla⁶⁵ beraber gerçekleşecek olan merâsim temaşası için has bahçe kapısından içeri girerdi. O sırada has bahçenin

Sarayının içinden geçerek ulaşıp dâhil oldukları gözlenmektedir. Tevki'î Abdurrahman Paşa, **Osmanlı Devleti'nde Teşrifat ve Törenler**, Haz: Sadık Müfit Bilge, Kitabevi yayınları, İstanbul 2011, s. 38-40.

⁵⁹ Ebu Bekir Vahdeti Efendi, **Vuku'at-ı Divaniyye**, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, TY, 1529, vr.74-b; BOA, **HAT**, 184/8506, (1203/1789); BOA, **HAT**, 1504/80, (1222/1807).

⁶⁰ Haz. H. Ahmed Arslantürk M. Tosun S. Soyluer, **Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifat-ı Kadîmesi**, s. 133.

⁶¹ BOA, **HAT**, 198/9988, (1205/1790-1791).

⁶² Belgelerde Darüssaade mevki ve tahta perde olarak zikredilen kısımların; merasim için özel olarak oluşturulmuş geçici birer mevki oldukları kanaatindeyim. Darüssaade mevki deniz ümerasından üst düzey rical için kullanılırken özel tahta çit ile çevrelenmiş ve "tahta perde" adıyla anılan mevkiide sair deniz ümerasına hil'atlerin sunulacağı bir bölüm olarak oluşturulmuş olduğunu düşündürmektedir.

⁶³ **Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifat-ı Kadîmesi**, s. 133.

⁶⁴ III. Selim'in sır kâtibi olan Ahmed Efendi'nin ruznamesinde Yalı Köşkü'nde düzenlenen merasim sırasında padişahın üstünde kakum serhadi olduğunu yazdığını belirtmektedir. (Kakum serhadi; devlet adamlarının seyahat sırasında giydikleri kürktür.) Mehmed Ali Beyhan, **Saray Günlüğü**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2007 s. 195; Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı Devletinde Resmi Törenler ve Birkaç Örnek", **Osmanlı**, C: IX, Ankara 1999 s. 133.

⁶⁵ BOA, **HAT**, 198/9997, (1205/1790-1791).

içinde daha evvel gelmiş ve yerlerini almış defterdar efendi, reis efendi, rikâb-ı hümâyûn ağaları, reisülküttab ve çavuşbaşı ağalar, durdukları yerden padişahı selamlardı⁶⁶. Mektûbi efendi, teşrifâtî efendi ve kisedarı, tezkireci efendiler ise padişahın sol tarafına gelecek şekilde konumlanarak binek taşına⁶⁷ doğru selama dururlardı⁶⁸.

Bu sırada sadrazamın binek taşı mevkiine doğru gelmesiyle alkış⁶⁹ başlar, bu esnada padişah yolun yarısına gelmiştir ki katılımcılar tekrar yere kadar eğilmek suretiyle kendisini selamlayıp alkış tutarlardı. Sadrazam ayrıca padişahın önüne geçerek, onunla birlikte binek taşına kadar yürürdü⁷⁰. Padişah binek taşına gelip atından indiğinde yeniden alkış olunur, o sırada binek taşı mevkiinde duran şeyhülislam eğilerek selam verirdi. Şeyhülislamın selamından sonra orada bulunan herkes toplu halde *kadd-ı hamide-i terkîm*⁷¹ ile selam verdikten sonra padişahın, sağından şeyhülislam, solundan sadrazam koltuğuna girerek⁷², padişahı tahtına kadar getirirlerdi.

Padişah tahtına oturana kadar herkes ayakta beklerdi. Padişah tahtına yerleştikten sonra sadrazam ve şeyhülislam yeniden “*darüssaade ağa mevkiî*” şeklinde zikr olunan yere geçerlerdi⁷³. Daha sonra Padişah sadrazam ve şeyhülislamla bir miktar görüşürdü. Müneccimbaşının belirlediği uğurlu saatin gelmesiyle birlikte padişahın izniyle kapıcı ağa⁷⁴ ve haseki ağa; bostancıbaşı ağanın sandalıyla tersaneden merâsimle ayrılmış olan ve baştarda-i hümâyûnile Azap Kapısı civarına

⁶⁶ BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 52a.

⁶⁷ Binek taşı: Padişah ve devlet erkânı gibi önemli kişilerin ata binebilmeleri için saraylar, konaklar, camiler gibi gerekli olan yerlerde cümle kapılarının önüne konan basamak şeklinde taşlardır. Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul 1961, C:V, s. 2794.

⁶⁸ **Mehmed Es’ad Efendi’nin Teşrifat-ı Kadîmesi**, s. 133.

⁶⁹ Alkış: Osmanlı Devlet teşrifatının vazgeçilmez kaidesi olan alkış padişah ve devlet adamlar için söylenen güzel sözler demektir. Çeşitli törenlerde alkış çavuşları teşrifati efendinin işaretiyle “Aleyke avnullah”; “uğurun açık olsun, ikbalin efzûn padişahım, ömrü devletinle bin yaşa”; “Maşallah, mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var!” diyerek bir ağızdan bağırırlardı.

⁷⁰ BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 52a.

⁷¹ Kadd-ı hamide-i terkîm: Herkes birlikte boyunlarını beline kadar eğmek suretiyle verilen selam. Bu selamın geçtiği yerlerde bu tabiri kullanacağız.

⁷² Padişah tahtına giderken koltuğuna sadrazamın girdiği ve orada ayakta durmakta olan şeyhülislam efendinin saygın bir biçimde padişahın yanına davet edildiği belirtilmektedir. BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 52a.

⁷³ **Mehmed Es’ad Efendi’nin Teşrifat-ı Kadîmesi**, s. 134.

⁷⁴ a.g.e. s. 134.

gelmiş bulunan Kaptanıderyayı davet etmek ve Yalı Köşkü'ne getirmek üzere baştarda-i hümâyûnagiderlerdi⁷⁵.

3.1.5.1. Padişahın Beşiktaş'tan Sandal-ı Hümâyûn ile Yalı Köşkü'ne Gidişi

Padişah Topkapı Sarayı'ndan mevsimi geçirmek üzere Beşiktaş Sahil Sarayına taşındığını çeşitli belgelerde rastlamaktayız⁷⁶. Padişah Beşiktaş Sarayında bulunduğu zamanlarda Yalı Köşkü'nde düzenlenecek merâsime deniz yoluyla katılırdı. Beşiktaş'tan merâsime iştirak şekli şu şekilde gerçekleşirdi. Uğurlu vaktin gelmesiyle birlikte Padişah Beşiktaş'tan Sandal-ı hümâyûna biner ve maiyetiyle Yalı Köşkü'ne doğru yola çıkar. Bu esnada devlet adamları ve diğer görevliler hiyerarşik bir sıra içinde dizilmiş olarak köşkün önünde padişahı beklerlerdi. Yalı Köşkü'nde binek taşının sol tarafına gelecek şekilde üç sıra halinde dizilmiş olan en üstte vezirler, onların önünde tezkireci, mektûbi, teşrifati, başbâkî-kulu, onlarında önünde maliye tezkirecisi, cizye başbâkî-kulu olmak üzere dururdu. Binek taşının iki yanında ise sadrazam ve şeyhülislam dururlardı. Sandal-ı hümâyûn iskeleye doğru geldiği görülünce sadrazam iskeleye doğru yürürdü. Diğer taraftan Yalı Köşkü'nün iskelesinde muntazam bir şekilde dizilmiş olan rikâb-ı hümâyûn ağaları, defterdar efendi, reisülküttap ve çavuşbaşı ağa iskelede ayakta bekliyor olurlardı. Padişah sandalıyla yaklaştığı görülünce “zemin bûs”⁷⁷ edilerek selamlanır. Sandal iskeleye varınca çavuşlar alkış tutar, akabinde sadrazam “zemin bûs” yer öper gibi yaptıktan sonra tekrar alkış olurdu. Padişahın bazen yürümeyip atına bindiği de olmaktaydı. Yürüyerek değil de atını kullandığı zaman sadrazam önünden vakur bir şekilde yürüyerek eşlik ederdi. Ancak ineceği vakit padişahın kollarına girerdi. Padişahın ata binmeyip yürüyerek devam ettiği zamanlarda ise sadrazam zemin bûs ettikten sonra sol koltuğuna girer bir miktar yürürlerdi. Binek taşının yanında duran şeyhülislamın yakınına geldiklerinde şeyhülislam padişahı “kadd-ı hamide” ile selamlar ve sağ tarafından koltuğuna girerek taht-ı hümâyûna kadar eşlik ederlerdi. Tahta

⁷⁵ BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr.52a.

⁷⁶ BOA, **HAT**, 197/9910, (1205/1790-1791).

⁷⁷ Zemin bûs: Saygı kastiyle yer öpme selamı. Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitapevi, Ankara 1990, s. 1416.

gelindiğinde padişahı tahtına oturturlardı. Burada şeyhülislam ve sadrazamla bir miktar sohbetten sonra şeyhülislam ve sadrazam padişahın yanında ayrılıp darüssaâde ağa mevkiine geçerler. Bundan sonra merâsim bilinen şekliyle devam ederdi⁷⁸.

Tersanede başlayan merâsime geri dönülecek olursa teşrîfatın diğer ayrıntılarını tespit etmek mümkün olacaktır. Tersaneden kurbanlar kesilerek, dualar eşliğinde⁷⁹ büyük bir merâsim ve şenliklerle alarga olmuş olan donanma sanki deniz üzerinde bir alay-ı hümayûn⁸⁰ oluşturulmuş gibi Yalı Köşkü'ne doğru yola çıkardı⁸¹. Kaptanıderya sancaklarla donatılmış ve süslenmiş baştarda-i hümayûnun sancağ-ı şerifin dibinde ayakta vakur bir şekilde dururdu⁸². Diğer yanda mürettebat; serenlere, küpeştelere, direklere dizili bir vaziyette coşku içerisinde sahil ve cıvar iskelelere seyretmek için gelmiş halkı selamlarlardı⁸³. Baştarda-i hümayûn Yalı Köşkü'nün bahçe kapısının karşısına gelince dururdu. Donanmada ki diğer gemilerde hem temaşa edilebilmesi hem de Yalı Köşkündeki merâsime dâhil olacak kişilerin inebilmesi için teker teker bahçe kapısının yakınına gelirdi⁸⁴. Kaptanıderyayı baştarda-i hümayûndan bostancıbaşının sandalıyla haseki ağa alıp getirirdi. Kaptanıderya başında kallavi⁸⁵ sarığı ve ferace kürküyle kayıktan inip⁸⁶ Yalı Köşkü'nün bahçesine geldikten sonra diğer kapudanlar ve deniz ricali de kayıklarla Yalı Köşkü önüne gelirlerdi. Burada Kaptanıderyayı bekleyen bostancıbaşı, çavuşbaşı, kapucular kethüdası ağa başlarında selimi kavuklar ve mevsim gereğince yün feraceleri ve ellerinde asa ile, haseki ağa ve kozbekçi ağa kendilerine mahsus

⁷⁸ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, Ali Temel, s. 65.

⁷⁹ Câbî Ömer Efendi, **Câbî Tarihi**, Haz. Mehmed Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 36.

⁸⁰ Zeynep Tarım bu makalesinde Alây-ı Hümayûn'u şu şekilde ifade etmiştir: “güç ve kudretin iç dinamiklerindeki güzellik, şecaatte kahramanlık, adalette koruyuculuk, cömertlikte mükrinlik gibi imgelerle zuhur ederken, biçimsel güzellik, Saray, taht, başkent gibi sembollerle ifade edildi. Bu sembollerin az ifade edilip en görüneni Alây-ı Hümayûn devletinin ve sarayın iç içe geçmiş yapısının teşrifata uygun bir şekilde kademeleşmesinin sahnelenmesiydi”. Zeynep Tarım, “Alây-ı Hümayûnların Güç ve Güzellik Sembolleri: Solaklar” **İstanbul Araştırmaları Yıllığı**, Annual of İstanbul Studies, c. 2/ 2013.

⁸¹ Ayrıca padişahın alay ile gelmesine dair ayrıntı için bkz. **Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr**, s. 139.

⁸² Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s. 439.

⁸³ Şakir Batmaz, **Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi**, s. 39.

⁸⁴ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, s. 66.

⁸⁵ III. Selim dönemini anlatan bu eserde Kaptanıderyanın merasimde kallavi giymesi hususuna “*resm-i kadim*” diye belirtmektedir. Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, s. 64.

⁸⁶ BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 52a.

elbiseleriyle, bostancıbaşı kethüdası ağa ise başında mücevveze sarığı ve üzerinde kırmızı çuka feracesiyle Yalı Köşkü'nün duvar kapısının dışından Kaptanıderyayı selamlarlardı⁸⁷.

Kurulmuş olan tahta perdenin iç kısmında padişahın solakları ve peykleri hilal şeklini almış vaziyette ayakta beklerdi. Tahta perdenin yanında ve arkada çavuşlar yer alırdı. Birinci ve ikinci ağalar başlarındaki sade destarlarıyla Yalı Köşkü'nün yakınında dururdu.

Kaptanıderya Yalı Köşkü'nün bahçe kapısına çıktığında bostancı başı ağa, çavuş başı ağa, kapucular kethüdası ağa sıralı ve düzgün bir şekilde Kaptanıderyanın önünden gitmek suretiyle yürüyerek Yalı Köşkü'ne doğru gelirlerdi. Haseki ağa ve kozbekçisi ağa Kaptanıderyanın koltuklarına girerek duvar sırasınca yürürdü. Kaptanıderya binek taşı mevkiine doğru gelirken, hazır bulunan ağalar Kaptanıderyayı selamlardı. Mirâhur-ı evvel, şehriyar ağa, teşrifati efendi sade destarlarıyla Kaptanıderyayı selamladıktan sonra silahtar ağa binek taşının olduğu yerden Kaptanıderyayı karşılayarak sadrazamın yanına getirirdi. Sadrazamla Kaptanıderya'nın selamlaşma merâsiminden sonra baltacılar tarafından yapılan kahve ikramı gerçekleştirilirdi⁸⁸. Kahveler içildikten sonra Kaptanıderya silahdar-ı şehriyarî vasıtasıyla padişah huzuruna davet edilirdi. Bunun üzerine darüssaade mevkiindeki sadrazam, şeyhülislamve Kaptanıderya üstlüklerini çıkarıp⁸⁹ padişahın huzuruna çıkarlar ve hilâat giydirilme merâsimi başlardı⁹⁰.

3.1.6. Hil'atler

Donanmanın denize açılma merâsiminin en önemli kısımlarından birini hilâatlerin tevdi töreni oluştururdu.

Osmanlı tarihinde hilâat genellikle içi kürklü kıymetli kumaşlardan yapılmış bir dış kaftan için kullanılan isimdir. Her ne kadar kelime itibariyle hal

⁸⁷ Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifat-ı Kadîmesi, s. 134

⁸⁸ Mustafa Münif Efendi, Defter-i Teşrifat, s. 65.

⁸⁹ a.g.e, s. 66.

⁹⁰ Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifat-ı Kadîmesi, s. 135.

kökünden gelen elbisenin taltif amaçlı verilmesi anlamına gelse⁹¹ de çeşitli kaynaklara göre hilâtin bir kaftan çeşidi olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde padişah tarafından hilâat giydirmek; tevcih edilmiş mevki ve mansıpların tebriki ve teşviki için verilen hediyelerdi. Donanmanın denize açılması sırasında da merâsimin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Donanma merâsimlerinde verilmek üzere daha evvel özenle hazırlanmış olan hilâatler, sadrazama şeyhülislama ve kapudan paşaya padişahın huzurunda giydirilirdi. Bunun yanı sıra Padişah tarafından darüssaade ağasına, sadâret kethüdasına ve hazinedar-ı şehriyariye, tersane ricaline ve donanmadaki hizmet ve emeği geçen herkese hediyeler dağıtılmaktaydı⁹². Bütün bu düzeni ve kime ne verileceği hususu daha önceden mevcut defterlere uygun bir şekilde hazırlanır ve merâsim günü kusursuz bir şekilde teşrîfati efendi tarafından uygulanırdı.

Yalı Köşkü'nde gerçekleşen merâsimde bazen değişiklik olmakla birlikte çoğunlukla sadrazama seraser samur kürk ve üstlük verilirdi, bunun yanında şeyhülislama genellikle beyaz çukaya kaplı samur kürk ferve-i beyza beyaz çukaya kaplı samur kürk hilâat, kaptanıderyaya da serasere samur kürk verilirdi. Hilâat çeşitlerinde bazen farklılık olabilmekteydi. Mesela 1205/1791 tarihinde şeyhülislama çuka feraceye kaplı ferve-i samur kürk verildiğini de görmekteyiz⁹³. Kaptanıderyaya verilen hilâatler konusunda ihtimam gösterilip titiz davranıldığını bu konuda bizzat padişahın fikrinin alınmasından anlamaktayız⁹⁴.

Verilen hilâatler belgelerde çoğunlukla “yeni kumaştan yapılmış samur kürk kaplı ilbâs”⁹⁵ diye geçerken bir diğer belge de ayrıca “kumaştan yapılmış samur kürk ve üstlük”⁹⁶ birlikte zikredilmektedir. Bununla birlikte kaymakama da donanma

⁹¹ Mehmed Şeker, “Hilâat”, maddesinde; devlet adamlarının üzerindeki elbiseyi çıkarıp birine iltifat ve teşvik etmek amacıyla verilen değerli bir elbise diye belirtmektedir. **DİA**, C: XVIII, s. 22.

⁹² Gökyay, “Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrîfat Hakkında Bazı Belgeler”, s. 64.

⁹³ BOA, **Cevdet Maliye**, bundan sonra (**C.ML**), 89/4031, (1205/1791); BOA, **C.SM**, 77/3860, (1205/1791).

⁹⁴ Bu konuda fikri sorulan padişah hattın üzerine şöyle yazmıştır, “*Hazır olunan kürk bol yeni çukaya kaplı samur seraser kaplı kürkü yine rüsûm üzere giyülsün sonra anı giydirürsünüz*”. BOA, **HAT**, 194/9559, (1205/1791).

⁹⁵ BOA, **C.BH**, 115/557, (1205/1791).

⁹⁶ BOA, **C.SM**, 112/5607, (1206/1792).

merâsimleri esnada hilâat verildiğini III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi tarafından tutulan Rûznâme'de görmekteyiz⁹⁷.

3.1.6.1. Donanmanın Denize Açılışında Verilen Hilâatlar

Merâsim esnasında Yalı Köşkü'nde tahta perdenin arka kısmında ümera-yı deryadan kapudanlara, deniz beylerine hilâatlar dağıtılırdı. Deniz ümerasına verilecek hilâatların kime verileceği, ne verileceğini Kaptanıderya takdir eder ve dağıtılacak kişilerin isimlerinin yazılı olduğu defteri teslim ederdi⁹⁸. Mehmed Esad, Teşrifât-ı Kadîme adlı eserindeki kayıtlara göre dağıtılan hilâatlar ise şöyleydi⁹⁹; deniz ricalinden tersane kethüdası paşaya, deniz ricalinden kaptan paşaya, patrona kaptanına, liman reisine, riyale (kayık) kaptanlarına birer sevb olarak veriliyordu.

Donanma-yı hümâyûnun 1209/1795 senesinde ki denize açılışında Yalı Köşkü'nde düzenlenecek merâsim için hazırlanan hilâatlar¹⁰⁰ şöyledir, Sadrazam bir samur hilâat, şeyhülislama bir samur hilâat, kapudan paşaya bir samur hilâat verilmişti. Tersâne-i Âmire paşasına, baştarda-i hümâyûn paşasına, kapudane-i hümâyûn, patrona-i hümâyûn, riyale-i hümâyûn, liman reisine, teşrifati efendiye birer hilâat dağıtılmıştı.

Hilâatların kimlere verildiğini ve türlerini belirten başka bir kayıt olan 356 numaralı Sadâret Defterine göre¹⁰¹ de Yalı Köşkü'nde padişah huzurunda donanmanın denize açılma merâsimi esnasında dağıtılan hilâatlar şöyleydi. Sadrazama: iki hilâat kumaş-han, ba post-ı semmur, maâ üstlük sevb, (Samur kürklü kumaş-han ve üstlük), Şeyhülislama: beyaz çuka ferace, ba post-ı samur hilâat, Kapudan paşaya: semmur hilâat verilmişti. Bununla birlikte çekdiri başlarından yedi kişiye yedi hilâat-i hassülhas, çekdiri beylerinden üç kişiye üç hilâat-i kuşaklık, kapudane-i hümâyûna ve patrona-i hümâyûna ve riyale-i hümâyûn

⁹⁷ III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan "Rûznâme", s. 11.

⁹⁸ Mustafa Münif Efendi, Defter-i Teşrifat, s. 66.

⁹⁹ Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifat-ı Kadîmesi, s. 137.

¹⁰⁰ BOA, C.SM, 123/6168, (1209/1795).

¹⁰¹ BOA, Sadâret Defteri, nr, 356, vr, 125b.

kapudanlarından olan üç kişiye üç hilâat-i ala ve liman reisine bir hilâat-i kuşaklık verilmiştir. Toplamda üç samur kürk ve on dört hilâat verildiğine dair kayıtlar mevcuttur.

Yalı Köşkü'nde merâsimin çeşitli aşamaları devam ederken, padişah tarafından Kaptanıderyaya hilat giydirildikten sonra padişah Kaptanıderya ile bir süre konuşurdu. Bu görüşme esnasında Kaptanıderya gideceği seferde donanmanın güzergâhını ve sefer boyunca neler yapmayı tasarladıklarını padişaha ve oradahazır bulunanlara anlatırdı. Mesela Vâsıf Tarihi'nde donanma ile ilgili merâsimin anlatıldığı kısımda Gazi Hasan Paşa'ya hilâat giydirildikten sonra padişaha ve orada bulunan devlet ricaline hitaben; Akdeniz'e musallat olmuş olan Malta korsanlarını ve din düşmanlarını temizleyeceklerini anlatmıştı. Ayrıca Allah'ın inayetiyle niyetlerini gerçekleştirmek için donanmayı her türlü intikamdan ve tehlikeden koruyacağını, donanma-yı hümâyûnun geçeceği sahillere, bilhassa Cezayir'deki ahaliye ve yetkili kişilere tek tek vazifelerini icra hususunda ihtimam göstermelerini tembih edeceğini ve Akdeniz'in emniyetini sağlamayı en mükemmel şekliyle yapmaya talip olduğunu ve bunu gerçekleştireceğini beyan etmişti¹⁰². Buna mukabil padişah Kaptanıderyaya ve kaptanlara hitaben birbirleriyle ittifak ve ittihat eylemeleri konusunu özellikle tembihleyip iyi dileklerini ve hayır duaların ederdi. Sultan III. Selim'in Kaptanıderyaya hitaben yapacağı konuşmayı ne denli önemseydiğini konuşulacak hususları daha evvel sadrazamla mütalaa etmesinden de anlaşılmaktadır.¹⁰³ Tembihatın nasıl yapılması gerektiği hususundaki incelik ve hassasiyetini belgelerden tespit edebilmekteyiz¹⁰⁴.

Kaptanıderya'nın konuşmasının akabinde çavuşlar kâtibi ve emini üzerinde mücevvezeleriyle, derya-yı ümeranın önlerine düşüp¹⁰⁵ onları ağaçlar mevkiinde alkış için bekleyen çavuşların yakınlarına getirirdi. Hilâatleri verilmiş olan

¹⁰² Yukarıda zikr edilen hadise Yalı Köşkü'nde Gazi Hasan Paşa'nın yönetiminde denize açılacak olan donanma için yapılmış merasim esnasında gerçekleşmiştir. Ahmed Vâsıf Efendi, **Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr**, Mücteba İlgürel, s. 140.

¹⁰³ BOA, **HAT**, 184/8506, (1203/1789).

¹⁰⁴ Konuya dair Padişah; "*Kaimmakam paşa yarın ki gün Yalı Köşkü'nde ilbas-ı kaftan olunan kapudanlar kapudan paşa ile huzûr-ı hümâyûnuma götürüp cümleye birden ittifâk ve ittihâtlarını hâvî tenbih-i şâhânem olunmak münâsib ise ifade oluna mahzur var ise beyân oluna*" şeklinde bildirmiştir. BOA, **HAT**, 183/8435, (1204/1790).

¹⁰⁵ BOA, Sadâret Defteri 356, s. 52a, (1212/1798).

kaptanlara burada çavuşlar alkış ederdi. Deniz ümerasından gelen kaptanlar getirildikleri esnada padişahın rikâb takımı yere kadar eğilerek her bir kaptan beyle tek tek selamlaşıp sırayla girerdi¹⁰⁶. Hil'at verilmiş olan kaptanların isimleri zikredilerek; kayık kapıcısı ve sofa bekçisi başlarında sarıklarıyla¹⁰⁷ tarafından kollarından tutulmak suretiyle sırayla yürüyerek, gemiye bindirilmek üzere haseki ağa ve kozbekçi ağaya teslim ederdi. Kaptanlar gemilerine gitmek üzereyken sadrazam elindeki defterden okumak suretiyle tembih ve hayır dualar ederdi¹⁰⁸. Merâsimin bu kısmı tamamlandıktan sonra Kaptanıderya da padişahın huzurundan ayrılıp darüssaade¹⁰⁹ ağaçlar mevkiine gelir ve burada kahve ve buhur resmi icra olunurdu. Aynı yerde Kaptanıderya bir müddet de şeyhülislam efendiyle görüştükten sonra üzerinde kallavi sarığı ve seraser kürküyle Yalı Köşkü'nden ayrılır, çekdiriye binip baştardaya varırdı¹¹⁰. Bütün deniz ümerasının donanmaya binmesi tamamlanınca sadrazama ve şeyhülislama silahdar tamamlandı haberi getirince sadrazam ve şeyhülislam maiyetleriyle birlikte atlarına süvar olup, tahta perdenin önünden geçip iskeleden kendi sandallarıyla baştarda-i hümâyûna teşrif ederlerdi. Bundan sonra Dolma bahçede gerçekleşecek törene şeyhülislamın bazen katılıp bazen katılmadığına da rastlanmaktadır¹¹¹.

Padişah maiyeti ve çavuşbaşı ağasıyla baştarda-i hümâyûna katılmayıp Yalı Köşkü'nde kalırdı. Hareket etmiş olan baştarda-i hümâyûn Yalı Köşkü'nün tam karşısına geldiğinde durur, Kaptanıderya üzerinde kallavî sarığı ve merâsim esnasında giydirilmiş seraser kürküyle¹¹² kayıkçı kapıcısıyla beraber baştardanın iskelesine (mankaya) inip üç kez zemin-bûs¹¹³ ederek selam verirdi¹¹⁴. Bu sırada Yalı Köşkü'nün deniz kısmının kenarında duran ve selama hazır vaziyette ayakta

¹⁰⁶ Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifat-ı Kadîmesi, s. 136.

¹⁰⁷ Mustafa Münif Efendi, Defter-i Teşrifat, s. 66.

¹⁰⁸ Mustafa Münif Efendi, Defter-i Teşrifat, s. 66.

¹⁰⁹ Pek çok yerde geçtikleri mevkiinin ismi darüssaade diye zikr olunurken 356 numaralı Sadâret defterinde ağaçlık mevki olarak geçmektedir.

¹¹⁰ BOA, Sadâret Defteri, nr, 356, vr, 52a.

¹¹¹ Merasimin bu kısmına şeyhülislamın katılması konusunda; Ahmed Vâsıf Efendi, Üsküdar matbaası, 1219/1804, s. 113 Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr adlı eserde Dolmabahçe'de tertib edilen yemekte şeyhülislamı zikr etmezken, Teşrifati Esat Efendi'nin eserinde ve Mustafa Münif Defter-i Teşrifat adlı eserde şeyhülislamın ziyafete iştirak ettiğini söylemektedir.

¹¹² Mustafa Münif Efendi, Defter-i Teşrifat, s. 67.

¹¹³ Zemin bûs: Saygı kastiyle yer öpme selamı. Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitapevi, Ankara 1990, s. 1416.

¹¹⁴ BOA, Sadâret Defteri, nr, 356, vr, 52a, (1212/1798).

beklemekte olan başlarında selimîleriyle bostancı başı ağa, çavuşbaşı ağa ve kapucular kethüdası, Kaptanıderyanın her selamına temenna ederek karşılık verirlerdi¹¹⁵. Her temenna sonrasında baştardanın farklı yerlerinde duran çavuşlardan her biri alkış eder ve Beşiktaş'a Dolmabahçe'ye doğru ve Kaptanıderyaya mahsus mehterhane çalmak suretiyle top ve tüfek şenlikleri eşliğinde yol alırlardı. Diğer taraftan padişah maiyetiyle birlikte Sepetçiler Kasrından donanmanın Beşiktaş'a gidişini temaşa eder ve burada beyaz kâğıt üzerine iki kıtığa "keşide-i silk" yazıyla tembihat ve güzel temenni içeren bir hatt-ı hümayûn yazarak karakulak eliyle Dolmabahçe'ye gönderirdi¹¹⁶.

3.1.6.2. Donanmanın Denize Açılış Merâsiminin Kaptanıderya Olmadan İcra Edilen Şekli

Osmanlı Devleti'nde donanmanın açılış esnasında tertip edilen merâsimler yaşanan zaferler ve olağanüstü durumlar neticesinde bazen farklı şekilde tertip edilmekteydi. Bu değişiklikler bazen açılışın Ramazan ayına tesadüf etmesinden bazen de Kaptanıderya görev icabı İstanbul'da olmadığından gibi zamanlarda gerçekleşirdi.

Donanmanın açılış merâsimlerinde Kaptanıderya İstanbul'da olmadığı zamanlardamerâsim kaidelerinde kısmi değişiklik olup tören yine aynı şekliyle devam ederdi. Buna örnek olarak 1201/1787 yılında gerçekleşmiş olan donanma açılış merâsiminde Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa donanmanın bir kısmıyla Mısır'da olmasından dolayı donanma sadece Karadeniz'e açılmıştı. Kaptanıderya olmadığından merâsime padişahın izni doğrultusunda tayin edilen donanma başbuğu önderlik etmişti. Donanmanın Yalı Köşkü'ne gelmesi Başarda-i hümayûnun hareket etmesi hilâatlerin tevdi edilmesi aynı şekilde icra edilirken Kaptanıderyaya hazırlanankürkü *bila bohça* herhangi bir şeye sarılmaksızın kapı kethüdasına Kaptanıderyaya verilmek üzere teslim edilmişti. Törenden sonra padişahın izniyle merâsime katılmış olan devlet adamları atlarına binip kendi makamlarına dönmüşlerdi. Bu merâsimde Kaptanıderya bulunmadığından dolayı haseki ağası

¹¹⁵Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifat-ı Kadîmesi, s. 136

¹¹⁶III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan "Rûznâme", V. Sema Arıkan, s. 11.

davete katılmamış ve donanmanın hareketi esnasında Kaptanıderya tarafından geminin içinde yapılması gereken selam merâsimi gerçekleşmemiş ve alkış olmamıştı. Bu tarihteki donanmanın açılışı sırasında Dolmabahçe’de de düzenlenen ziyafet tersane emini Ali Râik’in ricasına binaen bu seferlik gerçekleşmemişti. Bir gün evvel yazılan ve kethüda tarafından Dolmabahçe’de teslim edilecek zayıçenin bir sureti teşrîfati efendi tarafından tersaneye götürülmek suretiyle başbuğa teslim edilmişti. Kaptanıderya adına muhtad avâid ise kapı kethüdası vasıtasıyla teşrîfati efendiye teslim edilmişti. Kaptanıderya olmadığından dolayı düzenlen merâsimlerde kâtib ve emin ve bostancı başı ve çavuş başı ve kapucular kethüdası, rikâb ve diğer ağalar “*destâr-ı âdîlerle*” bulunmuşlar, mutad olan merâsim kıyafetleriyle iştirak etmemişlerdir. Başlarda hareket ettiği zaman Yalı Köşkü’nün dışında sahil kenarında ayakta duran rikâb ağaları ancak ayakta durmuşlar temenna etmemişlerdi. Kaptanıderya olmadan ifa edilen merâsimlerde rikâb ağalarına tezkire yazılmadığı gibi Kaptanıderyayı dayapılan merâsimden haberdar etmezlerdi.

Yine 1193/1779 tarihinde Gazi Hasan Paşa’nın Mora’nın nizamına memur olduğu bir dönemde donanmanın açılış merâsimine katılmamış. Açılış esnasında Yalı Köşkü’nde düzenlenen merâsime başbuğ tayin edilen Derviş Bey iştirak etmişti¹¹⁷.

Büyük çapta düzenlenen törenlere genellikle şeyhülislam ve sadrazamın katılmaları kaideydi, fakat bazı istisnai durumlarda merâsim onlarsız düzenlenir, takdir edilen hilâat kendilerine teslim edilmek üzere kendilerine mahsus yardımcılar tarafından alınırdı.

3.1.7. Dolmabahçe Ziyafeti

Donanmanın denize açılma törenindeki ikinci büyük merasim Dolmabahçe’de tersane emini tarafından¹¹⁸ tertip edilen ziyafetti. Genellikle donanma ile ilgili merâsimlerin sonunda tüm donanma ricaline gerek padişah

¹¹⁷ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrîfat**, s. 62.

¹¹⁸ BOA, **Sadâret Defteri**, 356, nr, vr, 52a.

tarafından, gerek Kaptanıderya tarafından Tersâne-i Âmire divanhanesinde ya da Dolmabahçe’de ziyafetler verilirdi¹¹⁹.

Bu ziyafetin gerçekleşeceği uğurlu saatle ilgili en uygun zaman yine müneccimbaşının hazırladığı zayıçenin içinde yer alırdı¹²⁰. Dolmabahçe merâsimi tersane ricali ve ahalisi için büyük önem arz ederdi. Donanmanın Beşiktaş’a demir atmasının ardından sadrazam, Kaptanıderya, diğer kapudanlar ve deniz ricali sandallarla ziyafete iştirak etmek için sandallarla iskeleye gelirlerdi. İskeleye tersane emini başında kafesi destar, üzerinde feraceyle ve elinde asasıyla karşılamak için vaziyette beklerdi. Sadrazam ve şeyhülislam maiyetleriyle birlikte gelip, iskeleye çıktuktan sonra tersane emini elinde sedefkâr asayı sadrazama verip şeyhülislamı eteğinden öperek selamlar, sonra önlerinden yürümek suretiyle binek taşına kadar eşlik ederdi. Binek taşına gelindiğinde orada kendilerine hazırlanmış atlara binip Dolmabahçe’de önceden hazırlanmış olan *gölgelik* ismi verilen yere gelirlerdi¹²¹. Buraya daha evvel gelmiş olan defterdar ve takımı, reisülküttab ve diğer görevliler sadrazamı, şeyhülislamı selamlamak için beklerdi. Ayakta gerçekleşen bu selamlaşma bittikten sonra sadrazam, şeyhülislamve Kaptanıderyakendisine mahsus hazırlanmış yere geçerdi. Herkes yerine yerleştikten sonra nizami bir şekilde sadrazamı sırasıyla defter efendi, reisülküttap, sair rical, muhızır ağa, karakulağ-ı bostani, kapucular kethüdası ve selam ağası damen bûs¹²² ederek selamlardı. Son olarak Kaptanıderya kendi takımıyla gelip sadrazamın eteğini öperek selamladıktan sonra ziyafete¹²³ geçilirdi. Bazı zamanlarda ziyafet olmaz sadece kahve merâsimi gerçekleşirdi¹²⁴.

¹¹⁹ Orhan Şaik Gökyay, “Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler”, s. 66.

¹²⁰ Belgede;“...süfün-idonanma-yı hümayûnları Kapudan paşa kulları ma’iyyetiyle bâdbân-küşâ azîmet olmak üzere gurre-i Rebî’ü’l-evvel’e kadar âmâde olunacağı beyânıyla gurre-i merkûmeden sonra hurûçları istîzânına dair müşârun-ileyh kullarının takdim eylediği takrîri bâlâsına merâsimi mu’tâdenin Beşiktaş sâhil sarâyında icrâsı emr-ü fermân buyrulmuş olmağla, mantûk-ı emr-ü hümayûnları müşârun-ileyh kullarına ihbâr olduğundan başka ihtiyar-ı vakt-i sa’îd için müneccimbâşı efendi kullarına...” şeklinde kayıtlıdır. BOA, HAT, 1501/70, (1222/1807).

¹²¹ Mehmed Es’ad Efendi’nin Teşrifat-ı Kadîmesi, s. 137.

¹²² Damen bûs: Etek öpme, bir çeşit selamlama töreni, Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitapevi, Ankara 1990, s. 196.

¹²³ Eserde Dolmabahçe ziyafetinde şeyhülislamdan bahsederken diğer pek çok kaynak şeyhülislamın katılmadığı yazmaktadır. Mehmed Es’ad Efendi’nin Teşrifat-ı Kadîmesi, s.137.

¹²⁴ 1212 yılında düzenlenen Dolmabahçe merasiminde ziyafetten bahs etmemektedir. İkrâm olarak sadece “kahve rûsûmu” geçmekle birlikte yemek teklif edilmediği için hemen hilâatlerin dağıtımına başlandığı kaydedilmektedir Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, s. 68.

Ziyafetin ardından Sadrazam'a mahsus hazırlanmış gölgelik denen mevkiye geçerlerdi. Burada sohbet edilir. Mesela Sultan III. Selim döneminde yazılmış olan *Nuri Tarihi*'nde Dolmabahçe ziyafeti esnasında devlet ricalinin Moskof ve Kırım'a dair meseleler üzerine konuştukları yazmaktadır¹²⁵. Hazırlanan mevkilere geçildikten sonra sadrazamın huzurunda Kaptanıderya ve tersane eminine hilâat verilirdi¹²⁶. Kaptanıderya ve tersane eminine kürkler verildikten sonra tersane ricaline ve ümerayı deryaya teşrîfati efendinin defterindeki kayıtlara göre gerekli kişilere hilâatler dağıtılırdı¹²⁷.

3.1.7.1. Dolmabahçedeki Ziyafette Verilen Hilâatler

Dolmabahçe'de düzenlenen merâsimde hilâatler sadrazamın huzurunda Tersane-i Âmire önderliğinde idarecilerine ve çalışanlarına dağıtılmaktaydı. Bu yapılacak hilâat verilme törenini teşrîfati efendi yönetirdi. Dolmabahçede gerçekleşen hilâat töreni şu şekilde olurdu. Sadrazamın mevkiinde ve huzurunda yapılacak hilâat merâsimi için Kaptanıderyayı ve tersane eminine buldukları yerden teşrîfati efendi davet ederdi. Herkes bir araya gelince teşrîfati efendi elindeki defterden isimleri okur böylece hilâatler dağıtmaya başlanırdı. Kaptanıderyanın samur kürkünü sadrazam oturduğu minderden inip Kaptanıderyaya giydirdi, yerine geçtikten sonra tersane eminine ferace samur kürk giydirilir ve sırasıyla idarecilere, kaptanlara, hizmet edenlere hilâatleri dağıtılırdı. Sadrazam, şeyhülislam ve Kaptanıderya kaptanların hilatlerinin verilmesine kadar ayakta beklerlerdi. Sair hizmetlilerin hilat dağıtımını beklemeyip kendilerine mahsus hazırlanmış yere geçerlerdi. Kaptanıderya sadrazamın yanına giderdi. Burada gül şerbeti ve buhur merâsimi icra olunurdu ve bir miktar "*sohbet-i resmiyeden*" sonra Kaptanıderya sadrazamla vedalaşır şeyhülislamın yanına geçerdi. Burada da kahve, gül şerbeti ikram edilip ve buhur yakıldıktan sonra Kaptanıderya izin alarak; bazen tek başına bazen de maiyetiyle birlikte gitmek üzere atlarına binerlerdi. Tersane emini Kaptanıderyayı iskeleye kadar uğurlardı. Kaptanıderya'nın ayrılmasından sonra

¹²⁵ Seydi Vakkas Toprak, **Nuri Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Danışman: Mehmed Ali Beyhan, İstanbul 2011, s. 703.

¹²⁶ **Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrîfat-ı Kadîmesi**, s. 137.

¹²⁷ BOA, **Sadâret Defteri**, nr. 356, vr. 126a.

sadrazam ve şeyhülislamda kendi kayıklarına binip Dolmabahçe'den ayrılırlardı¹²⁸. Daha sonra sırayla diğer devlet ricali kendi mekânlarına geri dönerdi. Hilâatler genellikle aynı olmakla beraber bazen ufak farklılıklar olurdu.

1209/1795yılı gösteren belgede Dolmabahçe'de tertib edilen ziyafetten sonra verilen hilâatler şöyleydi¹²⁹; Kaptanıderyaya feraceye kaplı samur kürk, Tersâne-i Âmire eminine çuka feraceye kaplı samur kürk, kapudane-i hümâyûna, başarda-i hümâyûna, patronaya, liman reisine, riyale-i hümâyûna, kalyon kâtibine, tersane re'isine, kapudane-i kapudana, üç anbarlı kaptanına, tersane ruznamçecisine, kalyon halifesine, kereste kâtibine, icare kâtibine, sergi eminine, kul kâtibine, liman kâtibine, zindan kâtibine, tersane emini defterdarına, tersane kethüda defterdarına, tersane çavuşbaşına, mahzen kâtibine kalyon baş mimarına, kalyon mimarlarına, barut kâtibine, tersane başçavuşuna, başçavuş kethüdasına, başçavuş eminine, divanhane başçavuşuna, büzürg katibine, tulumbacı başına, nakkaşbaşına, kapudan paşa çukadarına, donanma başağasına, tersane başkatibine, donanma başçavuşuna, tersane gömbaşına, mahzen emini çubiye, mahzen emini sürb'e, meydan re'isine, vardiyân başına, zindan kilitçisine, tersane ruznamçecisi başhalifesine, kalfatçı ağaya, kalafat kethüdasına, yiğitbaşı kalafatçı'ya, ser-kalafatçıya, makaracıbaşına, marangozlar başçavuşuna, manda ağasına, yiğitbaşı marangoz, kethüday-ı marangoz'a, topçubaşı paşa'ya, topçubaşı kapudana, topçubaşı mande-i, demircibaşı'na, burgucu başına, ikinci burgucuya, demircibaşına, yoklama katibine, teşrîfati efendiye, teşrîfati kisedar halifesine, odacı başına, birer hilâat verildiği görülmektedir.

Dolmabahçe'de verilen ziyafet tamamlandıktan sonra dağıtılan hilâatler 356 numaralı Sadâret Defterindeki kayda göre ise şu şekildedir¹³⁰.

Kaptanıderyaya; paşaya çuka ferace samur kürk, Tersâne-i Âmire eminine; çuka ferace samur kürk, tersane kethüdası başına, başarde-i hümâyûn başına birer hassülhas hilâat, kalyonlar başına, tersane re'is efendisine, tersane ruznamçecisine birer hilâat kuşaklık, canib-i miri tersaneye, kereste eminine, tersane defter eminine, zindan kâtibine, icare kâtibine, mahzen-i çub kâtibine, mahzen-i sürb kâtibine birer

¹²⁸ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrîfat**, s. 68.

¹²⁹ BOA, **C.SM**, 123/6168, (1209/1795).

¹³⁰ BOA, **Sadâret Defteri**, nr. 356, vr. 126a.

hilâat-i a'la verilmişti. Bunun yanında kalyon başmimarı, diğer mimar halifesine bir hilâat-ı hassulsade, liman kâtibine, tersane başçavuşuna, tersane avuşlar kethüdasına, kereste kâtibine, kolktibine, bürzüktibine, baştarda kapudanına kalyon nakkaş başına, tersane başı ağasına, tersane başı kâtibine birer hilâat a'la. Kalyon ağasına, tersane avuş eminine, mahzen-i ub eminine, mahzen-i sürb eminine, vardiyan başına, zindan kilitçisine, kalfati ağasına, başkalafatiye, kalafati kethüdasına, kalafati yiğitibaşına, makaracıbaşına, baştarde topçu başına, kapudan topçu başına, demircibaşına birer hilâat hassulsade ve teşrîfati efendiye bir hilâat hassülhas, ser halife-i teşrfatinada bir hilâat kuşaklık, şeklinde dağıtıldığına rastlamaktayız.

Dolmabahçe'de dağıtılan hilatlere başka bir örnekle de 1211/1797 yılını anlatan Mustafa Münif Efendi'nin *Defter-i Teşrîfat* adlı eserinde yer almaktadır. Esere göre sadrazamın huzurunda verilen hilâatlar şöyledir; Kaptanıderyaya ferace samur kürk, tersane eminine ferace samur kürk, tersane kethüdasına hilâat, ve sırasıyla ümera-i deryadan Mehmed Bey'e, kaptan Kadir Bey'e, patrona-i hümâyûn kaptanı Sermet Ahmed Bey'e, liman reisi Ahmed kaptana, riyale-i hümâyûn kaptanı Mustafa Kaptan'a, liman nazırı Kürt Mehmed Kaptan'a, kalyonlar katibi efendiye, tersâne reisi efendiye, kapudane-i hümâyûn kaptanına, üç anbarlı kaptanına, tersane ruznamecisine, kalyon halifesine, kereste katibine, peksimet başına, idare katibine, sergi eminine, kul katibine, tersane defter eminine, tersane defter kethüdasına, tersane limanı katibine, zindan kâtibine, çöp mahzeni katibine, sürb mahzeni katibine, kalyon baş mimarına, ikinci mimarına, üçüncü mimarına, dördüncü mimarına, tersane barut katibine, donanma baş ağasına, tersane kethüdası başçavuşuna, tersane emini başçavuşuna, divanhane başçavuşuna, bürzük katibine, tulumbacı başına, nakkaşbaşına, tersane nakkaşbaşına, tersane başatibine, donanma başçavuşuna, tersane gömbaşına, çöp mahzeni eminine, sürb mahzen eminine, meydan reisine, vardiyancibaşına, zindan kilitçisine, tersane ruzmanesi başhalifesine, kalafatçı ağasına, kalafatçı kethüdasına, baş kalafatıya, yiğitbaşı kalafatıya, makaracı başına, baş mu'temede, marangoz avuşbaşına, manda ağasına, icare halifesine, marangoz yiğitbaşına, marangoz kethüdasına, baştarde topubaşına, kapudane topubaşına, manda topubaşına, demircibaşına, varilci başına, burgucu

başına, ikinci burgucuya, üstübcü başına, direk içi başına, bıçakçıbaşına, demirci başına, mehteran-i hayme başına, sadr-ı aliye, teşrifati efendiye, halifesine, kisedarına hilâatler dağıtılmıştı.

Kaynaklardan anlaşıldığı üzere bu ziyafet, donanmanın denize açılmasından evvel deniz ümerasi ve tersane ahalisine teşekkür mahiyetinde düzenlenen bir yemek gibi görünmektedir.

3.1.7.2. Hilâatler Dışında Dağıtılan Hediyeler

Osmanlı kültüründe hediyeleşmenin çok önemli bir yeri vardı. Eski Türklerden kalma bu adet her vesileyle gerçekleştirilirdi. Merâsimlerin vaz geçilmez unsuru “*hediye*”yi donanmanın her türlü etkinliğinde görmekteyiz. Donanmaya ait olan bütün merâsimlerde emeği geçen ve orada bulunan herkese hediye verilirdi. Hilâatlerle birlikte atiyye¹³¹, avâid¹³², ıydiyye inâamlar¹³³ adıyla geçen armağanlar merâsim esnasında mut’ad¹³⁴ dağıtılan ihsanlardı. Bu dağıtılan hediyelerin bir kısmı defterde kayıtlı olduğu şekliyle dağıtılır, bedelleri sadrazam ve Kaptanıderyaya ait olurken, belgelerde devlet tarafından da verildiğine rastlanmaktadır¹³⁵.

Kaptanıderya, sadrazam, teşrifat-i efendi tarafından Yalı Köşkü’nde ve Dolmabahçe’de tertip edilen törende enderun-ı hümâyûna, tersane çalışanlarına verilen hediyelerin¹³⁶ Orhan Şaik Gökyay, “Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler”, adlı makalesinde şu şekilde yer almaktadır. Donanmanın Akdeniz’e açılışı sırasında sadrazam Yalı Köşkü’ne ve Dolmabahçe’ye geldiğinde telhisi ağa ve karakulak ağa eliyle enderuna ve diğerlerine hediye(altın) dağıtırdı. Donanmanın denize açılışı sırasında sadrazam; has oda ağalarına, muhasip ağalarına, silahdar ağalarına, baş çukadar ağaya, enderun çavuşuna ağalarına, sakallı

¹³¹ Atiyye: Muhtelif vesilelerle saray hizmetinde bulunan kişilere verilen hediye çeşidi. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, s.110.

¹³² Avâid: Memurlara kâtiplere dağıtılması adet olan hediye çeşidi. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, s. 112.

¹³³ . İnâam: Yeniçerilere verilen aylığının haricindeki bahşiş çeşidi. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, s.67.

¹³⁴ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, s. 69.

¹³⁵ BOA, C.BH, 34/1618, (1215/1801)

¹³⁶ O. Ş. Gökyay, “Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler”, s. 70.

muhasip ağalarına, sakalsız dilsiz ağalarına, cüce ağalarına, haseki ağaya, haseki ağalarına, has ahur halifesine, kahvecibaşı ağaya, bostancılar kethüdasına kozbekçibaşı ağaya, suffe-i hümayûn bekçisine, eski oğlanlara, yazıcıya, darüssaade ağa çukadarlarına, silahdar ağa çukadarlarına, rikabdar ağa çukadarlarına, çukadar ağa çukadarlarına, has odabaşı çukadarlarına, hazinedar çukadarlarına, karakulak çukadarlarına hediye olarak altın vermişti.

Teşrifati efendi eliyle verilen ise şöyleydi: Vezir ağalarına, divan çavuşlarına, mehterlere, mehterbaşıya, çavuşlara, neferata, su çukadarı kaptan paşaya, çukadarlarına, Beşiktaş ustasına, Dolmabahçe ustasına, çavuşan alayına, köşk ustasına çekdiri taifesine çekdiri usturumaçasına, teşrifati efendiye, halifesine, kisedarına, altın verilmişti¹³⁷.

Zarif Orgun, “Osmanlı İmparatorluğunda Kaptan Paşalara ve Donanmaya Yapılan Merâsim”, adlı makalesinde 1181/1767 yıllarından gerçekleşen donanmanın Akdeniz’e açılışı sırasında Kaptan paşa tarafından enderun-ı hümayûna dağıtılan hediyeler ise şu kişilere verilmişti: Has odabaşı ağaya mahud çuha, telli hataî, şeridli ehram ve kuruş, eski has odabaşına ve hademesine kuruş, haseki ağaya çuha, telli hataî, ehram ve kuruş, hademesine kuruş, kayık kapıcı ağaya çuha, ehram ve kuruş, bostancıbaşı ağa sandalcılarına, reisine, piyadecilerine kuruşlar verilmişti.

Yalı Köşkü’nde hediye dağıtılan kişiler ve hediyeleri şunlardı: çizme giydiren ağaya, başçuhadar ağaya, iki nefer koltukçu ağaya, ikinci çuhadar ağaya, peşkir ağasına, kahvecibaşı ağaya, harem-i hümayûn musahib ağalara, başmusahib ağaya, sandıkdaş ağalara, silahtar ağaya altın verilirken kozbekçi kahveci-i hazret-i şehriarîye, kuruş, şevketlü efendimiz esvabcılarına, selama duran hasekilere, kozbekçi ağaya, kozbekçi ikincisine, kozbekçi üçüncüsüne, baltacılar kethüdasına, hademesine, hasekelerine, darüs-saade ağası baltacılarına, kozbekçilerine, kahveci başıya, hazinedar ağa kâtibine, hazinedar ağa kahveci başısına, kahvecibaşına, baltacılataına, kozbekçilerine, ağa esvabcılarına, enderun kaftancısına, sakallı musahib ağalarına, enderun bizebanlarına, baş dilsiz, taşra cüce ağalarına, baş cüce ağaya, enderun-i hümayûn cücelerine, baş cüceye, yazıcı hasekilerine, kapu hasekilerine, hademesine belli miktarlarda kuruşlar verilmekteydi. Bu hediyeler silahdar ağa

¹³⁷ a.g.m, s. 70.

vasıtasıyla dağıtılmaktaydı¹³⁸. Bunun dışında III. Selim dönemin de 1204/1789 yıllarından bahs eden teşrifat defterinde¹³⁹ verilen hediyeler sırasıyla şöyleydi. Baş çukadar ağaya, peşkir ağasına, silahdar ağaya ehram ve kuruş verilirken tülbent ağasına, miftah ağasına, ikinci çukadara, kahvecibaşı ağaya, silahdar kilercisine, duhancısına, destarcı başyamağına, peşkir ağasına kuruşlar verilmişti. Peşkir ağası eliyle de; çantacı ağaya şerbetçi ağaya, kozbekçi ağaya, esvabcılara, paşa efendimizin koltuklarına giren ağalara, paşa efendinin çizmesini giydiren ağaya, lala ve baltacıbaşına kuruşlar dağıtılmıştı.

1211/1797 yılında Yalı Köşkü'nde gerçekleşen donanmanın denize açılma merâsiminde Kaptanıderya tarafından hediye dağıtımı şu şekilde olmuştu¹⁴⁰. Has odabaşına ihram, telli kumaş ve çuka-i ma'hud, hademesine ise toplamda 185 kuruş, haseki ağa davet etmeye geldiğinde ihram, donluk, telli kumaş ve donluk çuka-i ma'hud, hademesine toplamda 275 kuruş, bostancı-başı ağa sandalcılarına, reisine, piyadecilerine ise toplamda 79.5 kuruş verilmişti. Kayık kapıcıağasına donamaya harekete vaktini bildirmeye gittiğinde ihram, donluk çuka, 100 kuruş verilmişti. Yalı Köşkü'nde çizme giydirenlere, başçukadara, peşkir ağasına, kahvecibaşı ağaya altın, kozbekçi kahveci şehriyariye, selama duran haseki ağalara, çakı sallayan ağlara, koltuğa giren iki nefer ağalara, kozbekçi başı ağalara, baltacılar kethüdası ağlara, hasekisine hademesine, sakallı müsahib ağaya, baş müsahib ağaya, kuruş, darüssaade ağası baltacılarına, koz bekçisine, esvabcılarına, kahveci-başına, kuruş, hazine dar ağa, kahvecibaşına, kozbekçisine, baltacılarına, kâtibine, toplamda toplamda 300 kuruş verilmişti. Enderun'daki dilsizlere, başdilsiz, taşra cüce ağlarına, baş cüce ağaya, yazıcı efendi hasekilerine, kapı hasekilerine, hademesine, kuruş ve yine mehteran-ı sadr-ı ali, nöbetçi çukadara, mehterana, yemek kılavuz çavuşuna ve haberciye toplamda 450 kuruş dağıtılmıştı.

Dolmabahçe'de sadrazam tarafından enderun çukadarı ağaya bir altın saat bir adet ihram, telli hataî donluk, mahud çuka donluk, baş çukadara ve ikinci çukadara, mehterbaşına donluk çuka, donluk kumaş ve kuruş hediye edilmişti.

¹³⁸ Zarif Orgun, "Osmanlı İmparatorluğunda Kaptan Paşalara ve Donanmaya Yapılan Merasim", s. 141.

¹³⁹ a.g.m, Topkapı Saray Müzesi Arşivi, No D: 6795, den naklen a.g.m.

¹⁴⁰ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, s. 70.

Enderun çavuşlarına, enderun başçavuşuna, alay çavuşlarına, vezir ağalarına, nöbetçi divan çavuşlarına, nöbetçi divan mehterlerine, çavuşlar kâtibine, çavuşlar eminine, duacı çavuşa, duacı kılavuzla kuruluşlar dağıtılmıştı. Teşrifati efendiye ise altın saat, ihram, mahud çuka, telli hataî donluk, teşrifati efendinin hademesine, halifesine ve kisedarına da çuka kumaş ve toplamda 765 kuruş hediye edilmişti¹⁴¹.

Denize açılma merâsimi esnasında Yalı Köşkü'nde padişah tarafından Kapudan-ı deryaya verilen diğer bir önemli hediye çelenklerdi¹⁴². Donanma-yı hümâyûnda yani Kaptanıderyayanında bir miktar çelenk bulunması kaideydi¹⁴³. Çelenklerin altın simden ve gümüşten olduğunu ve üçer kollu, beşer kollu, tüy çelenk, sim çelenk, altın çelenk, yedi kollu elmas çelenk gibi çeşitlerinin var olduğunu belge ve kaynaklarda öğrenebilmekteyiz¹⁴⁴. Çelenklerle birlikte akçenin de zikr edildiğine rastlamaktayız¹⁴⁵. Bazı belgelerde *ahz-ı çelenk*¹⁴⁶ tabirinin kullanılması donanma içinde sadece asker hüviyetinde kişilere verildiğini düşündürmektedir. Çelenklerle kethüda bey ilgilenirdi. Pek çok belgede çelenklerin kethüda bey eliyle kaptanlara verildiğini görmekteyiz¹⁴⁷. Özellikle padişahın ehil kişilere, kaptanlara verilmesi hususunda hassasiyet gösterdiğini ve bu doğrultuda Kaptanıderyayı uyardığını hatta kethüda beyin eliyle verilmesini tembih ettiğini görmekteyiz¹⁴⁸. Her seferinde verilmediğini düşündüğümüz çelenkler özellikle önemli seferlerde ve muvaffakiyetlerde dağıtıldığına rastlamaktayız. 1798 yılındaki Mısır'a sefer hazırlıkları sırasında çelenklerden bahseden belgede sefer sırasında ne kadar çelenk bulundurulması gerektiğine dair fikir vermektedir...“askere i'ta için müşar-ileyhin yanında iki bin mikdar çelenk mevcud olup bin adet çelenk dahi i□tasi istenmiş olduğundan acele tanzim...¹⁴⁹”

¹⁴¹ a.g.e, s. 71.

¹⁴² Çelenk; Osmanlı devletinde nişan ihdasından önce devlet tarafından muvaffakiyet göstermiş devlet adamlarına verilen bir çeşit ihsandı. Devlet tarafından yaptırılan çelenkler altın olduğu gibi gümüşten de olabiliyordu, dolayısıyla kıymetliydi. Hazine tarafından resmi evrak mukabilinde verilir. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, s. 346.

¹⁴³ BOA, C.BH, 133/6460, (1203/1789).

¹⁴⁴ BOA, C.BH, 133/6460, (1203/1789); Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, s. 81.

¹⁴⁵ BOA, HAT, 194/9559, (1205/1791).

¹⁴⁶ BOA, HAT, 1413/57625, (1204/1790).

¹⁴⁷ BOA, HAT, 194/9559, (1205/1791).

¹⁴⁸ BOA, HAT, 193/9547, (1205/1791).

¹⁴⁹ BOA, HAT, 256/14714, (1212/1798).

3.1.8. Donanmanın Hareketi

Donanma açılmak üzere daima Beşiktaş'a demir atardı. Bazen aynı gün içinde hareket ettiği gibi bazen çeşitli sebeplerden dolayı birkaç gün Beşiktaş'ta kalır, böyle durumlarda yapılması gerekenleri padişaha danışılırdı¹⁵⁰. Vâsıf, *Tarihi*'nde Yalı Köşkü'ndeki merâsimden sonra Akdeniz'e açılacak donanmanın Kabataş'ta iki gün beklediğini kaydetmekle birlikte¹⁵¹, İ.H. Uzunçarşılı'nın ise konuyla ilgili *olarak donanmanın "Beşiktaş önünde kalması azamî üç gündür"*¹⁵² kaydı, muhtemelen çok daha önceki dönemlere dair olması muhtemeldir.

Donanma Beşiktaş'tan Akdeniz'e açılmak üzere hareket ettiği zaman Yalı Köşkü'nün önüne gelindiğinde padişahı selamlamak üzere top atılması kaideydi¹⁵³. Önce Kaptanıderyanın gemisinden, daha sonra diğer gemilerden nizami bir şekilde top¹⁵⁴ atılırdı¹⁵⁵. Donanmanın Karadeniz'e çıkışında ise toplar Rumeli Kavağı kalesinden atılırdı¹⁵⁶. Baştarde-ihümâyûn boğazdan çıktıktan sonra Kurşunlu ve Tophanede bulunan kalyonlara, gemilere haber verilir Topkapı veya Kumkapı¹⁵⁷ açıklarında bir araya gelinerek birlikte denize açılırlardı¹⁵⁸. Gemilerin açılışını Padişah Topkapı Sarayından seyredirdi.

Kâtib Çelebi *Tufetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr* adlı eserinde donanmanın denize açılış sırasında gerçekleşen o sahneyi "*sabah namazından sonra kalkılıp, baştarde-i hümayûn ortada sair gemilerle etrafında kuluçka tavuk yavrularını kanadı altına alıp yürüdüğü gibi teenni ile giderler*"¹⁵⁹ şeklinde tasvir etmektedir.

¹⁵⁰ BOA, HAT, 208/11038, (1208/1793).

¹⁵¹ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, C:I-II, Üsküdar matbaası, Şaban 1219/Kasım 1804, s. 158.

¹⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 440.

¹⁵³ BOA, AE. SABH. I...19/1168, (1203/1789).

¹⁵⁴ Osmanlı Devletinde uluslararası merasimlerde olduğu gibi topla selamlama kaidesi geçerlidir. Top atma sayısı yirmi birdir. Bu sayı durumun önemine binaen değişirdi. Şakir Batmaz, "Osmanlı Devletinde Bir Merasim Kaidesi Olarak Topla Selâmlama (1800-1919)", *Bilinnâme*XII, 2007/1, s. 187-199.

¹⁵⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 440.

¹⁵⁶ Atılacak toplar için cephaneden kaleye otuz kantar barut verilmesi hakkında bilgi vermektedir. BOA, *Cevdet Askeriye*,1147/50999, (1203/1789) .

¹⁵⁷ BOA, AE. SABH. I. 12/1115, (1203/1789).

¹⁵⁸ BOA, AE. SABH. I. 13/1624, (1203/1789).

¹⁵⁹ Kâtib Çelebi, *Tufetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*, haz. İdris Bostan, s. 142.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. Donanmanın İstanbul'a Dönüş Merâsimi

Rûz-ı Kasım'ın gelmesiyle Akdenizde seyr-ü seferde olan donanma İstanbul'a dönerdi. Yaklaşık altı ay süresince denizlerde kalmış donanmanın dönüşü hem halk tarafından hem de devlet tarafından heyecanla beklenirdi. Donanmanın İstanbul'a kazasız sağ salim ve tam tekmil dönüşü padişah için çok büyük önem arz etmekteydi¹. Zira deniz seferinin başarıyla tamamlanması hükümdarın ve idaresindeki denizcilerin zaferiydi. Bu zafer aynı zamanda padişahın denizler hâkimi olarak meşruiyetinin bir kere daha onaylanması manasına gelmekteydi.

Donanmanın İstanbul'la ilk buluşması boğazın girişinde olurdu. Donanmanın seferden dönmüş olduğu haberini Bâbîâli'ye boğaz muhafızı bildirirdi². Donanmanın gelişi bildirildikten sonra gemilerin İstanbul'a girebilmeleri için padişah'tan izin istenirdi. Elimizdeki belgeler doğrultusunda padişah donanmanın denize açılmasından çok denizlerden İstanbul'a dönüşüne karşı hassasiyet gösterdiğini bize tespit ettirmektedir. Donanmanın İstanbul'a girişi esnasındaki görünüşü çok daha büyük önem teşkil ediyordu. Gemilerin tam tekmil olmasına, halk tarafından herhangi bir dedikoduya³ sebebiyet verilmemesine azami gayret gösterildiğini belgelerden öğrenebilmekteyiz. Bu yüzden kalyonlarda veya gemilerde herhangi bir sakatlık olup olmadığını anlamak için adam gönderip tetkik edilir ve

¹Belgede durumla ilgili olarak Sultan III. Selim; "*Elhamdülillah Teâlâ donanmamız düşman ile cenk eyleyüp rüzgâr altında iken yine hasarat olmayıp muktezâ-yı heva ve gaza geldiler bu suretle yine kaide üzere âlây ile gelsünler kangî gün geleceklerini Kapudan paşa ile muhabere idiüp arz eylesin ince donanmanın gelmesi için kapudan paşa adam göndersin.*" diye taltifkâr bir üslupla yazdığını müşahede etmekteyiz. BOA, **HAT**, 198/9968, (1205/1790).

²BOA, **HAT**, 195/9702, (1206/1792).

³BOA, **C.BH**, 63/2975, (1224/1809).

gemiler hakkındaki rapor padişaha bildirilirdi⁴. Donanma tetkik edildikten sonra Beşiktaş'a mı yoksa doğrudan tersaneye mi gidilmesi gerektiği belirlenip karar alınır ve yapılması gereken diğer işlemlere geçilirdi⁵. Hatta kritik bir dönüş sonrasında mesela bozgun, fırtına gibi durumlarda Kaptanıderyanın geliş biçimi bile mütalaa edilir divan içinde tartışılır ve ona göre karar verilirdi⁶.

Bütün bu yukarıda saydığımız işlemler gerçekleşip onay aldıktan sonra donanma İstanbul'a boğazdan geçip, Haliç⁷ mevkiine gelir, Kurşunlu Mahzen⁸ önünde demir atardı⁹. Donanmanın dönüşü sırasında çoğunlukla Kurşunlu Mahzen İskeleyi kullanılmakla beraber Beşiktaş'ta bulunan Tophane-i Âmire'nin önündeki iskeleye de demir atıldığına rastlamaktayız¹⁰.

Donanma Kurşunlu Mahzen önündeyken yapılacak merâsimler için padişahın izin istenirken diğer bir yandan müneccimbaşından uğurlu vaktin tayini için zayıç talep edilirdi¹¹. Müneccimbaşından donanmanın dönüşünde Yalı Köşkü'nde gerçekleşecek merâsim için ayrı, donanmanın tersaneye girişi için ayrı zayıç hazırlaması istenirdi. Müneccimbaşı uğurlu saati gösteren zayıç hazırlar ve hazırlanan zayıçeler padişaha sunulur¹² ve onay alındıktan sonra yapılacak olan dönüşmerâsimi hazırlıklarına başlanırdı.

⁴ III. Selim'in hatt-ı hümayûnunda bu konuyla ilgili şöyle yazdığına şahit olmaktayız. “*Kaimmakam paşa, kalyonlar tekmiil midir? Hiç bir sakatlıkları var mıdır? Hem sünepe vekile takviyet için ince donanma bırakmışlar mı? Tashih edesiz, bir âdem gönderesin hem donanma tersâneye mi gelmek münasiptir? Nasıl münasiptir tarafıma bildiresin.*” BOA, **HAT**,195/9702, (1206/1792).

⁵ Konuyla ilgili görüşünü; “*Kapudan paşa kullarının donanma-yı hümayûn ile gelmesi ve gelmemesi şıklarından kangisi münasip görüldü deyü hatt- ı hümayûnları karîn-i izân-ı bendegânem olmuştur Kapudan paşa kullarına etrafıyla yazılıp istihbâr olunmağla ricâl-i donanma ile münasip gördükleri suretin haberi geldikde...*” şeklinde bildirmiştir. BOA, **HAT**, 234/13049, (1209/1795).

⁶ Kapudan paşanın donanma-yı hümayunla mı gelmesi yoksa gelmemesi üzerine yapılan bir görüşmede şeyhülislamın vereceği karara dair yazışmalar yer almaktadır. BOA, **HAT**, 234/13049,(1209/1795).

⁷ BOA, **HAT**, 176/7658, (1217/1803).

⁸ Kurşunlu Mahzenin; Galata semtinde yer altı camiinin bulunduğu mevkii civarında olduğu belirtilmektedir. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, s. 443.

⁹ BOA, **HAT**, 114/4568, (1219/1804).

¹⁰ BOA, **HAT**, 198/9965, (1210/1795).

¹¹ BOA, **HAT**, 176/7658, (1217/1803).

¹² Belgede bu husus şöyle belirtilmektedir; “*Bimennehi-Te'âla mâh-ı Rebî'ü'l-evvel'in onuncu Pazaretesi günü bir vakt-i muhtarda icrâ olunmasına karar verilmekle, yevm-i mezkûrda bir saat-i sa'd ihtiyar eylemesi müneccimbâşı efendiye sipariş olunmağın zâyîçesi geldikte maruz-ı huzûr-ı şâhâneleri kılınacağı karîn-i ilm-i âlileri buyuruldukda fermân men lehü'l-emrindir.*” BOA, **HAT**, 198/9965, (1210/1795).

4.1.1. Bâb-1 Âsafi'de İcra Olan Merâsim

Donanma İstanbul'a varduktan sonra Kaptanıderya gemilerin gelmiş olduklarını, nerede demir attıklarını kapı kethüdasına yazı ile haber verirdi¹³. Kaide gereği Kaptanıderyadan bu haber gelir gelmez, sadrazam tarafından Bâb-1 Âsafi'de icra olacak merâsim için davet edilirdi¹⁴. Bu davette yine adet üzere sadrazam tarafından Kaptanıderyaya donanmış at, yirmi nefer çukadar, on nefer mehter bahçekapısına¹⁵ gönderilirdi¹⁶. Karadan donanmış at, çukadarlar ve mehterler yola çıkarken diğer yandan deniz yoluyla sadrazam kapıcısı kethüda ağası kayıklarıyla donanma-yı hümayûna giderek¹⁷Kaptanıderyayı Bâb-1 Âsafi'ye¹⁸ davet etmek üzere gelirlerdi¹⁹. Daha sonra Kaptanıderya donanmış ata biner, sadrazam kapucular kethüda ağası önünde olduğu halde Bâb-1 Âsafiye varırlar²⁰. Bâb-1 Âsafi'de muhızır ağa ve odabaşı ağa odalarının önlerinde, kethüda bey, reisülküttap, çavuşbaşı ağa, tezkireciler, mektubiler ve teşrîfatçılar divanhanenin merdivenleri bitiminde dizilmiş vaziyette Kaptanıderyayı karşılamak üzere ayakta dururlardı. Kaptanıderya önünden gelmiş olan selam ağası ve sadrazamın kapıcılar kethüdası divanhanenin binek taşında ayakta durmak suretiyle Kaptanıderyayı beklerlerdi. Kaptanıderya Bâb-1 Âsafiye ye gelince binek taşında beklemekte olan selam ağası ve kapıcılar kethüdası koltuklarına girerek arz odasına Sadrazam'ın huzuruna getirilerdi. Sadrazam bulunduğu yerden (minderinden inerek)birkaç adım gelir, Kaptanıderya sadrazamın eteğini öperek selam verirdi²¹. Bu selamlaşma merâsiminden sonra Kaptanıderya mindere buyur edilirdi. Bab-1 Âsafideki diğer görevliler sırasıylaminderde duran Kaptanıderyanın eteklerini öperek selamlarlardı²². Bir miktar dinlendikten sonra

¹³ BOA, HAT, 114/4568, (1219/1804).

¹⁴ BOA, HAT, 114/4573, (1219/1804).

¹⁵ **Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrîfat-ı Kadîmesi**, s. 140, eserinde yer alan bahçe kapısı neresi olduğu tespit edilememekle birlikte donanmanın Beşiktaş'ta olmasından dolayı bahçe kapısının Dolmabahçe olduğunu düşündürmektedir.

¹⁶ BOA, HAT, 198/9965, (1210/1795); **Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrîfat-ı Kadîmesi**, s. 140

¹⁷ Orhan Şaik Gökyay; 1766 yılında ki donanmanın dönüşünü anlatan makalesinde gelinen yerin Kireç İskelesi olduğu, merasimin ifasından sonra dönüş yine aynı iskeleden olduğunu kaydetmektedir. Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrîfat Hakkında Bazı Belgeler", s. 43.

¹⁸ BOA, HAT, 198/9965, (1210/1795); BOA, HAT, 267/15584, (1220/1805).

¹⁹ **Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrîfat-ı Kadîmesi**, s. 140.

²⁰ **a.g.e.**, s. 140.

²¹ Dâmen-bûs: Etek öpme şeklinde bir çeşit selamlaşma ve saygıyı ifade eder.

²² **Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrîfat-ı Kadîmesi**, s. 141.

ikram törenine geçilir burada tatlı, kahve, gül şurubuyla birlikte buhur yakılırdı. İkram töreninden sonra Kaptanıderyaya sadrazam eşlik ederek Kaptanıderyayı uğurlardı²³. Kaptanıderya yine geldiği ata binerek donanmanın demirlendiği iskeleye gider²⁴. İskeleye varılınca donanmış atlar iade edilirdi. Bâb-ı Âsâfi’de gerçekleşen bu merâsime kethüda bey katılmaz ve yine bu merâsimde herhangi bir hediye veya hilâat verilmezdi²⁵. Bu merâsimden sonra müneccimbaşının gösterdiği vakitte Yalı Köşkü’nde yapılacak merâsim için hazırlık başlanırdı.

4.1.2. Bâb-ı Âsâfi’de ‘Kale Kilidi’ Teslim Merâsimi

Bab-ı Âsâfi’de donanmaya ait çeşitli merâsimlerinden biride ‘Kale Kilidi’ teslim merâsimiydi. Donanmanın dönüşüne denk gelen bu tür zafer merâsimleri Bâb-ı Âsâfi’de gerçekleşmekteydi. Bu tören sadrazam idaresinde düzenlerdi. Bunun bir örneği 1213/1799 yılında Kaptanıderya Abdülkadir Mehmed Kadri Paşa komutasında Osmanlı donanması tarafından Korfa (Korfu)²⁶ kalesini zapt edilmiş ve Osmanlı idaresine bağlamıştı²⁷. Kalenin anahtarlarını riyale kaptanı Fettah Beyve donanma başbuğuyla İstanbula gönderilmişti. Tersaneye gemilere bıraktıktan sonra sadrazamın daveti üzere Bab-ı Âsâfi’ye gelinerek sadrazamın huzurunda merâsim düzenlenmişti. Riyale-i hümayûn kaptanı Fettah Bey ve maiyeti sadrazama kalenin anahtarlarını teslim ettiğinde kendilerine sadrazam tarafından hilâatle birlikte çeşitli hediyeler verilmişti. Hediye verilen kişiler ve çeşitleri şöyleydi. Riyale-i hümayûn kaptanı Fettah beye; âlâ kantoş samur kürk, elmaslı altın yedi kanat çelenk ve 3000 kuruş atıyye, Seyyid Hasan Hoca kaptanı kullarına; kantoş kürk, yedi kollu sim çelenk, atıyye 500 kuruş, kapudan paşa hazretlerinin kapu çukadarı Emin ağaya; kantoş samur kürk, Kapudane-ihümâyûn çavuşlarına âlâ saye kapud, beş kollu sim çelenk, atıyye 600 kuruş, riyale-i hümayûn başçavuşuna; âlâ saye kapud, atıyye 300 kuruş, donanma-yı hümayûnda müsteşar olan Mahmud Efendiye; âlâ saye kapud, beş

²³ a.g.e, s. 141.

²⁴ BOA, Sadâret Defteri, nr, 356, vr, 53a.

²⁵ Mehmed Es’ad Efendi’nin Teşrifat-ı Kadîmesi, s. 140; BOA, Sadâret Defteri, nr, 356, vr. 53a, (1212/1798).

²⁶ Mustafa Münif Efendi, Defter-i Teşrifat, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, (İÜK) TY, 8892, vr, 43a.

²⁷ İdris Bostan, İstanbul’un 100 Denizcisi, İstanbul 2014,s.207.

kollu sim, atiyye 300 kuruş, riyal-i hümayûn çavuşları iki nefer, âlâ saye kapud, beş kollu sim çelenk, atiyye 600 kuruş, Seyyid Hasan hoca kaptanı çavuşuna; sâye kaput, beş kollu sim çelenk, atiyye 300 kuruş, kalyoncu neferatına; saye kapud, beş kollu sim çelenk, atiyye 400 kuruş, mir-i mumaiylehin maiyetiyle gelen kaptan beyin tatarlarına ve neferlerine saye kapud ve beş kollu sim çelenk,300 kuruş hediyeler verilmişti²⁸.

4.1.3. Donanmanın Dönüşünde Yalı Köşkü'nde Düzenlenen Merâsim

Donanmanın açılışında olduğu gibi dönüşünde de merâsim Padişahın katılımıyla Yalı Köşkü'nde gerçekleşirdi. Bütün diğer donanma merâsimlerinde olduğu gibi donanmanın İstanbul'a dönüş merâsimi içinde eşref saatinin belirlenmesi için evvela müneccimbaşından zayiçe istenirdi. Müneccimbaşı hazırladığı zayiçeleri gerekli devlet adamlarına gönderirdi.Padişaha merâsimin Yalı Köşkü'nde yapılacağı saati telhisi ağa bildirir ve bunun üzerine Padişah Yalı Köşkü'ne inerek merâsime iştirak ederdi²⁹.

Tayin edilen saatin gelmesiyle şeyhülislam sadrazamın sarayına gelir. Daha sonra sadrazam ve şeyhülislam³⁰birlikte soğuk çeşme kapısından girip merâsime katılmak üzere Yalı Köşkü'ne doğru yürürlerdi. Yolun üstünde bir miktar darüssaade ağası mevki denilen yerde durup padişahı beklerlerdi. Padişah Yalı Köşkü'ne varınca önce şeyhülislamı daha sonra sadrazamı huzura davet ederdi. Burada padişahla bir miktar vakit geçirildikten sonra tekrar darüssaade ağası mevkiine gelirler ve merâsimin devamını orada beklerlerdi³¹.

²⁸ Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, s. 82.

²⁹ III. Selim bir hattında şöyle yazmaktadır. “İşte gemiler geldi alaya yattılar İnşallâh Te’âlâ perşembe günü Yalı Köşküne rikâb edeceğim, kapudan paşaya haber veresin.” BOA, **HAT**, 191/9242, (1203/1789).

³⁰ 1766 yılında donanmanın dönüşünü anlatan makalesinde şeyhülislamın reisülküttap tarafından Bab-1 Âsafîye getirildiği yahut semtlerine yakın iskeleden kayıkla alınıp Yalı Köşküne geçildiğini belirtmektedir. Orhan Şaik Gökyay, “Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler”, s. 43

³¹ BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 53a,(1212/1798); III. Selim 'in babası sultan III. Mustafa 118/1767 yılında ki donanmanın dönüş merasiminde Darüssaade ağa mevkiinde buldukları esnada mülakat ettiklerini kaydetmektedir. Zarif Orgun, “Osmanlı İmparatorluğunda Kaptanıderyalara ve Donanmaya Yapılan Merasim” adlı makalesinden.

Kurşunlu Mahzen pişgâhında demirlemiş olan donanama Yalı Köşkü'nde tertip edilecek merâsime katılmak için hareket ederdi. Kaptanıderyabaşlarda-i hümâyûn ile Yalı Köşkü'nün karşısına gelirdi. Padişahın izin vermesiyle birlikte hazır vaziyette beklemekte olan kapıcı ağası yedi çiftleyle,³² haseki ağa bostancı başı ağanın sandalıyla başlarda-i hümâyûna varıp Kaptanıderyayı ve (donanma ricalini) sandal ile alarak Yalı köşkü kayıkhane kapısına getirirlerdi. Kaptanıderyayı bostancıbaşı, çavuşbaşı, kapucular kethüda ağaları üzerlerinde selimi sarıkları ve erkân kürkleri ellerinde asalar ile karşılamak üzere hazır vaziyette dururlardı. Bostancılar kethüdası ise başında mücevveze sarığı ve üzerinde al çuka feracesiyle Kaptanıderyayı beklerdi³³. Kaptanıderyanın başında kallavi sarığı ve ferace kürküyle tahta perdenin³⁴ kapısından girerdi. Sadrazamında bulunduğu mevkiye Kaptanıderya gelir ve burada biraz durulduktan sonra davet üzere sadrazam, şeyhülislam ve Kaptanıderya beraber padişahın huzuruna çıkarlardı. Padişah huzurundayken Kaptanıderya görevi esnasında yapmış oldukları seferleri, işleri, uğranılan yerlere dair padişaha malumat verirdi. Törenin bu kısmı bittikten sonra hilâat merâsimi başlardı³⁵.

4.1.4. Donanmanın Dönüş Merâsiminde Verilen Hilâatler ve Hediyeler

Donanmanın İstanbul'a dönüşünde de Kaptanıderyaya kürk hilâat giydirmek Osmanlı Devleti'nin kadim bir geleneğiydi. Verilen hilâatlerin türlerinde

³² Belgede donanmanın Asitane'ye gelişinde yapılacak olan merasimde Kaptanıderyanın bineceği sandal ve yedi çift piyadenin bakıma alındığı, mefruşatının yapıldığı, merasim için titizlikle hazırlanıldığı dikkat çekmektedir. BOA, **C.BH**, 22/1034, (1215/1800).

³³ Eserde donanmanın açılışında bulunan ağaların hepsinin dönüş merasiminde de olduklarını yazmaktadır BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 53a; **Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifatı Kadîmesi**, s. 140.

³⁴ 356 numaralı Sadâret Defterinde tahta perde denilen bir yerden bahs edilmektedir. Muhtemelen sadece merasim için hazırlanmış bir mevkii sadrazam, şeyhülislam, Kaptanıderya gibi üst düzey idarecilerin ağırlandığı yer gibi görünmektedir. BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356vr.53a; Orhan Şaik Gökyay ise 1766 yılında donanmanın dönüşünü anlatan makalesinde “*tahta perde mahallinde bu def'a bina' olunan cidâr ile mahdûd kapudan duhûl*” burada tahta perde ve kapısından bahs ettiğini bize düşündürmektedir. Orhan Şaik Gökyay, “Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler”, s. 43

³⁵ BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 53a.

arasına çeşitlilik yaşansa da değişikliğe gidilmediğini görebilmekteyiz³⁶. Verilen hilâatlerin çeşitleri ve sahipleri şöyleydi. Önce sadrazama seraser kürk giydirilir ve alkış olunur. Akabinde şeyhülislama beyaz çuka ferace kürk sunulur ve burada alkış olmazdı. Daha sonra Kaptanıderyaya seraser kürk giydirilince zemin-bûs ederek selam verilir ve alkış olunurdu³⁷. Merâsimin hilâat kısmı bu şekilde gerçekleşirken, diğer taraftanda tahta perdenin dışında (bitiminde) belli bir nizam içinde dizilmiş ümera-yı deryadan olanlara ve kaptanlara hilâatleri verilirdi. Kaptanlara hilâatlerini çavuşlar kâtibi ve emini takdim ederdi³⁸.

1212/1798 yılını anlatan 356 numaralı Sadâret Defterindeki kayıtlara göre donamanın dönüşünde gerçekleşen merâsimde hilâatler şu şekilde dağıtılmıştı; sadrazama kumaş han samur kürk ve üstlük, şeyhülislama beyaz çuka ferace, samur kürk, Kaptanıderyaya kumaş han samur kürk verilirken, çekdiri başlarından yedi nefere hassülhas hilâat, çekdiri beylerinden üç nefere kuşaklık hilâat, kapudane-i hümâyûn, patrona-i hümâyûn ve riyale-i hümâyûn kaptanlarına hilâat-i a'lâ verilmişti.

Donanmanın İstanbul'a dönüşü esnasında dağıtılan hilâatlerin yanında Yalı Köşkü'nde çok sayıda hediyelerde dağıtıldığını görmekteyiz. Donanmanın açılışında olduğu gibi dönüşünde de çelenkler³⁹ vehediyelerde verilmekteydi. Hilâatlerin dağıtılması esnasında Kaptanıderyanın seferden getirdiği hediyeler başta padişah olmak üzere aşağıda adı geçen kişilere verilenler şu şekildeydi⁴⁰. Padişah'a makam çalar kurulur saat, donanmış som şişhane tüfenk, sakızkârî mutalla döşeme, som saçaklı ala ihram, mücevher saat, billur iskemle, İngilterekârî endam aynası sunulmuştu. Sadrazama sunulan hediyeler; makam çalar saat, donanmış şişhane tüfenk, sakızkârî döşeme, som saçaklı ala ihram, vasat ihram endam aynasıydı. Darüssaade ağasına; makam çalar saat, donanmış şişhane tüfenk, sakızkârî döşeme,

³⁶ Sultan III. Selim bir hatt-ı hümâyûnunda donanmanın dönüşü esnasında Kaptanıderyaya; *hazır olunan kürk bol yenlü çukaya kaplu semmûrdur, serâsere kaplu kürkü yine rüsûm üzere giyülsün sonra anı giydirsesüz*, diye emir verdiğiine rastlamaktayız. BOA, **HAT**,194/9559, (1205/1791).

³⁷ BOA, **Sadâret Defteri**, nr, 356, vr, 53b.

³⁸ Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler", s. 45.

³⁹ BOA, **HAT**, 194/9559, (1205/1791).

⁴⁰ Orhan Şaik Gökyay makalesinde yıl olarak III. Selim öncesini anlatmakla birlikte III. Selim döneminde de bu usulün aynen devam ettiğini düşünmekteyiz. Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler", s. 72

som saçaklı ala ihram, vasat ihram endam aynası verilmişti. Kethüda ağasına; basma altın saat, donanmış şişhane tüfenk, som saçaklı ala ihram, vasat ihram verilirken, Şehriyar-i silahdar ağaya basma altın saat, donanmış şişhane tüfenk, som saçaklı ala ihram, vasat ihram ve defterdar efendiye donanmış tüfenk, ihram, endam aynası ve çavuşbaşı ağaya da donanmış tüfenk, ihram, endam aynası verilmişti. Bunun yanı sıra alay gününe ve Kaptanıderyaya hizmeti geçmiş herkese hediyeler verildiği görülmektedir. Mesela donanmanın dönüşü esnasında da tıpkı açılıştaki gibi sadrazam kapıcılar kethüdası merâsim gününe davet etmek için Bab-ı Âsafiye gittiğinde, kethüdanın tezkeresiyledonanmanın geldiğini teşrîfatı efendiye bildirdiği için yine haseki ağa bostancıbaşının sandalıyla Kaptanıderyayı alıp getirdiği için haseki ağaya çeşitli hediyeler verilmişti. Yine padişahın huzurunda Kaptanıderyaya kürk giydirilirken has odabaşına, çizmesini çekip giydiren çukadara, enderun-ı hümâyûn hademelerine, musahib ağalara, bizeban ağlara, kahvecibaşı ağaya, kilercisine, haseki ağasına çeşitli altın, ihram, saat v.s gibi hediyeler veriliyordu

Önemli zaferlerin kutlama merâsimlerinde kaidelerin dışına çıkılıp hilâatlerin de farklı olduğunu görmekteyiz. III. Selim döneminde gerçekleşen Mısır zaferinin dönüş merâsiminde hizmeti geçen kişilere verilen hilâat ve hediye çeşitleri III. Selim'in hattı hümâyûnda şöyle yer almaktadır. *“Bu hizmetinizi tahsînen sana hileye-i fâhire-i şâhânemden bir sevb bol yenli samur kürk ve bir aded mücevher çelenk ve bir kıtâa murassaı seyf ve ilâ yevmil-kıyâm sana nişan olup bâis-i iftihârın olsun için muvaffak olduğunu, nusratı ima eder sancak Mirahuru Sani Esat Bey ile irsâl ve maiyyetinde olanlara ve gerek İngiltere memurlarına ber mucib-i defter hilâat ve nişanlar dahi tesyîr olunmakla imdi kürkü duşu şecaatine iksâ ve çelengi re'si iftiharına vazı ve kılıncı sakı hâkimiyetine bend ve sancağı süvâr olduğun sefineye ta'lik ve küşâd eyleyüp defter mucibince sairlerini tevzi edesin...”*⁴¹ diye belirtirken Küçük Hüseyin Paşa'ya İskenderiye başarısından dolayı kürk giydirilip, sorguç, kılıç eşliğinde Zülfikar ve kale resmi işlenmiş sancak hediye edilmişti⁴².

Yalı Köşkü'nde devam eden donanmanın dönüş merâsimindekaptanların ve deniz ricalinin hilâatleri giydirildiği esnadaKaptanıderya padişahın huzurunda

⁴¹ Karal, **Selim III'in Hatt-ı Hümayunları**, s. 79.

⁴² İdris Bostan, **Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri**, s. 157.

ayakta dururdu⁴³. Hilatler verilip karşılıklı selamlaşma merâsimi gerçekleşirken sadrazam defterde yazılı olduğu şekliyle kime ne verildiğini okurdu⁴⁴. Merâsimin bu kısmının icrasından sonra çavuşlar kâtibi ve emini üzerinde mücevveze sarıklarıyla derya ricaliyle birlikte önlerinden yürüyerek çınar ağacının kenarındaki mevkiine gelirler. Burada haseki ağa ve kozbekçi ağa kaptanların ve deniz ricalinden olanların birer birer koltuklarına girmek suretiyle Yalı Köşk'ün önüne Padişahın ve Kaptanıderyanın huzuruna getirirlerdi. Padişahın ve Kaptanıderyanın huzurunda padişahın rikâb ağalarıyla tek tek yere kadar eğilmek suretiyle selamlaşırldı⁴⁵.

Bu selamlaşmanın akabinde Kaptanıderya darüssaade ağa mevkiine gelir ve burada darüssaade ağası ile kahve ikram olunur ve buhur merâsimi gerçekleşirdi⁴⁶. Bu merâsimin icrasından sonra Kaptanıderya başında kallavi sarığı ve üzerinde seraser kürküyle donanmaya gitmek üzere hareket ederdi. Daha önce deniz kıyısına varmış olan ağalar dizilmiş vaziyette beklerlerdi. Burada kayık kapıcı ağası yedi çifte sandalıyla, haseki ağa ve bostancıbaşı ağa Kaptanıderyayı ve merâsime katılanları götürmek üzere sandalıyla beklemektedirler. Kaptanıderya ve ricali sandallara binışleri tamamlanınca orada duran ağaların hepsi selama dururlar⁴⁷. Bundan sonra bütün Kaptanıderyanın baştarda-i hümayûna varmalarını beklerlerdi. Baştardaya varılınca hareket edilirdi. Yalı Köşkü'nün tam karşısına gelindiğinde Kaptanıderya üzerindeki kallavi ve seraser kürküyle mankaya iner, kayıkçılar kapucusu ağası ve diğerleri ile üç defa zemin-bûs selamını ifa ederlerdi. Bu selamlaşma gerçekleşirken baştardada bulunan divan çavuşları alkış ederdi. Donanmanın açılış töreninde olduğu gibi Yalı Köşkü'nün kenarında, duvarın dışında, denize yakın yerde beklemekte olan ağalar her bir selamlamada temenna ederek karşılık verirlerdi⁴⁸. Donanmanın hareket

⁴³ O. Ş. Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler", s. 45.

⁴⁴ BOA, Sadâret Defteri, 356, s. 53b, (1212/1798); Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler", adlı makalesinde 1766 yılındaki donanmanın dönüşünü anlatan bölümde sadrazamın defterden okuduğu kısmı şöyle anlatmaktadır. "*ilbâs olunacak kaç nefer ise, defteri bir gün evvel teşrifat olanlar tersâne-i âmire emîni tarafından rütbeleriyle talep edüp yevm-i merkûmda huzûr-ı hümayûnda isimleriyle kırâ'et ve tarif buyrulmak için sadr-ı âzam hazretlerine verilmek kâ'ideden olup*"...

⁴⁵ BOA, Sadâret Defteri, nr, 356, vr, 53b.

⁴⁶ BOA, Sadâret Defteri, nr, 356, vr, 53b.

⁴⁷ Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifat-ı Kadîmesi, s. 141.

⁴⁸ a.g.e, s. 142.

etmesiyle sadrazam maiyetiyle geri döner. Donanmanın açılışında ki gibi başlarda-i hümâyûnakatılmazdı⁴⁹.

4.1.5. Donanmanın Tersâne-i Âmire'ye Giriş Merâsimi

Donanmanın İstanbul'a dönüşündeki önemli olaylardan birisi de donanmanın tersaneye girişi sırasında yapılan merâsimdi. Yalı Köşkü'nde gerçekleşen merâsimden sonra sıra donanmanın alay ile Tersane-i Âmire'ye girişine gelirdi⁵⁰. Donanmanın tersaneye giriş merâsimi Yalı Köşkü'nde yapılan tebrikleşme merâsiminden sonra bazen aynı gün içinde olurken bazen de ertesi güne veya bir sonraki güne de kayabiliyordu. Bütün diğer merâsimlerde olduğu gibi donanmanın tersaneye giriş vaktinin de uğurlu bir saate denk gelmesi için müneccimbaşından zayıçe istenir⁵¹ ve akabinde zayıçe padişah tarafından onaylandıktan sonra alay resmine başlanırdı⁵².

Yalı Köşkü'nden başlarda-i hümâyûnile ayrılan Kaptanıderya tekrar Kurşunlu Mahzen İskeleye yanaşır ve burada tersane emini tarafından karşılanıp tersane eminin çekdirmesinde Kaptanıderyaya kahve ve buhur merâsimi düzenlenirdi⁵³. Bu merâsim düzenlenirken Kaptanıderyanın mehterhanesi tersanedeki divanhaneye şenlikler eşliğinde gidip Kaptanıderyayı karşılamak üzere hazır olurlardı. Gerçekleşen kahve ve buhur merâsiminden sonra Kaptanıderyabaşlarda-i hümâyûnla tersaneye doğru alay ve şenlikler eşliğinde giderlerdi. Tersaneye varılınca tersane emini Kaptanıderyayı iskelede karşılardı, Kaptanıderyaya ait olan sedefkâr asayı eline verip önünden yürürdü. Bir miktar yüründükten sonra Kaptanıderyanın sağındanteşrifati efendi, solundan tersane reisi kollarına girerek divanhaneye

⁴⁹ BOA, **Sadâret Defteri**, nr. 356, vr. 53b.

⁵⁰ BOA, **Sadâret Defteri**, nr. 356, vr. 126b.

⁵¹ Tersâneye giriş hususu padişaha şöyle belirtilmiştir. “*Donanma-yı hümâyûn sefâinin Yalı Kasr-ı hümâyûnları pîşgâhında âlây-ı vâlâ ile Tersâne-i Âmirelerine mürûr ve duhûlleri merâsimi kangî gün icrâ olunması husûsu dahî müşarun-ileyh Kapudan paşa kullarıyla lede'l-müzâkere resm-i mezkûr bimennehi-Teâlâ iş bu mâh-ı Rebî'ü'l-evvel'in onuncu pazaretisi günü bir vakt-i muhtarda icrâ olunmasına karar verilmekle yevm-i mezkûrda bir saat-i sa'd ihtiyâr eylemesi müneccimbâşi efendiye sipariş olunmağın zâyîçesi geldikte maruz-ı huzûr-ı şâhâneleri kılınacağı karîn-i ilm-i âlileri buyuruldukda fermân men lehü'l-emrindir.* Padişah kendisine sunulan meseleyi onaylayarak “*pek güzel*” diye cevap vermiştir. BOA, **HAT**, 198/9965, (1210/1795).

⁵² BOA **HAT**, 1494/54, (1220/1805).

⁵³ **Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifat-ı Kadîmesi**, s. 142.

gelirlerdi. Divanhanede Kaptanıderya ile selamlaşacak olan kişiler hazır vaziyette beklerlerdi. Kaptanıderya kendine ait mahalle gelip oturunca divanhane imamı ve hatibi dua eder ve müezzinler âmin derdi. Duadan sonra mehterhanenin eşlik etmesiyle selamlaşma merâsimi başlardı. Liman reisi ayakta beklerken en önce tersane emini gelip dâmen-bus eder akabinde tersanenin sırasıyla diğer görevlileriyle selamlaşma gerçekleşirdi. Selamlaşma merâsimi tamamlandıktan sonra tersane reisi ve teşrîfati Kaptanıderyanın kollarına girip büyük odaya geçerlerdi. Büyük odanın orta yerine gelecek şekilde oturlardı. Kaptanıderyanın sağında tersane emini ve çekdirme paşaları sol tarafında da liman reisi ve riyale kaptanları mertebelerince dizilmiş vaziyette hilâatlerin almak üzere beklerlerdi. Bu esnada burada oturanlara buhur merâsimi icra gerçekleşirken, tatlı ve kahve ikramı olurdu. Bu merâsimden sonra teşrîfati daha evvel hazırlamış olduğu defterde ismi yazılı olanlara hilâatleri dağıtılırdı. Bu merâsimde tersane kethüdasına, donanma-yı hümâyûn kaptanlarından patrona-i hümâyûn, riyale-i hümâyûn, kaptanlarına, liman reisine, kalyonlar kâtibine, tersane reisine, teşrîfati halifesine, teşrîfati kisedarına, tersane defter eminine, defter kethüdasına, kalyon baş halifesine, donanma baş ağasına, mande ağasına, donanma tercümanına, mehterhânedeki görevlilere hilâatler dağıtılarak⁵⁴, donanmanın tersaneye giriş merâsimi tamamlanmış olurdu.

Donanmanın açılışı ve dönüşlerinde hava şartları çok büyük önem arz ederdi. Zaman zaman yaşanan elverişsiz hava şartları nedeniyle bazı gemilerin (donanmanın bir kısmını) belirli şehir ve limanlarda bırakılmaktaydı⁵⁵. Bu durum bazen merâsimlerin ertelenmesine⁵⁶ bazen de daha geç bir tarihe tehir edilmesine bazen de bir başka merâsimle birleştirilmesine⁵⁷ sebep oluyordu. Örneğin 1220/1805 yılındaki donanmanın dönüşünde ertesi gün yapılacak olan merâsimin Ramazan ayına denk gelmiş, bunun için mutâd olarak Yalı Köşkü'nde Kaptanıderyayı kabul

⁵⁴ Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrîfat-ı Kadîmesi, s. 142; Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, s. 444.

⁵⁵ BOA, C. BH, 112/5410, (1219/1804).

⁵⁶ Belgede Donanma-yı hümayunun açılışı esnasında Yalı Köşkü merasiminden sonra mutâd olan Dolmabahçe'deki törenin terk edileceği sadece Yalı Köşkü'ndeki merasimlerin yapılacağına dair bilgi vermektedir. BOA, HAT, 1504/80, (1222/1807).

⁵⁷ Ramazan ziyareti münasebetiyle mutâd olan şeyhülislamın Bab-ı aliye iadeyi ziyaret merasimini Yalı Köşkü'nde donanmanın ihracı esnasında yapılmasına dair belgedir. BOA, HAT, 199/10069, (1205/1790).

töreni gerçekleştirilmemişti. Gemilerde alaysız tersaneye gönderilmişti. Kaptanıderya Bâbîâliye davet edilip, burada hil'at giydirilmişti⁵⁸.

4.1.6. Sadrazamın Tersâne-i Âmire Ziyareti

Donanma-yı hümâyûn tersaneye dâhil olduktan sonra bir diğer önemli kaide sadrazamın tersaneyi ve Kaptanıderyayı ziyaret etmesiydi. Bu ziyaret hem iadeyi ziyaret hem de Kaptanıderyayı tebrik-i kudûmiyye⁵⁹ babında gerçekleştirdi. Donanmanın tersaneye giriş merâsimden itibaren takriben on, on beş gün içerisinde gerçekleşen bu ziyaret Kaptanıderyayla mülakat⁶⁰ tersanenin levazımı ve mühimmatının muayenesi ve tespiti açısından önem taşıyordu⁶¹. Resmi bir hüviyet taşıyan bu ziyareti sadrazam padişaha bildirilir ve izni dâhilinde gerçekleştirirdi⁶². Tersane ziyareti sırasında sadrazamın kapı takımının ve defterdarın bulunması adettendi⁶³. Bu ziyaret esnasında belgelerde padişahın bir kıt'a hat göndermesini istenmesi bize bunun bir kaide olduğunu düşündürmektedir⁶⁴. Lakin sadrazamın bu talebine III. Selim dönemini kapsayan belgelerde Padişahın sadrazama cevaben yazdığı hatt-ı hümâyûnunda yalnızca çeşitli tembih⁶⁵ ve uyarılarını bildirmelerini istemiş olduğunu görmekteyiz⁶⁶.

⁵⁸ BOA, HAT, 267/15584, (1220/1805).

⁵⁹ *Tebrik-i kudûmiyye*; uzak yoldan gelen büyükleri ziyaret etmek için kullanılan bir ifadedir. Bu belgede bu ifade tebrik ziyareti için kullanılmıştır. BOA, HAT, 1411/57379, (1203/1789).

⁶⁰ Belgede ziyarete dair mevzu şu şekilde geçmektedir; “*Beher sene donanma-yı hümâyûnları vürûdundan beş on gün mürûrunda Kapudan paşa kullarıyla mühimmat-ı Tersâne-i Âmireyi ru'yet ve müzâkere zımmında bu çâkerlerinin Tersâne-i Âmireye gitmesi mu'tâd olduğundan başka paşa-yı müşârun-ileyhe kulları dahi mahsûs davet etmekle Bimennehi-Teâla iş bu penşembe günü ber-mu'tâd Tersâne-i-Âmireye azîmet-i çâkerânem husûsına izn-i hümâyûnları buyurulur ise fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü velî ni□metim efendim pâdişâhım hazretlerindir.*” BOA, HAT, 1393/55690, (1205/1791).

⁶¹ BOA, HAT, 198/9961, (1211/1798).

⁶² Belgede, padişahın izin istendiğine, “*yarın ki gün azîmet olunmak hususu muvafık-ı re'y-i sâmi ise gidileceği...*” şeklinde rastlamaktayız. BOA, HAT, 1411/57379, (1203/1789).

⁶³ BOA, HAT, 198/9961, (1211/1798).

⁶⁴ Padişah konuyla ilgili olarak; “*İkdâmı mucib olmak için bir kıt'a hatt-ı hümâyûn kırâ'atî dahi hatıra geliür fâide-i azîgtmeyi mucib olmakla irade buyurulur ise tesvîdi takdîm olunacağı...*” belirtmiştir. BOA, HAT, 1411/57379, (1203/1789).

⁶⁵ III. Selim'in bu konudaki kararları şöyledir: *Kaimmakam Paşa yarın ki gün gidin ve iktizâ eden tenbihâtı taraf-ı hümâyûnumdan olarak tenbih ve te'kid idesin. Hat irsâl eylemek şimdi iktizâ eylemez.* BOA, HAT, 1411/57379, (1203/1789).

⁶⁶ III. Selim'in bu konudaki bir diğer görüşü de şöyledir: “*Benim vezîrim, gidesin inşâ olunacak havuzun üstâdına karar verüb nizâm veresiz.*” BOA, HAT, 198/9961, (1211/1798).

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı Devleti sahip olduğu konumu itibariyle dünyanın en önemli denizlerine ve boğazlarına sahipti. Pek çok elverişli limanı ve gemi yapımı için gereken her türlü hammaddeyi haiz topraklarıyla, büyük bir kesiminin hayatlarını denizden idame ettiren halkıyla, muhteşem bir deniz gücüne sahip aynı zamanda bir deniz imparatorluğu idi.

Osmanlı Devleti içerisinde önemli ve köklü bir kurum olan Tersâne-i Âmire aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin önemli bir sanayi kuruluşuydu. Bu nedenle tersanede yapılmakta olan gemilerle devletin önemli bir ticari hayatı burada oluşmaktaydı. Ayrıca tersaneye hizmet sağlayan diğer yan sanayiler ekonomiyi canlı tutan önemli birer unsurdur.

Osmanlı Devleti yapısında donanma için tertip edilen merâsimler devletin en önemli resmî törenleriydi.

Donanmanın hazır hale getirilip denizlere açılabilmesi için Osmanlı Devleti tüm tebaasını ve imkânlarını seferber etmekteydi. Donanmanın teşekkülü için valide sultanların dahi gemi yaptırdıkları göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı Devleti nazarında deniz gücünün ne ifade ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

Donanma Osmanlı Devleti'nin gücü ve ihtişamının denizlerdeki yansımasıydı. Bu nedenle denizlerde varlığını ve dolayısıyla “*hükümranlığı*” temsil etmesi münasebetiyle çok önemliydi. İşte bu temsili noktasında denizcilikte de uygulanan ve teşrîfat denen kaidelerin tatbikiyle ortaya çıkan merâsimler, Osmanlı Devleti'nin denizler üzerinde kadim bir gücü, söz sahibi ve aynı zamanda hamisi olduğunun göstergesidir. Donanma sefere çıktığında Osmanlı Devleti'nin karadaki gücünün benzeri olarak görülmekte ve deniz aşırı ülkelerdeki düşmanlara bu güç caydırıcılığı bakımından da tesir etmekteydi. Bu sebeple donanma bütün teferruatıyla tam tekmil ve gösterişli olmalıydı. Osmanlı Devleti'nin her kurumunda tatbik edilen protokol kaideleri denizcilikte de büyük bir titizlikle uygulamaktaydı. Denizcilikte teşrîfat kaidelerinin üzerinde hassasiyetle durulması denizcilik geleneğinin Osmanlı Devleti içerisinde kadim bir olgu olduğunun göstergesidir.

On sekizinci yüzyıl Osmanlı Devleti'nin kara ordusunun seferlerinin azaldığı bir dönem olmasına karşın Osmanlı donanmasının denize açılması deniz gücünün büyüklüğünün göstergesiydi. Bununla birlikte donanmanın açılışı Osmanlı Devleti'nin askeri gücünün sergilendiği sahaları olmuştu. Kara ordusunun sefer çıkarken beraberinde götürdüğü tüm imkân ve lojistik teşkilatın aynısına sahip olan donanma bu organizasyonu denizlerin üstünde ve düzenli olarak her yıl yaptığını düşündüğümüzde donanmanın denize açılma hadisesinin ne kadar muazzam bir organizasyon olduğu görülmektedir. Şüphesiz bunu gerçekleştirmek için denizlere dair bir devlet geleneği, disiplin, tecrübe ve güç gerekmektedir.

Sultan III. Selim Osmanlı Devlet yapısını kemikleşmiş düzenin içerisine yeni bir nizam getirmek amacıyla başlattığı hareketi devletin her kurumunda tatbik etmişti. Şüphesiz yenilenme hareketinin en başarılı şekilde uygulandığı kurum Bahriye olmuştu. Bu başarı güçlü bir donanmayla taçlanmıştı. Sultan III. Selim dönemi gemi yapım faaliyetleri hızlandığı bir dönem olmuştu. Bu nedenle çok sayıda gemi, sandal filika indirme merâsimlerinin olduğu, tersanede pek çok merâsim düzenlendiğini kaynaklarda görebilmekteyiz. Bu merâsimlerin yoğunluğu III. Selim döneminde denizcilik politikasının devlet nezdinde önemini belirtmektedir. Bununla beraber törenlere devlet ricalinin katılımı yanında saray hanımlarının iştiraki, yapılan gemilere devrin önde gelen şairlerin şiir yazması denizciliğin Osmanlı Devleti gündemindeki yerinin ne kadar önemli olduğunun ifadesidir.

Bu dönem aynı zamanda yaşanan değişikliklerle beraber merâsim açısından geleneksel tavrın devam ettiği son ve özel döneme tekabül etmektedir. Osmanlı Devleti'nde hissedilen dış dünyada ise yaşanan değişimlere karşın merâsimler açısından III. Selim dönemi klasik merâsimlerin en güzel şekliyle ifa edilmiş son dönemidir. Ayrıca III. Selim'in sanatın pek çok sahasında sahip olduğu vukufiyet, donanama merâsimlerinin estetik açıdantekâmülünde önemli bir etki yapmış olmalıdır.

Donanmanın sefere açılış ve dönüşlerinde muhteşem törenler tertip edilmekteydi. İcra edilen merâsimlerle birlikte İstanbul'da büyük şenlikler düzenlenmekte ve hazırlanan gemiler halka sergilenmekteydi. Bu şenlikler Osmanlı Devleti sosyal hayatının önemli bir parçasını oluşturmaktaydı. Donanmanın denize açılışı takriben on gün sürmekte ve bu zaman zarfında yaşanan süreç olağan üstü

çoşkulu olup, görsel bir şölen havasında gerçekleşmekteydi. Donanmanın açılışı ve dönüşünde yaşanan bu şenlikler Osmanlı Devleti'nin bütün topraklarına ilan edilir ve bu sayede halkın Osmanlı donanma gücünü benimsemesi ve desteklemesi için muhteşem fırsatlar elde edilmiş olurdu. Ayrıca bu şenliklere yabancıların katılması denizlere dair kültür ve sosyal hayatı, Osmanlı yaşama şekillerini dış dünyaya sergilendiği alanlar haline getirmekteydi. Minyatürlerde donanmanın denize açılma merâsimine ve yapılan şenliklerine dair kayıtlara henüz rastlanmamaktadır. Buna mukabil sultan III. Ahmed döneminde yapılan minyatürlerde tasvir edilen şenliklerin, Ebu Bekir Vahdetî'nin *Vuku'at-ı Dîvâniyye* adlı eserinde donanmanın denize açılış merâsimlerinde icra edilmiş şenliklere dair çizmiş olduğu tabloyla benzerlik içerdiğini, konusu ayrı olmasına rağmen Osmanlıda eğlence ve şenlik anlayışında bir paralellik olduğu varsayılabilir. Gemi indirme merâsimlerinde ve donanma merâsimlerinde usule göre uygun görülen kişilere hilâatler dağılmaktaydı. Bunun yanı sıra verilen çelenk, para, kumaş gibi hediyelerle birlikte merâsimin gerçekleşmesine katkısı olan herkesin mükâfatlandırılması merâsim günlerine mahsus bir canlılık ve törene ayrı bir boyut katmaktaydı.

Osmanlı Devleti güçlü ve istikrarlı bir yapının içinde aynı zamanda son derece esnek bir tutuma da sahipti. Merâsimlerle ilgili değişmez ve katı usuller çerçevesinde tatbik edilir gibi bir varsayımın olmadığı donanmanın denizlere açılması ve dönüşünde de bariz şekilde ortaya çıkmaktadır. Osmanlı donanmasının gelişi ve gidişiyle alakalı merâsimlerde yazılı kaideler üzerinden kusursuz bir şekilde yerine getirilirken, meydana gelen anlık değişikliklere ayak uydurularak törenin bir kısmını iptal etme veya merâsimleri birleştirme veya Kaptanıderya olmadan ifa etme gibi durumlar uygulanmaktaydı. Fakat yapılan değişiklikler o ana mahsus tatbik edilirken daha sonra yine alışılmış olduğu üzere “kaideler ne emrediyorsa yapılması” konusunda titizlik gösterildiğini görmekteyiz.

Donanmanın denizlere açılışı ve dönüşü esnasındaki görüntüsü devlet açısından çok önemsenmekteydi. Özellikle dönüşler çok daha fazla ehemmiyet arz etmekteydi. Donanmanın tam tekmil ve kudretli görünmesi bunun yanı sıra herhangi bir zayıf görüntünün aksetmemesi konusunda padişahın hassasiyetini belgelerden müşahade etmekteyiz. Bu bilgiler doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin imaj kaygısının ve halkta oluşabilecek herhangi bir menfi algının ne denli önemsendiği bu

konuda gösterdikleri ihtimamdan anlaşılmaktadır Devlet hiçbir şekilde halkın gözünde zayıf görünmek istemezdi dolayısıyla donanma bizatihi devleti temsil eden en büyük kurumlardan birisi olduğu için görkemli görünmesi her durumda önemliydi.

Ayrıca donanma merâsimlerinde tatbik edilen teşrîfat kaidelerinin incelikleri Osmanlı Devleti deniz teşkilatının yapısını ve denizler üzerinde oluşturulan kültürel kimliğini bizlere sergilemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cevdet Askeriye (C.AS)

1147/50999

Cevdet Bahriye (C.BH)

114/5520, 231/10756, 86/4141, 40/1900. 214/9972, 23/1083, 18/894, 28/1336, 133/6460, 27/1246, 133/6463, 22/1034, 115/557, 133/6460, 92/4429, 34/1618

Cevdet Maliye (C.ML)

89/403, 130/5667

Cevdet Saray (C.SM)

77/3860, 112/5607, 123/6168

Hatt-ı Hümayûn (HAT)

228/12712, 1394/55820, 238/13291, 200/10183, 13/494, 213/11608, 1387/55070, 1495/13, 208/11036, 1504/80, 247/13956, 1391/55472, 272/15987, 205/10746, 90/3670, 153/6452, 258/14895, 202/10379, 258/14895, 1501/70, 115/4594, 176/7658, 213/11608, 198/9988, 198/9997, 184/8506, 183/8435, 208/11038, 195/9702, 234/13049, 176/7658, 198/9965, 191/9242, 114/4568, 114/4573, 267/15584, 1413/57625, 193/9547, 256/14714, 194/9559, 198/9965, 1393/55690, 1411/57379, 198/9961

Ali Emiri Abdülhamid I.(AE. SABH I.)

13/1624, 19/1168

Ali Emiri Selim III. (AE.SSLM III.)

178/10663

Sadâret Defterleri

352, 356

Kaynak Eserler

- Abdurrahman Tevki'îPaşa: **Osmanlı Devleti'nde Teşrifat ve Törenler**, yayınlayan: Sadık Müfit Bilge, Kitabevi yayınları, İstanbul 2011.
- Abdülaziz, Bey: **Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- AhmedRefik: “Yalı Köşkü” **Güneş Edebiyat Dergisi**, İstanbul 1927.
- Ahmed Vâsıf Efendi: **Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr**, Üsküdar matbaası, 1219/1804.
- Ahmed Vâsıf Efendi: **Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr**, Yayınlayan, Dr. Mücteba İlgürel, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yay, İstanbul 1978.
- Arıkan, V. Sema: **III. Selim'in Sırkatibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan “Rûznâme”**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993.
- Arslangiray, Vedat: **Vahdetî Ebû Bekir Efendi, Vukuat-ı Divâniyye**, İ.Ü Edebiyat Fakültesi, Osmanlı Müesseseleri Medeniyet Tarihi, Mezuniyet tezi, İstanbul 1974.
- Câbî Ömer Efendi: **Câbi Tarihi**, Haz. Mehmed Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- Caneye, Philippe du Frasnè: **Fresne Caneye Seyahatnamesi**, çeviren: Teoman Tunçdoğan, Kitapyayınevi, İstanbul 2009.
- Ebu Bekir VahdetîEfendi: **Vukuat-ı Divâniyye**, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, TY, 1529.
- KâtipÇelebi: **Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr**, hazırlayan: Prof. Dr. İdris Bostan T.C Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2008.

- Mahmud Şevket Paşa: **Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.
- Mehmed Es'ad Efendi: **Teşrifat-ı Kadime**’, Osmanlı İmparatorluğunda Teşrifat,Haz: H. Ahmet Arslantürk, M. Tosun, S. Soyuer, Okur kitaplığı yay, İstanbul 2012.
- Mercan, Halil: **Teşrifatizâde Mehmed Efendi'nin Teşrifat Defteri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1998.
- MustafaMünif Efendi: **Defter-i Teşrifat**, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, TY, 8892.
- Olivier: **Türkiye Seyahatnamesi: 1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul**, tercüme: Oğuz Gökmen, Ankara 1977.
- ŞemseddinSami: **Kâmûs-ı Türkî**, Enderun Kitapevi, İstanbul 1989.
- Temel, Ali: Mustafa Münif Efendi, **Defter-i Teşrifat**, İstanbul Üniversitesi, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi Kürsüsü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1977.
- Toprak, Seydi Vakkas: **Nuri Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Danışman: Mehmed Ali Beyhan, İstanbul 2011.

Araştırma ve İncelemeler

- Aktepe, Münir: “Abdülhamid I” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: I, Ankara 1988, s. 213-126.
- Aktepe, Münir: “Çeşme Vak’as’ı” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: IX, Ankara 1993, s. 288-289.
- Akyılmaz, Gül: **III. Selim Döneminde Osmanlı Dış politikası ve İç Politika Üzerinde Etkileri**, Doktora Tezi, Konya 1995.
- And, Metin: **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- Arslan, Sinem: **Osmanlı Dönemi Denizci Kıyafetleri (III. Selim II. Mahmud)**, İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.
- Aydın, Mahir: “Cezayirli Hasan Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: VII, Ankara 1993, s. 501-503.
- Aydın, Yusuf Alperen: **Sultan Kalyonları**, Küre Yay, İstanbul 2011.
- Aydüz, Salim: **Osmanlı Devletinde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar**, Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim Tarihi Bölümü, İstanbul 1993.
- Batmaz, Şakir: “Osmanlı Devletinde Bir Merâsim Kaidesi Olarak Topla Selâmlama (1800-1919)”, **Bilimnâme**,C: XII/1,Kayseri 2007, s. 187-199.
- Batmaz, Şakir: **Bilinmeyen Yönleriyle Osmanlı Bahriyesi**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010.
- Baykal, Bekir Sıtkı: “Mustafa III”, **İslam Ansiklopedisi**,C: VIII, MEB, Eskişehir 2001.
- Beşiroğlu, Ş. Şehvar: “Sultan III. Selim ve Besteleri”, **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İstanbul, İsam Yayınları 2010, s. 653-664.

- Beydilli, Kemal: “İsmail Paşa, Hafız”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XXIII, Ankara 2001, s. 116-117.
- Beydilli, Kemal: “Kabakçı Mustafa İsyanı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C:XXIV, Ankara 2001, s. 8-9.
- Beydilli, Kemal: “Selim III”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C:XXXVI, Ankara 2009, s. 420-425.
- Bobaroğlu, Metin: **Simgesel Düşünme**, Anadolu Aydınlanma Vakfı yayınları, İstanbul 2013.
- Bostan, İdris: “Kapudan Paşa” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XXIV, Ankara 2001, s. 354-355.
- Bostan, İdris: “Preveze Deniz Muharebesi” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C:XXXIV, Ankara 2007, s. 343-345.
- Bostan, İdris: ”Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü” İÜEF, **Tarih Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994.
- Bostan, İdris: **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.
- Bostan, İdris: **İstanbul’un 100 Denizcisi**, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi yay, İstanbul 2014.
- Bostan, İdris: **Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri**, Bilge Yay, İstanbul 2005.
- Bostan, İdris: **Osmanlı Bahriyesi Teşkilatı: XVII Yüz yılda Tersâne-i Âmire**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- Broudel, Fernand: **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, çeviren: Mehmed Ali Kılıçbay, Eren yay, İstanbul 1990.
- Brummett, Palmira: **Osmanlı Denizgücü**, çeviren: Nazlı Pişkin, Timaş yayınları, İstanbul 2009.
- Çelik, Yüksel: “III. Selim Devrinde Mısır’da Osmanlı-İngiliz (1798-1807)” **Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedid’e III. Selim ve Dönemi**”, editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 351-366.

- Çoruhlu, Tülin: “Tuğ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XLI, Ankara 2012, s. 330-332.
- Develioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitapevi, Ankara 1990.
- Doğan, Muzaffer: “III. Selim Döneminde Devlet Teşkilatına Dair Bazı Düzenlemeler”, **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 79-104.
- Eldem, Sedhad H: **Köşkler ve Kasırlar**, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul 1969.
- Elgin, Necati: **III. Selim**, Yıldız Basımevi, Konya 1959.
- Eren, A. Cevat: “Selim III”, **İslâm Ansiklopedisi**, C: X, MEB, Eskişehir 2001.
- Ertürk, Volkan: “Yeni Sarayın Derya’ya Açılan Kapısı”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/7 Summer Ankara 2013**. s. 185-199.
- Gencer, Ali İhsan: **Bahriye’de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)**, Türk Tarih Kurumu, İstanbul 1985.
- Gökyay, Orhan Şaik: “Osmanlı Donanması ve Kaptanıderya ile İlgili Teşrifat Hakkında Bazı Belgeler”, **TED**. XII, İstanbul 1982.
- Gönen, Yasemin Saner: **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sultan III. Selim zamanında Avrupa Devletler Sistemine Entegrasyonu**, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Göyünç, Nejat: “Küçük Hüseyin Paşa” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: IX, Ankara 1999, s. 6-8.
- İmber, Paul: **Osmanlıda Yenilenme ve Türkiye'nin Sorunları**, çeviren: Hasan Ferhad-Muallim Angel, İstanbul 2000.
- İnalcık, Halil: **Devlet-i Âliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları-I**, İş Bankası yay. İstanbul 2009.

- Kaçar, Mustafa: ”Tersâne Hendeshânesin’den Bahriye Mektebine Mühendishane’yi Bahrî-i Hümâyûn” **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, İ.Ü yayınları, C: IX, İstanbul 2007.
- Kalkışım, M. Muhsin: “Şeyh Galib”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XXXIX, Ankara 2010, s. 54-57.
- Karaca,Filiz: “Teşrifat” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XL, Ankara 2011, s. 570-572.
- Karaca, Filiz: ”Osmanlılarda Hilâat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XVIII, Ankara 1998, s. 25-27.
- Karal, Enver Ziya: “Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu(1797-1802), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1946.
- Karal, Enver Ziya: **III. Selim Hatt-ı Hümâyûnları Nizam-ı Cedid 1789-1807**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1946.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, C: V, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995,
- Karal, Enver Ziya: **Selim III’ ün Hatt-ı Hümâyûnları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Karateke, Hakan T: **Padişahım Çok Yaşa Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- Kiel, Machiel: “Rodos”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C:XXXV, Ankara 2008, s.155-158.
- Koç, Ferdi: **Sultan III. Selim Han Musiki Eserlerin Müzikal Analizi** Yüksek Lisans Tezi, M.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul 2003.
- Koçu, Reşat Ekrem: **İstanbul Ansiklopedisi**, C: III, İstanbul 1965.
- Kuban, Doğan: “Yalı Köşkü”, **Dünden Bugüne, İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı yayınları, İstanbul 1994
- Kurtoğlu, Fevzi: **Türk Bayrağı ve Ay Yıldız**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1938.
- Kurtoğlu, Fevzi: **Sancağımızın Tarihi**, Sebat Matbaası, İstanbul 1934.

- Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu** , İstanbul 2007.
- Orgun, Zarif: “Osmanlı İmparatorluğunda Kaptan Paşalara ve Donanmaya Yapılan Merâsim”, TV, I/2 İstanbul, 1941.
- Özcan, Nuri: “III. Selim” “Musîki” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XXXVI, Ankara 2009, s. 425-426.
- Özdemir Gümüş, Şenay: “Osmanlı’da Gemilerin Denize İndirilmesi”,**Sosyal Bilimler**, Celal Bayar Üniversitesi, S.B.E, C:VIII, sayı 1, Manisa 2010.
- Öztürk, Nebi: “Eğlence”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: X, Ankara 1994, s. 483-488.
- Pakalın, Mehmed Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri**, M. E. B, İstanbul 1983
- Pultar, Mustafa: **Kamûs-i Bahrî Deniz Sözlüğü**, İş Bankası Yay, İstanbul 2011.
- Renda, Günsel: “Sultan III. Selim ve Resim Sanatı” **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 641-652.
- Salgar, M. Fatih: **III. Selim Hayatı, Sanatı, Eserleri**, Ötüken yayınevi, İstanbul 2001.
- Shaw, Stanford J: **Eski Ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu**, çeviren: Hür Güldü, Kapı yayınları, İstanbul 2008.
- Sinanlar, Seza: **Atmeydanı**, Kitapyayınevi, İstanbul 2005.
- Şakul, Kahraman: “Osmanlılar Fransız İhtilali’ne karşı: Adriyatik ve İtalya Sularında Osmanlı Donanması” **Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 255-314.
- Şeker, Mehmed: “Osmanlılarda Hilâf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XVIII, Ankara 1998, s. 22-25.
- Şen, Adil: **Osmanlı’da Dönüm Noktası (III. Selim Hayatı ve Islahatları)**, Fecr yayınları, İstanbul 2003.

- Tarım Ertuğ, Zeynep: “Osmanlılarda Teşrifat / Ceremony and Protocol at the Ottoman Court”, **Türk Dünyası Kültür Atlası/A Cultural Atlas of the Turkish World: Osmanlı Dönemi I/Ottoman Period I**, İstanbul, 1999.
- Tarım Ertuğ, Zeynep: “Hırka-i Şerif Ziyareti”, İstanbul Üniversitesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul,1998, s. 37-45.
- Tarım Ertuğ, Zeynep: “On altıncı Yüzyılda Eğlence ve Meclis”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, c: 4, sayı 1. İstanbul 2007, s. 253-263
- Tarım Ertuğ, Zeynep: “Osmanlı Devletinde Resmi Törenler ve Birkaç Örnek”,**Osmanlı**, C: IX, Ankara, 1999, s. 133-142.
- Tarım Ertuğ, Zeynep: “Osmanlı İstanbul’unda Merâsim ve Teşrifata Dair Kaynaklar”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, İstanbul Tarihi sayısısı, c. 8, sayı 16, İstanbul 2010, s. 131-148.
- Tarım Ertuğ, Zeynep: ”Topkapı Sarayı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XLI, Ankara 2012, s. 256-271.
- Tarım, Zeynep: “Âlây-ı Hümâyûnların Güç ve Güzellik Sembolleri: Solaklar” **İstanbul Araştırmaları Yıllığı**, Annual of İstanbul Studies, C: II, İstanbul 2013, s. 99-110.
- Uçarol, Rifat: **Siyasi Tarih**, Filiz kitapevi, İstanbul 1995.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Devleti’nin Merkez Ve Bahriye Teşkilâtı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: “Selim III’in Veliâht İken Fransa Kralı Lui XVI İle Muhabereleleri”,**Beletten**,Türk Tarih Kurumu,Ankara 1938, s. 191-246.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, C: IV,1. Kısım Türk Tarih Kurumu,Ankara 1995.
- Yalçınkaya, Alâeddin: III. Selim Döneminde Dış Temsilciliklerin Kurulması”, **Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve**

- Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 593-624.
- Yılmaz, Kâşif: **III. Selim (İlhami)**, Trakya Üniversitesi yay, Edirne 2001.
- Yurdakul, İlhami: “III. Selim’in İlmiye Islahatı Programı ve Tatbikatı”, **Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedid’e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 105-128.
- Yurtoğlu, Bilal: **Kâtip Çelebi**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2009.
- Zorlu, Tuncay: “III. Selim Dönemi Osmanlı Teknolojisi”, **Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi**, Editör: Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 213-254.
- Zorlu, Tuncay: **Osmanlı ve Modernleşme III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği**, Timaş yayınları, İstanbul 2014.

Ekler

1. Resimler
2. Belgeler

Ek: 1. Sultan III. Selim, Konstantin Kapıdağlı, 1803; TSM, nr. 17/30

Ek:2.Kaptan Paşa Tören Kıyafetiyle, Deniz Müzesi Arşivi, nr. 1118.

Ek: 3. Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Deniz Müzesi Arşivi, nr.2358.

Ek: 4. Küçük Hüseyin Paşa, Deniz Müzesi Arşivi, nr. 1111, tablonun aslı TSM, Portreler kısmında yer almaktadır.

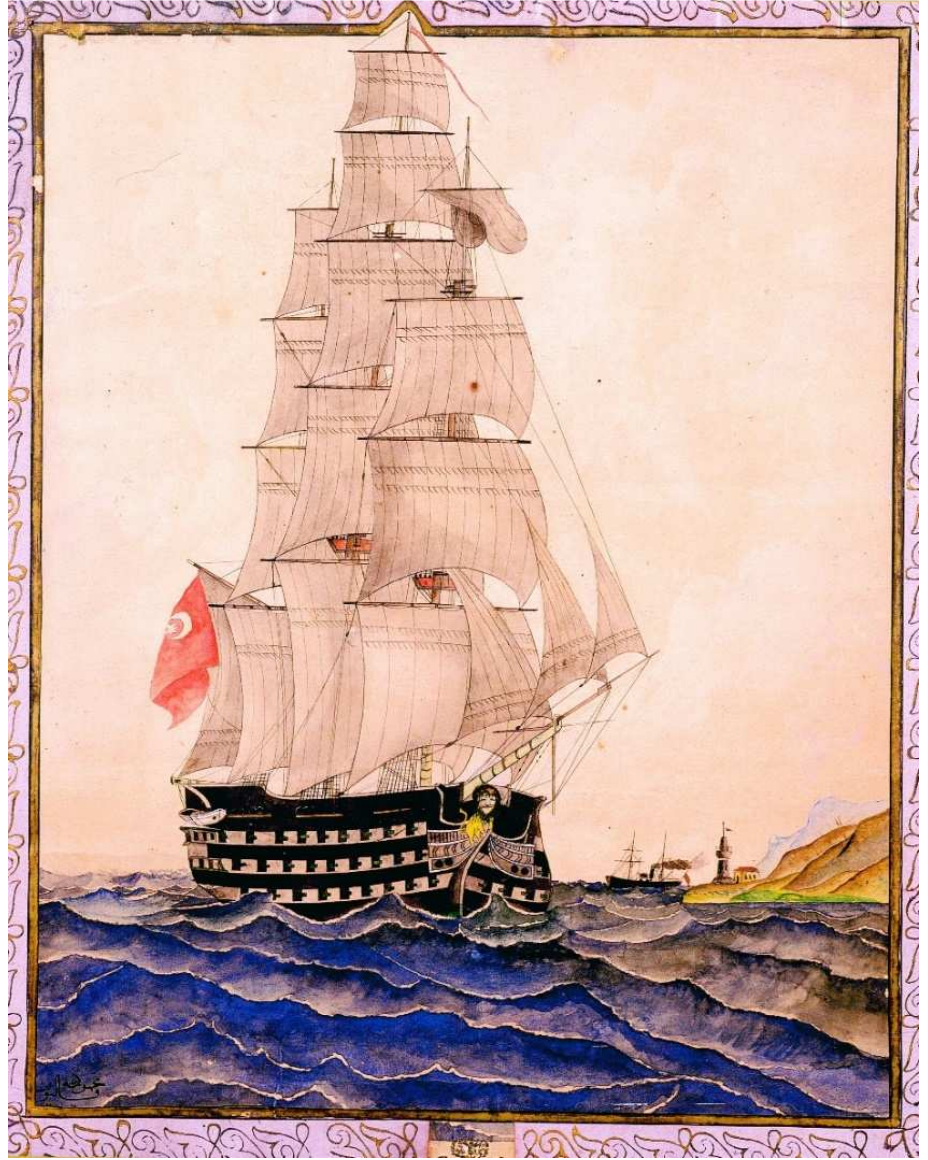
Ek: 5. III. Selim Dönemi Sancak, Deniz Müzesi Arşivi, nr. 682.

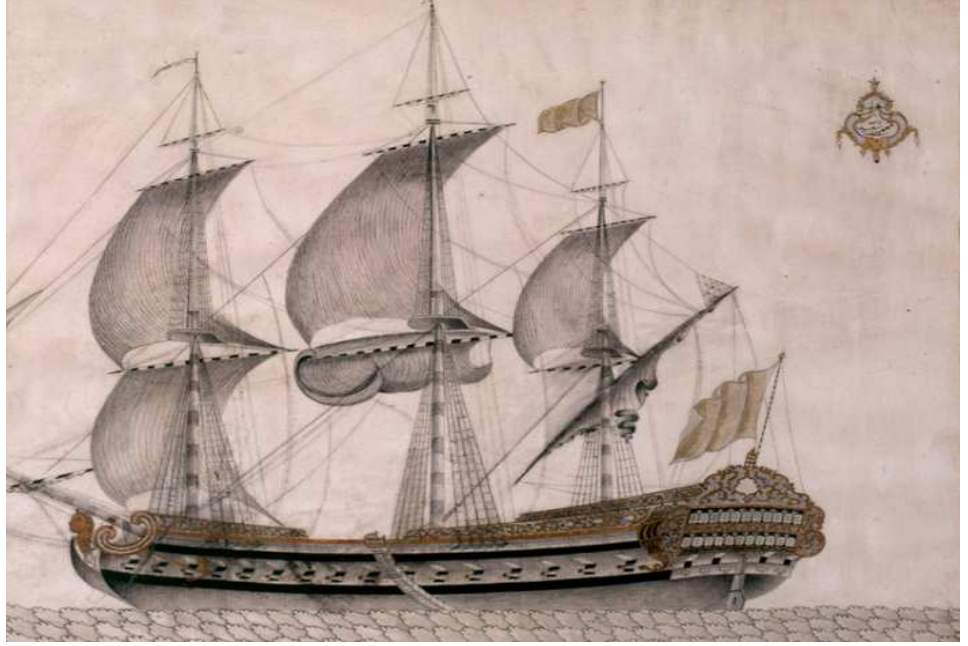
Ek: 6. III. Selim Dönemi İpek Sancak, Deniz Müzesi Arşivi, nr. 342a-1

Ek: 7. Sancak-ı Şerîf'e takılan Mushaf-ı Şerîf, TSM, E.H. 485/47

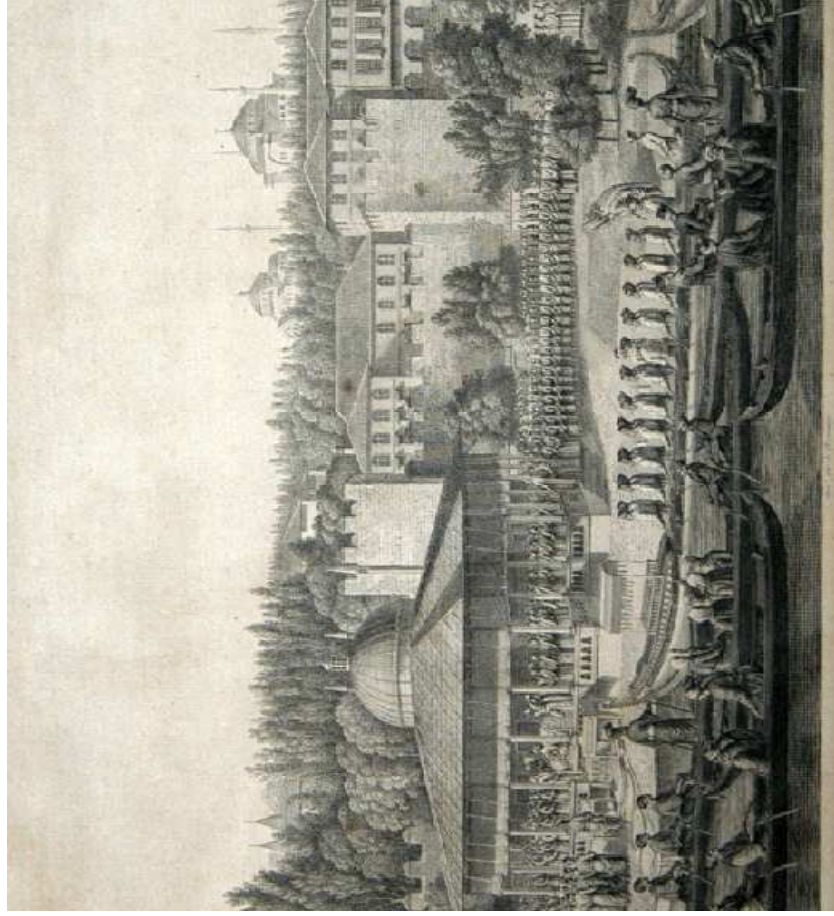
Ek: 8.Mahmudiye Kalyonu, Deniz Müzesi Arşivi, nr. 2443.

Ek: 9. XVIII. Yüzyılda Tek Anbarlı Kalyon, 1199/1785 Ressam: Mehmed Said, Deniz Müzesi Arşivi, nr.1457

Ek: 10. XVIII. Yüzyılda Kalyon Örneği, TSM, G.Y. 586

Ek: 11.Yalı Köşkü'nde Donanmanın Açılış Merâsimi, Deniz Müzesi Arşivi, nr. 4672/a.D'ohsson, Tableau Général de l'empire Othoman, A Paris de umpremiere de monsiur, M. DCC, LXXXVII, 1787

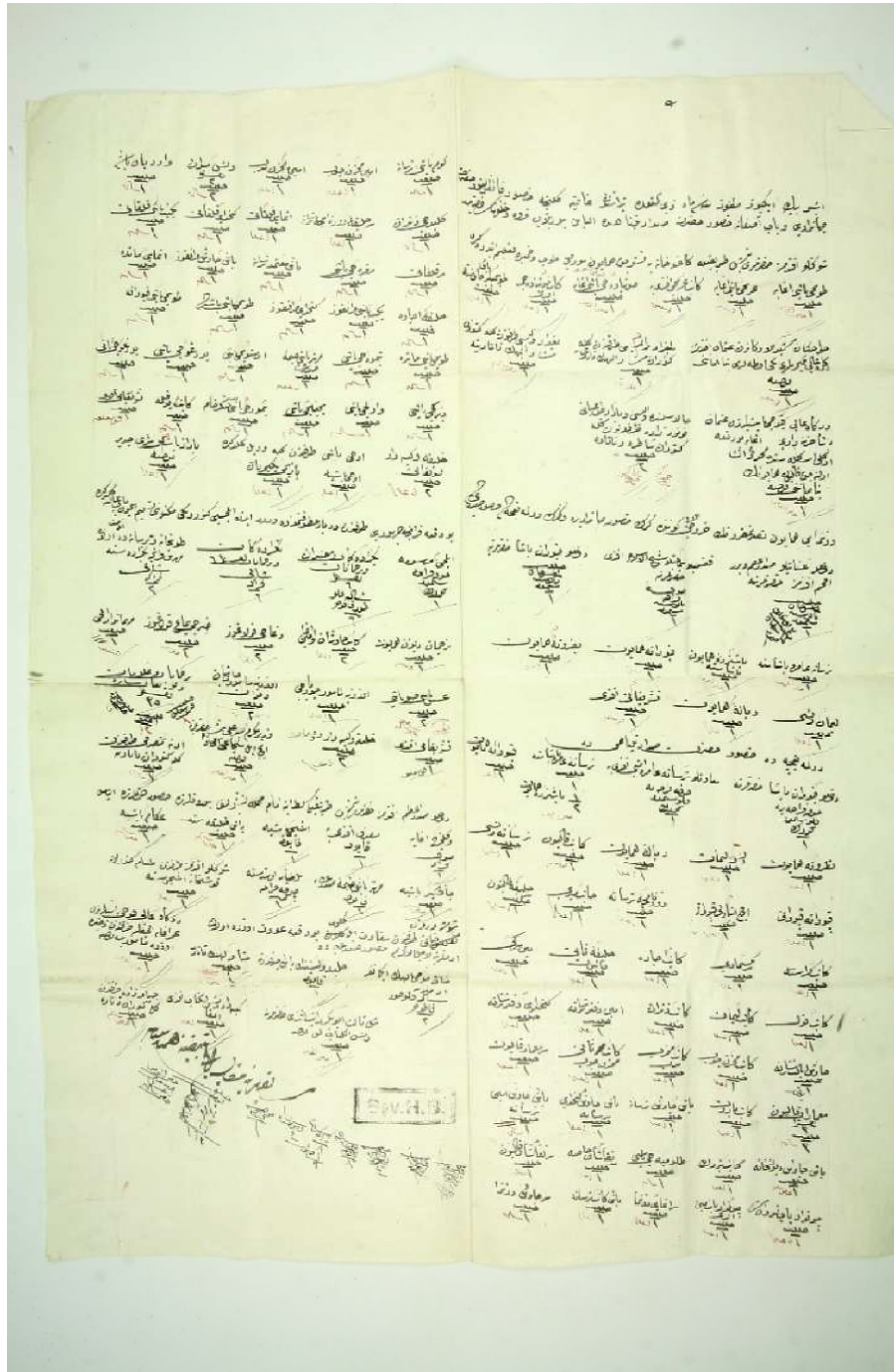
Ek: 12. Tersane-i Âmire'nin Görünüü 1815, Resim: B. Piringer-
Prealut,Deniz Müzesi Arşivi, nr. 1122.

Ek: 13.Beşiktaş, Deniz Müzesi Arşivi, nr. 1877/b.

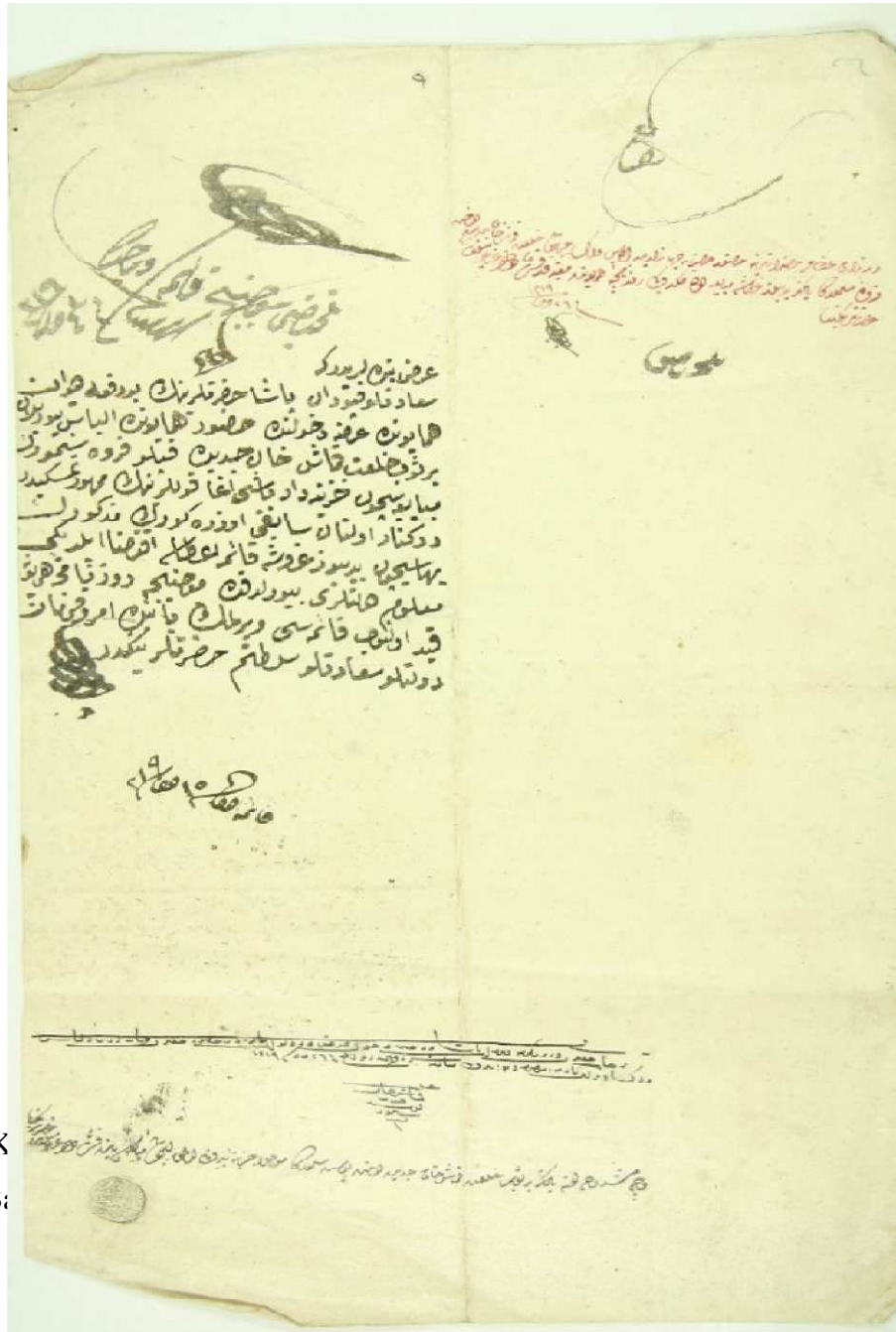

Ek: 14. Denize gemi indirme merâsimi, BOA, Nr 352, Sadâret Defteri

رفیق دو نغای هایونک بجانب بحر سفید

رأفتو صدر اعظم حضرتی رسما حاتو شیخ الاسلام اذنی حضرتی
 وقت معهوده یالی کوشکند حاضر وقدم بیمنت رقم حضرت
 شهریارکی منتظر اولورک بعد شوکخوا اذنی حضرتی قصر مرقومه
 چقا حق بودن تحریک رکاب ظهور بیورد قاری کی القش اولور
 برائنده دفتر دار و رئیس کتاب اذنیلر و جان شباشو اغا رکاب هایون
 اغا ایله سدیلوب پیش هایونک یوردلر و تذکره جمعی اذنیلر
 و مکتوبی اذنی و تشریفات کناره سدیلوب پیش هایونک
 یوردلر بعد صدر اعظم حضرتی باشا استقبال فرستیلر
 ایلدکلرین القش اولور اذنیلر پیش هایونک یوردیه رکش
 بنک طاشند نزل هایونک یوردلر یعنی کی القش اولور و صدر اعظم
 حضرتی کس شرف بعلیکدی ایله مشرف اولورلر تحت هایونک
 شریف شاهانه یوردلر صدر اعظم حضرتی حضور هایونک قام
 و مشول رسما حاتو شیخ الاسلام اذنی حضرتی دخی دعوت ایله
 دخول ایلدکلر با اشارت هایونک وضع ارنان احرام اوزدن
 بر مقدار جلسه دن صکره ایکسی شوره چیقوب سعادت اولور در ساعه
 التشریف افاقی حضرتی بنک اولدینی محله شریف یوردلر بعد قیودان
 باشا حضرتی دعوت ایچرک خاتمی اغا بوستانخی باشی اغا ناک
 صدرالی ایله ارسال اولمغله وزیرشار ایله دخی رسانه دن حرکت
 و باشنده ایله عزب قیوسی برابریه کلوب لواریمه ایلدکلرینک
 وزیرشار الهمی صندان مزید ایله کتوروب تحته برده ناک طشوه
 قایقون چقاردلر بوخندولک صوروقان و پیکان خاتمه تحته برده
 ایچ طرفه برعین وودالینک تحته برده یاننده جان شان طورلر
 وزیرشار ایله قلدوی و فرأجه کورک ایله کلوب قایقون
 حقیقه بوستانخی باشی اغا و جان شباشو اغا و قورمیلر خولر بو اغا
 سلیمی و فرأجه کهدک والذبح عصا ایله استقبال ایلدوب قورمیلر
 ایله قولتند تحته برده صرکیله صدر اعظم حضرتی بنک اولدینی محله

Ek: 17. K
Cevdet B

DA,